

Liahona

**Lakanga
Fakataula'eikí:
Ko e Mālohi 'o e
Anga Faka-'Otuá
p. 14, 16, 19**

**Akó: Ko e Founga Ke
u Hao Ai mei he Masivá,
p. 42**

**Ko Hono Ako'i 'o e Fānaú
ke Nau Malu mei he
'Initanetí, p. 64**

**Ta'u 'e 75 'o e Ngāue
Tokoní mo e Mo'ui
Fakafalala Pē Kiate
Kitá, p. 81**

'OUANA HIKI HANO TATAU

Ko Sesikuehana Toputapu, fai 'e Glen S. Hopkinson

The 'aho 15 'o Mē 1829, ofi atu ki Hāmoni 'i Penisolovēniā, na'e hā ai 'a Sione Papitaiso kia Siosefa Sāmita mo 'Ōliva Kau-tele. Na'ā ne hilifakinima leva 'a Siosefa mo 'Ōliva 'o foaki kiate kinaua e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné, 'o fakatatau mo e fakahinohino 'a e kau 'Aposetolo ko Pita, Sēmisi mo Sione 'o e kuonga mu'ā.

Na'e fakahinohino 'i leva 'e Sione Papitaiso 'a Siosefa 'oku totonu ke ne papitaiso 'a 'Ōliva pea toki papitaiso 'e 'Ōliva 'a

Siosefa 'i he Vaitafe Sesikuehanā. Na'e fie ma'u ke na fefakanofo-'aki kinaua ki he Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné. (Vakai, Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:68–72; T&F 13:1.)

Hili ha ngaahi uike si'i mei ai, na'e hā 'a Pita, Sēmisi mo Sione kia Siosefa mo 'Ōliva, ofi atu ki Hāmoni 'o foaki kiate kinaua e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki mā'oni'oni pea fakanofo kinaua ke na hoko ko ha ongo 'Aposetolo (vakai, T&F 27:12; 128:20).

Liahona, Sune 2011

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4** Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī
'Uluakí: Ko e Ngaahi Tāpuaki
'o e Vahehongofulú
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring
- 7** Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí:
Ko ha Kautaha 'o ha Hou'eiki
Fafine Mā'oni'oni

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 16** Ngaahi Tāpuaki 'o e Lakanga
Fakataula'eikí: Ako ke Falala
ki he 'Otuá
Fai 'e Mark L. Grover
- 24** Ne u Loto Mo'oni ke Tuku
'Ikai fakahā 'a e hingoá
*Founga ne u ikuna i ai 'eku fe-
fa'uhia ta'u lahi mo e ponokalafí.*
- 28** Ko e Hala Mo'oni ki he Fiefiá
Fai 'e Eletā Quentin L. Cook
Ko e kī 'e nima ki he fiefiā.

34 Tukufolau 'o Hao Lelei ki 'Apí

Fai 'e Richard M. Romney

81 Ko e Palani Uelofea 'a e Siasi

*Kātoanga'i e ta'u 'e 75 'o e mo-
'ui fakafalala pē kiate kitā mo e
ngāue tokoní.*

NGAAHI TAFA'AKÍ

8 Fanga Ki'i Me'a Iiki mo Faingofua

11 Ko e Ngāue 'i he Siasi: Faitāpuekina 'e he Ngaahi Fakataha Alēleá

Fai 'e Eletā M. Russell Ballard

12 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Na'a Ne Fuesia Hoku Ngaahi Mamahí

Fai 'e Jane Bleak

14 Ko e Me'a 'Oku Tau Tui Ki Aí: Ko e Lakanga Fakataula'eikí ko e Mafai ia ke Ngāue 'i he Huafa 'o e 'Otuá

19 Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmilí: Ko e Mālohi 'o ha Fa'ifa'itaki'anga Mā'oni'oni

Fai 'e Jerry Stringam

20 Talafungani 'o e Ongoongoleleí: Ko e Vakai 'a e Tokotaha Siasí ki he Nofomalí

Fai 'e Palesiteni Hugh B. Brown

38 Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

74 Ngaahi Oongoongo 'o e Siasi

79 Ngaahi Fakakaukau Ma'a e Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí

80 Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iloaki: Ko e Langa 'i ha Fakava'e Paú

Fai 'e Joshua J. Perkey

I HE TAKAFÍ

'I mu'a: Ko Hono Toe Fakafoki Mai 'o e
Lakanga Tauula'eiki Faka-Melekisétekí, tā 'e
Walter Rane. 'I muí: tā fakatātaa'i 'o e 'atá 'e
Matthew Reier.

KAKAI LALAHİ KEI TALAVOÚ

42

42 Ko e Mālohi 'o e Akó

Fai 'e Suzy Taggy Coelho
Caldas Nelsen

*Na'e pehē 'e he'eku fa'eé ko e
me'a pē ia te ne hiki'i hake au
mei he masivá.*

*Vakai angé pe
te ke lava 'o 'ilo'i
e Liahona 'oku
fūfuu'i 'i he
makasini ko 'ení.
Tokoní: 'eke kia
Nikolai.*

54

54 Ako'i ha Tangata ke Toutai

Fai 'e Adam C. Olson

*I he taimi ne mālōlō ai 'eku
tamaí, na'e tokoni'i au 'e he'eku
Tamai Hēvaní.*

58

**58 Ko e Me'a Ne
u Ako meí he
Kakaú**

Fai 'e Marissa
Thompson

*'Oku 'ikai kovi e
mālohi fakato'u
kotoa pē.*

TO'U TUPÚ

46 Ngaahi Fehu'i mo e Talí

*"Efounga fēfē ha'aku lava 'o
tala 'oku taumu'a hoku ngaahi
faingata'a'iá ke tokoni'i au ke u
hoko 'o lelei ange pe ko e founga
ia 'oku fakatokanga mai ai e
Tamai Hēvaní 'oku ou hu'u ki ha
hala 'oku ta'e-totonu?"*

**48 'Oku Mahu'inga Ho'o Hoko
ko e Fa'ifa'itaki'angá**

Fai 'e Eletā Joseph W. Sitati
*Ako e to'u tupu 'i Keniā 'i
'Afilikā 'o 'ilo'i 'oku fakamā-
lohia kinautolu mo e ni'ihi
kehé 'e hono mo'ui 'aki 'o e
ongoongolelei.*

**51 'Otu Lea ki he 'Otu Lea:
Tokāteline mo e Ngaahi**

Fuakava 121:41-43

52 Pousitaá: Ko e Vao'akau Tapú**53 Mei he Mala'e Ngāue Fakafai-
fekaú: Ngaahi Faka'ilonga 'o e
Laumālié**

Fai 'e Pedro Ovalles

54 Ako'i ha Tangata ke Toutai

Fai 'e Adam C. Olson

*I he taimi ne mālōlō ai 'eku
tamaí, na'e tokoni'i au 'e he'eku
Tamai Hēvaní.*

**58 Ko e Me'a Ne
u Ako meí he
Kakaú**

Fai 'e Marissa
Thompson

*'Oku 'ikai kovi e
mālohi fakato'u
kotoa pē.*

FĀNAÚ

68

60 Falala ki he 'Eikí

Fai 'e Elaine S. Dalton
*Ko e hā ne pau ai ke mate 'eku
tamaí? Ne u ma'u e talí mei
ha veesi folofola 'i he Fuakava
Motu 'ā.*

**61 Fakamo'oni Makehe: Ko e hā
e Ngaahi Tāpuaki 'Oku Tau
Ma'u 'o Fakafou 'i he Siasi
Kuo Toe Fakafoki Maí?**

Fai 'e Eletā L. Tom Perry

**62 Ko Hono 'Omi 'o e
Palaimelí ki 'Apí: 'Oku lava
'e he Ngaahi Tefito'i Mo'oni
mo e ngaahi Ouau 'o e
Ongoongolelei 'o 'Omi ha
Faingamālie Kiate Au Ke u
toe Nofo Fakataha ai mo e
'Otuá.**

Fai 'e Ana Maria Coburn mo
Cristina Franco

64 Tamate'i pea Fakahā

Fai 'e Danielle Kennington
*'Ilo 'e Kona 'a e me'a ke faí
'o ka ne mamata 'i ha uepisaiti
'oku kovi.*

67 Ko 'Etau Pēsi**68 Ko e Fili Mahu'inga Ne u Faí**

Fai 'e Rebecca Shaw
*Lotu 'a Nikolai ke 'ilo'i pe 'oku
totonu koā ke ne papitaiso.*

70 Ma'a e Fānau Īkí

Ko e MakasScott M. Mooy, ini Fakalao 'enā a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni 'i he lea faka-Tongā

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu

Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

Êtitā: Paul B. Pieper

Kau 'Etivaisá: Stanley G. Ellis, Christoffel Golden Jr., Yoshihiko Kikuchi

Talēkita Pulé: David L. Frischknecht

Talēkita 'o e Ngāue Faka'etitā: Vincent A. Vaughn

Talēkita Fokotu'utu'ú: Allan R. Loyborg

Talēkita Pulé: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Etita Pulé: Jenifer L. Greenwood, Adam C. Olson

Kaunga 'Etitā: Ryan Carr

Tokoni 'Etitā: Susan Barrett

Kau Ngāue Faka'etitā: David A. Edwards, Matthaw D. Flitton, LaRene Porter Gaunt, Larry Hiller, Carrie Kästen, Jennifer Maddy, Melissa Merrill, Michael R. Morris, Sally J. Odekirk, Joshua J. Perkey, Chad E. Phares, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Janet Thomas, Paul VanDenBerghe, Melissa Zenteno

Talēkita Pule Faka'atī: J. Scott Knudsen

Talēkita Faka'atī: Scott Van Kampen

Pule he Fakatahataha'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Kau Pule Mā'olunga ki he Fakatāta: C. Kimball Bott, Thomas S. Child, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Scott M. Mooy

Kau Ngāue ki he Fakatāta mo e Fakatahataha'i 'o e Makasini: Cali R. Arroyo, Collette Nebeker Aune,

Howard G. Brown, Julie Burdett, Reginald J. Christensen, Kim Fenstermaker, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson

Fokotu'utu'ú: Jeff L. Martin

Talēkita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talēkita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahoná 'i Tongá:

'Etitā: Túlima L. Finau

Tokoni 'Etitā: Vika Taukolo

Kaunga 'Etitā: Siale Hola

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahoná* he ta'u 'oku TOP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'enī ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'eké: Senitā Tufaki'anga Nānaua, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

'Omi 'a e ngaahi fakamatalá mo e ngaahi faka'eke'eké ki he *Liahoná*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe i-meili ki he: liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahoná* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomoná 'oku 'uhinga ia ko e 'kāpasa' pe me'a 'fakahinohino') 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavahā'a Pule'angā 'i he lea faka-Alapēniā, 'Amēnia, Bislama, Kemipoutia, Pulukālia, Sepuanu, Siaina, Koloesia, Seki, Tenima ake, Hōlani, Pilittānia, Esitonia, Fisi, Finilani, Falanise, Siamané, Kalisi, Hungali, Asilene, Initonēsiā, 'Itali, Siapani, Kilipati, Koleā, Letivia, Lifuēniā, Malakasi, Māselisii, Mongokōliā, Noaué, Pōlani, Potukali, Lumēniā, Lūsiā, Ha'amoā, Silovēnia, Sipeini, Suisalanī, Suēteni, Takalokā, Tahiti, Taileni, Tongā, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietinemi. ('Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatatau mo e lea fakafonua.)

© 2011 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e totonu fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'Iunaiteti Siteiti 'o Amelikā.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatalá mo e ngaahi fakatāta 'i he *Liahoná* ke faka'aonga'i ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'ikai fakakomesilé pe faka'aonga'i pē 'i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nānau 'oku fakahā'i atu ai hano fakataputupui, 'i he tafa'aki 'o fakamatalā'i ai e tokotaha 'oku 'a'ana e fakatāta. 'Oku totonu ke fakatu'asila 'a e ngaahi fehu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

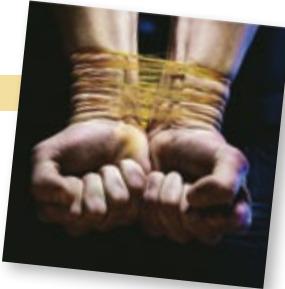
For Readers in the United States and Canada:

June 2011 Vol. 35 No. 6. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150, USA. Subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 23638, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi Ange 'i he 'Initanetí

Liahona.lds.org

MA'Á E KAKAI LALAHÍ

'Oku fakamatala 'a e **"Ne u Loto Mo'oni ke Tukú"** (peesi 24) ki hano lava'i 'e ha tangata

hono ma'unimā ia 'e he ponokalafí. Kuo mau 'osi fa'u ha lisi 'o e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e tefito ko ia í 'i he www.liahona.lds.org.

MA'Á E TO'U TUPÚ

'Oku ma'u 'e he to'u tupu 'i **Visakapanami** 'i **Initiá** ha mā-lohi 'i honau ngaahi fāmilí (vakai, peesi 34). Vakai ki ha ngaahi tā lahi ange 'o e to'u tupu ni 'i he www.liahona.lds.org.

MA'Á E FĀNAÚ

'Oku 'ikai malu ke hū ki he uepisaiti kotoa pē (vakai, peesi 64). Ka 'oku malu ke hū ki he uepisaiti ko 'enī: **kumi ha 'ū va'inga mo ha ngaahi 'ekitivitī** 'i he www.liahona.lds.org.

I HO'O LEA FAKAFONUA PĒ 'A'AÚ

'Oku ma'u 'a e *Liahoná* mo e ngaahi tohi kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he www.languages.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafofonga'i 'e he fikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalá.

Akō, 42

Ako folofolá, 34

Anga'ofá, 70

Fa'ifa'itaki'angá, 19, 28, 48, 54

Faingata'á, 12, 16, 39, 46

Fakakaungāme'á, 34, 58

Fakamo'óni, 53, 80

Fakatomalá, 19, 62, 64

Falalá, 60

Fāmilí, 19, 20, 28, 34, 54, 70

Fatongia fakaemātū'á, 20

Fiefiá, 20, 28

Fine'ofá, 7

Lakanga Fakataula'eiki, 14, 16, 9, 38, 39, 41, 48, 51

Laumālie Mā'oni'oni, 62, 64, 68

Lotomamahí, 12

Lotú, 67, 68

Maté, 12, 54, 60

Ma'unimā, 24

Mitiá, 64

Mo'ui fakafalala pē kiate kitá, 7, 81

Ngaahi fakataha alēlea, 11

Ngaahi tāpuaki, 16, 38, 39, 41

Ngaahi tu'unga mo'ui, 28, 48, 58, 64

Ngāue fakafafeikaú, 53

Nofomalí, 20

Papitaisó, 62, 68, 73

Ponokalafí, 24

Sisū Kalaisi, 12

Teiti, 19

Toe Fakafoki Mai 'o e Ongongolelei, 52, 61

Tui, 60, 62

Ue'i fakalaumālié, 40

Ueloféa, 81

Vahehongofulú, 4

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau
Palesitenisī 'Uluakí

KO ENGAACHI TĀPUAKI 'OE | Vahehongofulú

Ko e taumu'a hono foaki mai 'e he 'Otuá e ngaahi fekaú ke faitāpuekina ai kitautolu. Ko Hono finangaló ke tau ma'u 'a e mo'ui ta'engatá, 'a e me'a'ofa mahu'inga taha 'i He'ene ngaahi me'a'ofá kotoa pē (vakai, T&F 14:7). Kuo pau ke tau mo'ui 'aki e ngaahi fono 'o e pule'anga fakasilesitalé ka tau ma'u 'a e me'a'ofa ko e nofo fakafamili mo Ia 'i ai 'o ta'engata (vakai, T&F 88:22).

Kuó Ne foaki mai ha ngaahi fekau 'i he mo'ui ko 'ení ke tokoni ke tau malava 'o fai ia. Ko e taha e fono 'o e vahehongofulú ko ha taha ia 'o e ngaahi fekau ke teuteu'i 'aki kitautolu. Ko e fonó ke tau foaki ki he 'Eikí 'a e vahe hongofulu 'e taha 'o 'etau pa'anga hū mai kotoa pē. 'Oku fu'u faingofua pea na'a mo ha ki'i tamasi'i 'e lava pē ke mahino ia. Kuó u 'osi mamata ki hono 'oange 'e he fānaú ki he písopé ha sila vahehongofulu 'oku fa'o ai e vahe hongofulu 'e taha 'o e sēniti na'a nau ma'u.

Ko e taha 'o e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u mei he totongi vahehongofulu kakató ko hono fakatupulaki 'o e tui ke mo'ui 'aki ha fono 'oku toe mā'olunga angé. Kuo pau ke tau mo'ui 'aki 'a e fono 'o e fakatapuí ka tau nofo 'i he pule'anga fakasilesitalé. Kuo pau ke tau lava 'o ongo'i ai 'oku 'a e 'Otuá 'a 'etau mo'ui mo e me'a kotoa 'oku tau ma'u.

'Oku 'ikai toe si'i hifo he founiga 'e tolú 'oku teuteu'i ai kitautolu 'e he

totongi vahehongofulu kakatō ‘i he mo’uí ni ke tau *ongo’i* ai ‘a ia ‘oku fie ma’u ke tau *ongo’i* ka tau ma’u ‘a e me’ā’ofa ‘o e mo’ui ta’engatá.

‘Uluaki, ‘i he taimi ‘oku tau totongi ai ‘etau vahehongofulu ki he Siasí, ‘oku lilingi hifo ‘e he ‘etau Tamai Hēvaní ha ngaahi tāpuaki kiate kitautolu. ‘Oku ‘ilo’i ‘e ha taha ‘okú ne totongi vahehongofulu ma’u pē ‘oku mo’oni ia. Taimi ‘e ni’ihi ko e ngaahi tāpuaki fakalaumālīe pea taimi ‘e ni’ihi ‘oku fakatu’asino. ‘Oku foaki mai ia ‘i he taimi pē ‘a e ‘Eikí pea fakatatau ki he me’ā ‘okú Ne ‘afio’i ‘oku lelei taha ma’ātautolú.

‘I he’etau ma’u e ngaahi tāpuaki ko iá, ‘oku tupulaki ai ‘etau tui ‘oku meí he ‘Otuá ‘a e me’ā lelei kotoa pē ‘i he’etau mo’uí. ‘Oku faingofua ange ke ‘ilo’i ‘oku fakahaa’i mai ‘e he fakatapu’i ‘a e fo’i mo’oni ko ia ‘oku ‘a e ‘Otuá ‘a e me’ā kotoa pē na’á Ne fakatupú. ‘Okú ne ngaohi kitautolu ke tau *ongo’i* loto hounga’ia ko e peseti pē ‘e 10 ‘okú Ne kole meí he ngaahi me’ā kuó Ne ‘osi foaki mai ma’ātautolú. Ko ia ‘oku tau mateuteu lelei ange ke mo’ui ‘aki e fono ‘o e fakatapu’i ‘i he taimi ‘oku kole mai ai ke tau fai iá.

Uá, ‘oku *ongo’i* ‘e kitautolu hono kotoa kuo tau totongi vahehongofulu kakato ma’u peé ha lotofalala ange ‘i he’etau kole ki he ‘Otuá ‘a ‘etau fie ma’u mo hotau ngaahi fāmilí. Kuó Ne tala’ofa mai ha ngaahi tāpuaki lahi ange ‘i he me’ā ‘e lava ke tau ma’u ‘i he’etau tauhi faivelenga ‘etau fuakava ke totongi ‘etau vahehongofulu (vakai, Malakai 3:10). Ko e taha leva ‘o e ngaahi tāpuaki ma’ongo’onga ‘o e vahehongofulu ko e falala fakatu’āmelie ko ia ki he kaha’ú. Ko e hā pē ha tūkunga ‘oku mou ‘i aí, ‘e lelei e me’ā kotoa pē. Te Ne fai ‘Ene ngaahi tala’ofa ‘i he taimi ‘oku tau tauhi ai ‘etau ngaahi palōmesí. Ko e taha ‘o

e ngaahi tāpuaki ma’ongo’onga ‘o e totongi vahehongofulu kakatō ko e onto’i melinó. ‘E lava ke fakamo’oni ‘a kinautolu kuo nau tauhi e fekau ‘o e vahehongofulu ki hono mo’oni mo mahu’inga ‘o e tāpuaki ko e melinó.

Tolú, ‘oku *ongo’i* ‘e kinautolu ‘oku totongi vahehongofulu ‘oku lahi ange ‘enau’ofa ki he ‘Otuá mo e fānau kotoa ‘a e ‘Otuá. ‘Oku ha’u e tupulaki ‘o e ‘ofa ko iá meí he mahino kiate kitautolu e founa faka’āonga’i ‘e he Tamaí ‘a e vahehongofulu ‘oku tau foakí ke faitāpuekina ‘aki e kakaí ‘i he māmaní pea mo e ta’engatá.

‘Okú Ne tokanga lahi ‘i hono faka’āonga’i ‘o e ngaahi vahehongofulu ‘o fakafou ‘i He’ene kau tamai-o’eiki kuo fakamafai’i. ‘Oku tokoni e tokotaha totongi vahehongofulu ki he ‘Eikí ‘i hono langa ‘o e ngaahi temipalé ke lava ‘o sila’i ai e ngaahi fāmilí ki he ta’engatá. ‘Oku tokoni e tokotaha totongi vahehongofulu kiate Ia ke ‘oatu ‘aki e ongoongolelei ki he kakai ‘i he feitu’u kotoa pē. ‘Oku tokoni ‘a e tokotaha totongi vahehongofulu kiate Ia ‘i hono faka’āonga’i ‘o e fiekaí mo e faingata’ā’iá ‘i He’ene founa pē ‘A’ana ‘o fakafou ‘i He’ene kau tamaio’eikí. ‘E lava ke tala atu ‘e ha taha pē ‘o e kau tamaio’eiki ko iá ‘a e tupulaki ‘o e ‘ofá koe’uhí he na’e faka’āonga’i ‘a e vahehongofulu ke faitāpuekina ‘aki e kakaí. Pea ‘e lava pē ke fai pehē mo e tokotaha totongi vahehongofulu faivelengá.

‘Oku toe ha ngaahi māhina ‘i he kaha’ú pea toki fai ‘a e fakamā’opo’opo vahehongofulu. ‘Oku ou lotua te ke kamata he taimí ni mo ho fāmilí ke palani mo teuteu ke fakafe’unga’i kimoutolu ki he ngaahi tāpuaki ko ia ‘oku lilingi hifo ‘e he ‘Otuá ki he kakai kotoa pē ‘e lava ke nau fakahā kiate Ia ‘oku nau totongi vahehongofulu kakatō. ■

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO ‘ENÍ

- Taimi ‘e ni’ihi ko e founa lelei taha pē ke ako’i ‘aki ha tefito’i mo’oni pau ko hano faka’ali’ali ia (vakai, ‘Oku ‘Ikai ha Uí ‘e Mahu’inga Ange ‘i he Faiakó [1999], 202). Fakakaukau angé ke kole ki ha mēmipa ‘o e fāmilí ke ne faka’ali’ali atu ‘a e vahe hongofulu ‘e tahá. ‘E lava ke ne fakatātaa’i ‘eni ‘aki hano to’o ha me’ā ‘e taha meí ha me’ā ‘e 10. Faka’osi ‘aki hano fakaafe’i ha taha ‘o e fāmilí ke ne faka’ali’ali e founa hono fakafonu ‘o ha la’ipepa totongi vahehongofulu.
- “‘E ma’u ‘e kinautolu ‘oku mou ako’i ha lelei meí he’enau kau mai” (‘Oku ‘Ikai ha Uí ‘e Mahu’inga Ange ‘i he Faiakó, 71). Fakaafe’i e kau mēmipa ‘o e fāmilí ke nau vahevahé mai e me’ā ‘oku nau tui ‘oku ‘uhinga ki ai ‘a Palesiteni ‘Aealingi he’ene pehē “ongo’i ‘a ia ‘oku fie ma’u ke tau onto’i ka tau ma’u ‘a e me’ā’ofa ‘o e mo’ui ta’engatá.” Fakakaukau’i ke mou alea’i e founa ‘e tolu ‘oku teuteu’i ai kitautolu ‘e he totongi vahehongofulu ke tau onto’i ‘a ia ‘oku fie ma’u ke tau onto’i ka tau ma’u e ngaahi tāpuaki ‘a e ‘Otuá.

TO'U TUPÚ

Na'e Fe'unga Pē Pa'angá

Fai 'e Fabiano dos Santos da Silva

Ne u fetaulaki mo e ongo faifekaú 'i hoku ta'u 17. Ne ma'nofo fakataha mo hoku ta'oketé he taimi ko ía. Ne mā'lōlō 'ema fa'eé he ta'u kimu'a aí, pea na'e faingata'a e mo'ui. Ne lava ke u sio 'i he taimi na'e ako'i ai au 'e he ongo faifekaú ko e Siasí 'a e me'a ne u fekumi ma'u pē ki aí. Ka na'e taki au 'e hoku ngaahi kaungāme'a 'o 'ikai ai ke u 'alu ki he lotú he Sāpaté.

Ne u 'alu ki ha 'ekitivití 'a e Siasí lolotonga ha uike 'e taha. Ne u ma'u ha fiefia lahi 'i he'eku mamata ki he

kakata mo e va'inga 'a e to'u tupú. Ne to'o 'e he ongo faifekaú, mo e to'u tupú, 'a e faingamālie ko ía ke ako'i kiate au ha lēsoni 'i he ongoongolelei, pea ne u ongo'i fiefia 'aupito ai 'o u fakapapau'i te u papaitiso.

Ka ne u kei fehangahangai pē mo ha ngaahi faingata'a hili 'eku kau ki he Siasí. Ko au pē 'i he feitu'u ko ia 'o e koló na'e kau ki he Siasí pea ne u nofo mama'o mei he falelotú. Ne 'ikai toe fie ma'u 'e hoku ngaahi kaungāme'a ta'e Siasí ke mau feohi. 'I he taimi ne u ongo'i tuēnoa aí, na'a ku lotu pea ne u ongo'i e 'ofa 'a e 'Eikí.

Ne u ma'u ha ki'i pa'anga 'i he māhina kotoa pē mei ha pa'anga na'e tuku mai 'e he'eku fa'eé. Na'e faingata'a ke u mo'ui 'aki ha ki'i pa'anga si'isi'i pehē. Ka na'a ku fakapapau'i pē ke u talangofua. Na'a ku totongi vahehongofulu mo totongi 'eku 'alu ki he seminelí mo e ngaahi fakataha'anga 'o e 'aho Sāpaté. Na'e 'ikai ke u 'ilo pe na'e anga fēfē 'ene hokó, ka 'i he faka'osinga 'o e māhina takitaha, ne kei 'i ai pē pa'anga fe'unga ke fai 'aki e me'a kotoa.

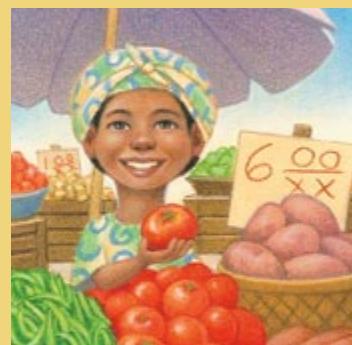
'Oku ou 'ilo'i kuo tāpuaki'i au 'e he'eku totongi vahehongofulu. Ne tokoni'i au 'e he'eku talangofua ki he fekaú ni ke toe mālohi ange 'eku fakamo'oní, 'alu 'o ngāue faka-faifekau, peá u 'ilo'i 'a e ngaahi tāpuakí koe'uhí ke u lava 'o fakamālohia 'a e kāngalotu fo'ou 'oku fehangahangai mo e ngaahi faingata'a.

FĀNAÚ

'Oku Lava Ke u Totongi Vahehongofulu

Oku 'uhinga e totongi vahehongofulú ki hono foaki 'o e peseti 'e 10 'o 'etau pa'anga hū maí ki he 'Eikí. Sio ki hono fai 'e he fānau ko 'eni 'e toko tolú 'enau ngāué. Tohi'i 'i he feitu'u 'oku fakaava atu 'i he tafa'aki 'o e fakatātā takitaha pe ko e fiha 'okú ke pehē 'e ma'u 'e he tokotaha takitaha mei he ngāué. Tohi'i he laine hono uá pe ko e hā hono lahi 'o e vahehongofulu ki aí.

Fehu'i pōnasí: Ko hai 'i he kau totongi vahehongofulu ni te ne ma'u e tāpuaki lahi tahá? (Tokoni: Vakai ki he palakalafi faka'osi 'o e pōpoaki 'a Palesiteni 'Aealingí.)

Ko Hono Fakamālohia 'o e Ngaahi Fāmilí 'o Fakafou 'i he Mo'ui Fakafalala Fakatu'asino pē Kiate Kitá

Ko hono fakatupulaki ko ia 'o e mo'ui fakafalala pē kiate kitá—'a e malava ko ia ke tauhi kitautolu mo hotau ngaahi fāmilí—ko e fatongia ia 'o e fefine kotoa pē. 'Oku tau hoko 'o mo'ui fakafalala pē kiate kitautolu 'i he'etau ako ke 'ofa he ngāué, fekumi ke ma'u ha tataki fakalaumálie 'i hono 'ilo'i e founa lelei taha ke tauhi 'aki kitautolú pea mo 'etau ngāue fakataha mo e kau mēmipa 'o e fāmilí ke feau e ngaahi teftio'i fie ma'u.

'I he taimi 'oku tau mo'ui fakafalala ai pē kiate kitautolú, 'oku tau faka'aonga'i ai hotau ngaahi tāpuakí mo e ma'u'anga tokoní ke teuteu atu mo faka'ehi'ehi ai mei he ngaahi palopalemá. Neongo ia, 'oku toe fakatupulaki ange 'etau mo'ui fakafalala pē kiate kitautolú 'i he'etau lotu ke ma'u ha lototo'a ke feau 'aki 'i he loto tui 'a e ngaahi faingata'a kuo pau ke hoko mai. 'Oku hanga foki 'e he mo'ui fakafalala pē kiate kitautolú 'o ngaohi kitautolu ke tau malava 'o tauhi 'etau fuakava ke tokanga'i e ni'ihi kehé.

'Oku ako'i mai 'i he Fine'ofá e ngaahi teftio'i mo'oni mo e ngaahi taukei 'o e mo'ui fakafalala pē kiate kitá. 'E lava ke ako 'e he hou'eiki fafiné 'o fekau'aki mo e fakapatisetí, mavahe mei he faka-mó'uá, ngaahi fie ma'u ki ha ngāue ma'u'anga mo'uá, folofolá mo e ongoongolelei, aki'o e ni'ihi kehé ke laukonga mo akó, tekinolosiá, mo'ui lelei fakae-sinó, fiti 'a e sinó, faka'ehi'ehi mo e fakaakeake mei he ma'unimaá, mo'ui lelei fakasosiale mo fakaelotó, faka'ehi'ehi mei he puké, tō mo tauhi ngoué, ngaohi mo fakatolonga e me'atokoní, mateuteu ki ha me'a fakatu'upaké ka hokó pea mo ha ngaahi me'a kehe 'e tokoni ke tau hoko ai 'o mo'ui fakafalala pē kiate kitautolú.¹

'Oku fakamatala'i mai 'e Suli B. Peki ko e palesiteni lahi 'o e Fine'ofá, ko e "tokonaki ko ia ma'atautolu mo e ni'ihi kehé, ko ha fakamo'oni ia ko e akonga kitautolu 'a e 'Eiki ko Sisú Kalaisí. . . . 'I he taimi na'e mālōlō fakafokifá ai [eku fa'e-i he-fonó] he ta'u kuo 'osi, na'a ne tuku mai ha fakamo'oni 'o 'ene mo'ui fakafalala pē kiate iá. Na'e 'i ai 'ene lekomeni tempipale kei 'aonga mo ha ngaahi tohi folofola kuo 'ilonga hono faka'aonga'i pea mo ha ngaahi tohi lēsoni ako 'o e ongoongolelei. Ne mau vahevahe leva 'a e 'ū kuló, fakapakú mo e 'ū peleti kuo laui afe e ma'u me'atokoni kuó ne teuteu'i 'akí. Na'a ne tuku mai mo ha 'ū kafu vavae na'a ne ngaohi mei ha vala motu'a. Na'a ne tui ki he lea 'iloa ko ia ko e "Faka'aonga'i ia ke 'osi, tui ke mahaeiae mo e fai 'aki pē me'a 'oku ma'u ka 'ikai pea tuku.' Ne mau mamata ki he me'a-tokoni na'a ne tō, fakatolonga mo tauhí. Na'e ongo tahá 'a 'ene fanga ki'i tohi ne ta'u lahi 'ene hiki ai 'ene ngaahi fakamolé. Koe'uhí ko 'ene mo'ui fakapoto-potó, na'a ne tuku mai ai ha pa'anga na'a ne fakahū ki ha me'a fakatu'upaké pea na'e 'ikai hano mo'ua! Kae mahu'inga tahá, na'a ne ako'i mo ue'i ha tokolahí 'i he ngaahi taukei na'a ne ma'u lolotonga 'ene kei mo'uí."²

Ako 'a e fakamatala ko 'ení, peá ka fē'unga, alea'i ia mo e hou'eiki fafine 'okú ke 'a'ahi ki aí. Faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu 'i ke tokoni 'i ho'o fakamālohia 'a e kau fefiné pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofá ko e konga ma'u pē ia ho'o mo'ui fakafou'ituitui.

Tuí • Fāmilí • Fakafiemālié

Ko e Hā ha Me'a Te u Lava 'o Fai?

1. Te u lava fēfē
'o tokoni'i 'eku kau
fafiné mo honau
ngaahi fāmilí ke
toe lelei ange 'enau
mo'ui fakafalala pē
kiate kinautolú?

2. Te u lava fēfē
ke toe fakalakalaka
ange 'eku mo'ui
fakafalala fakatu'a-
sino pē kiate aú?

Ke ma'u ha faka-
matala lahi ange,
vakai ki he www
.reliefsociety.lds.org.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Tohi Tu'u-tu'u Fika 2: Pule'i 'o e Siasi*, (2010), 9.4.2.
2. "Ko e Ngaahi Fatongia Faka-uelofea 'o e Palesiteni Fine'ofá," *Ngaahi Teftio'i Mo'oni Mahu'inga 'o e Uelofea mo e Mo'ui Fakafalala pē Kiate Kitá* (2009), 5.
3. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesi-teni 'o e Siasi: Pilikihami Tongi* (1997), 225–27.

Mei Hotau Hisitoliá

Kuo kau atu ma'u pē 'a e hou'eiki fafine 'o e Fine'ofá ki he ngāue ko hono fakahaofi faka-tu'asino mo fakalaumálie e ngaahi laumálie. 'I he fakataha mai e Kautaha Tokoni 'a e Kau Fafine 'o Nāvuú he uike takitaha, na'e lipooti ai 'e he kau fafiné 'a e kakai faingata'a'iá. Na'e tufaki leva ha pa'anga, koloa, taleniti mo e taimi ke tokoni'i 'aki e faingata'a'iá. 'Oku kei hoko ai pē 'a e fa'unga ngāue ko hono tokoni'i 'o e faingata'a'iá, ko e ngāue 'a e Fine'ofá 'i he ngaahi to'u tangatá.

'I he tu'uta 'a e Kāingalotú ki he Tele'a Sō-lekí, na'e fare'i ai 'e Palesiteni Pilikihami 'Iongi (1801–77) ki he kau fafiné ke nau tokoni'i e kau faingata'a'iá pea ke nau ako ha ngaahi pō-to'i ngāue te nau lava ai 'o tauhi pē kinautolu. "Ako ke mou tauhi pē kimoutolu; tokonaki ha kēleni mo ha mahoa'a pea tauhi ia ki he 'aho 'o e hongé."³ Fakataatau mo e fakahinohino 'a e lakanga fakataula'eikí, 'oku kei hokohoko atu pē 'a e Fine'ofá 'i hono aki'i e mo'ui fakafalala kiate kitá ke malu'i 'aki e fāmilí pea mo pou-pou'i 'a e angatonu fakatāutahá mo e ngāue 'o e manava'ofá, 'a e 'ofa haohaoa 'a Kalaisí.

Mei he Ngaahi Folofolá

Sione 13:34–35; Sēmisi 1:27; Mōsaia 4:26; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 29:34–35; 38:30; 44:6

Fanga Ki‘i Me‘a liki & Faingofua

“*Oku tupu mei he ngaahi me‘a īkī ‘a e ngaahi fu‘u me‘a lalahī*” (T&F 64:33).

HISITŌLIA ‘O E SIASÍ HE FUNGA ‘O MĀMANÍ

Siamane

Neongo na‘e kamata e ngāue fakafafeikaú ‘i Siamane ‘i he ngaahi ta‘u ‘o e 1840, ka na‘e toki papitaiso e ongo fuofua papi ului ái ‘i he 1851. I he ta‘u tatau pē na‘e ‘alu ai ‘a Palesiteni Sione Teila, he‘ene kei ‘i he Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ki Hemipeeki ke tokoni ‘i hono tokanga‘i e liliu ‘o e Tohi ‘a Molomoná ki he lea faka-Siamané. Na‘e fokotu‘u ha kolo ‘i Hemipeeki ‘i he 1852, ka ne hiki ki ‘Iutā ‘a e tokolahī ‘o e kau fuofua papi ulu‘i koe‘uhi ko e fakatangá. Na‘e kau ai ‘a Kā G. Meisa, ‘a ē ne hoko kimui ko e palesiteni ‘o e ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongí ‘i Polovo, ‘i ‘Iutā.

Na‘e tokolahī e papi ului ki he Siasí ‘i Siamane hili ‘a e ‘Uluaki Tau Lahi ‘a Māmaní, ‘o tautefito ia mei he 1921 ki he 1925. Ne vahe ua e Misiona Siamané ‘o hoko ko e Misiona Siamane ‘Aosituliá mo e Misiona Suisalani-Siamané. Na‘e fokotu‘u e Misiona Siamane Hahaké ‘i he 1937. Na‘e ‘ave e kau faifekaú mei Siamane lolotonga e Tau Lahi Hono II ‘a Māmaní. I he‘enau foki ‘i he 1947, kuo ‘osi vahe ua e fonuá

ia ‘o hoko ko Siamane Hahake mo Siamane Hihifo. Neongo iá, ne kei hokohoko atu pē ‘a e ngāue fakafafeikaú, pea ‘i he ‘aho 19 ‘o Sune 1985, na‘e fakatapui ai ‘a e Temipale Falaipeeki Siamané ‘i Siamane Hahake—ko e fuofua tempipale ia ‘i ha fonua kominius. Hili mei ai ha ta‘u ‘e ua ne toe fakatapui ha tempipale ‘e taha ‘i Felengifeeti, ‘i Siamane Hihifo. Nā e fakataha ié e fonuá ‘i he 1990.

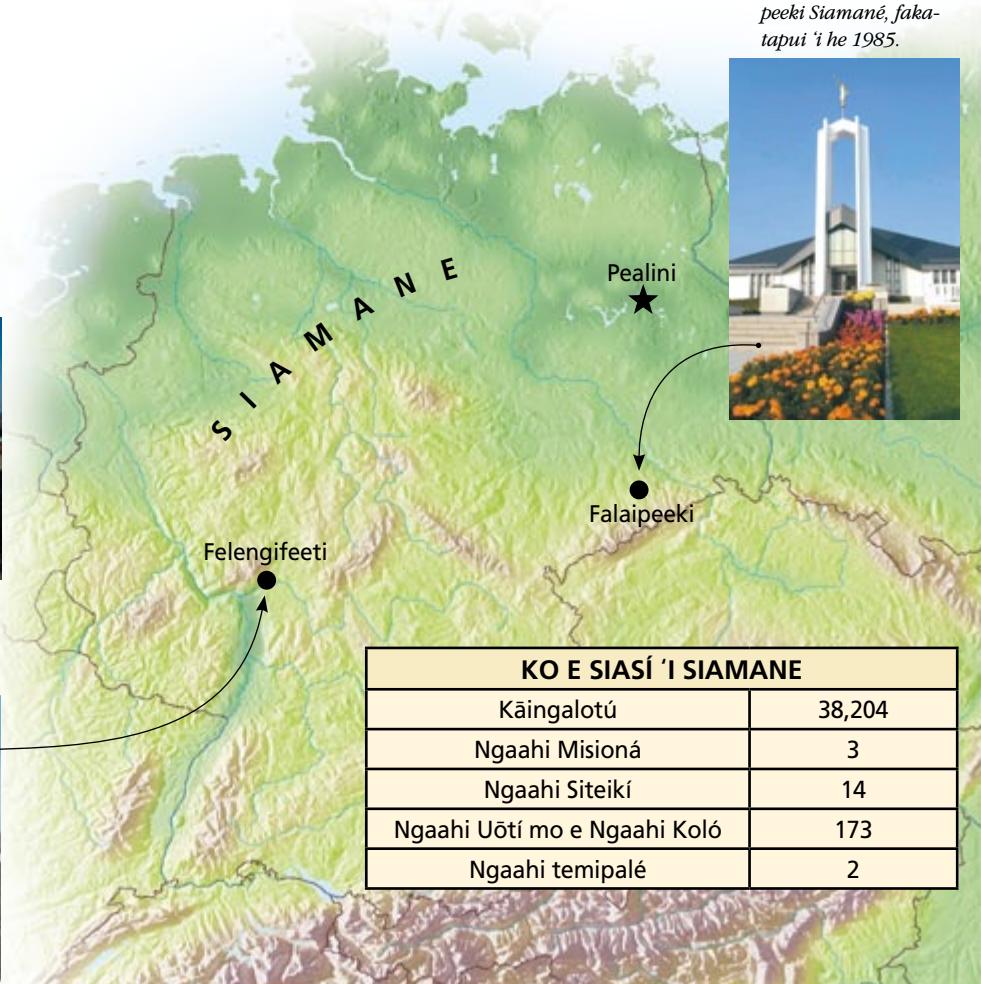

Na‘e hiki mai ‘a Kā G. Meisa mei Siamane ‘a ia na‘e tupu hake aí ki ‘Iutā ‘o ne tū‘uta ki ai he 1860.

Ko e Temipale Falaipeeki Siamané, fakatapui ‘i he 1985.

*I‘olungá: Ko ha ‘ata ‘o Miuniki, ‘i Siamane.
I‘oló: Ko e Temipale Felengifeeti Siamané, na‘e fakatapui ‘i he 1987.*

'Oku Mu'omu'a e Ongoongolelei

Ne ma'u mo ako'i 'e he kau faifekaú 'eku kui ua tangatá 'i Ha'amoá. 'I he kau 'eku kuí ki he Siasi, na'e pau ke ne si'aki ha ni'ihi 'o e ngaahi tui mo e ngaahi tukufakaholo fakalotu 'o hono kakaí. 'Oku laukau 'aki 'e homau fāmilí homau tala tukufakaholo faka-Ha'amoá, kae tupu mei he fa'ifa'itaki'anga 'a 'eku kuí, ne mau 'ilo'i ai 'e mu'omu'a pē 'a e ongoongolelei.

'I he'eku kei talavoú, ne talanoa mai 'eku tamaí 'o kau ki he tā-tatau fakaha'a angama-hení pea mo e ngaahi me'akai manakoa ko ia 'e 'ikai fenāpasi mo e ngaahi akonaki 'a e Siasi. Na'e pehē mai 'e he tangata'eikí, "Oua na'á ke kau 'i ha taha 'o e ngaahi me'a ko iá. 'Oku mu'omu'a ange ho'o hoko ko e fānau 'a e 'Otuá 'i ho'o hoko ko e tokotaha Ha'amoá, mu'omu'a ia 'i ho'o hoko ko ha tokotaha lahi mo to'a mei he 'otu motú." Kuó u manatu'i ma'u pē ia.

'Oku ou nofo mo hoku uaifí 'i Kositā Lika he 'ahó ni. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi tala tukufakaholo mo e ngaahi 'ulungāanga fakafonua 'i hení, 'o tatau mo ha toe feitu'u pē, 'oku 'ikai fenāpasi mo e me'a 'oku ako'i 'e he Siasi. 'Oku 'i ai e taimi 'e fie ma'u ke tau loto to'a ai ke tukuange 'a e ngaahi me'a ko 'ení ka tau fai ki he ngaahi akonaki 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí.

Morgan Sa Mataalii, Kositā Lika

Fa'u ha Fakamatala Fakafo'ituitui 'i he Mormon.org

E lava ke vahevahe atu 'a e ongoongolelei 'e he kāingalotu 'o e Siasi he māmaní 'aki 'enau fa'u ha fakamatala fakafo'ituitui 'i he Mormon.org. 'Oku faka'aonga'i 'e kinautolu 'oku hū ki he saití 'a e ngaahi fakamatala fakafo'ituitui ni ke ako fakahangatonu ai pē mei he kāingalotú 'o kau ki he Siasi. Fa'u hao fakamatala fakafo'ituitui pea vahevahe ho'o fakamo'oní mo ha ni'ihi kehe 'aki ho'o muimui 'i he ngaahi sitepu ko 'ení:

1. Hū ki he [mormon.org/create](#).

Sign in 'o faka'aonga'i ho'o 'akauni LDS. Kapau 'oku 'ikai ke 'i ai ha'o 'akauni LDS, lesisita ke ma'u hao hingoa ngāue ki he polokalamá mo ha'o lea fufū 'aki ha'o fakahā ho fika lekooti mēmipasipí mo ho 'aho fā'ele'i. Ma'u ho fika mēmipasipí mei ho'o lekomeni temipalé pe ko ha'o fetu'utaki ki he kalake mēmipasipí 'i homou uōtī pe koló.

2. Fakahū ha fakamatala 'i he ngaahi tafa'aki ko 'ení: "Fekau'aki Mo Au," "Ko e 'Uhinga 'o 'Eku Hoko ko ha Māmongá," "Founiga Hono Mo'ui 'Aki 'Eku Tuí," "Ngaahi Fehu'i 'Oku Lahi Hono 'Eké," "Ngaahi Talanoa Fakatāutahá," mo e "Fakamatala Kehé."

3. 'I ho'o fa'u ho'o fakamatala fakafo'ituitui, manatu'i ko ho'o talanoá ki ha kakai 'oku 'ikai ke nau Siasi. Faka'ehi'ehi mei he ngaahi kupu'i lea 'oku 'ikai ke nau maheni mo iá. Hangē ko 'ení, 'e lava ke ke pehē ange, "Oku ou ako'i tu'o taha he māhina ha kalasi 'a ha kakai fefine lalahi mei he ngaahi lea 'a e kau palōfita mo'uí," kae 'oua 'e pehē ange, "Ko e faiako au 'o e Ngaahi Akonaki ma'a Hotau Kuongá 'i he Fine'ofá."

4. 'Ave hao tā, ho hingoa 'uluakí, mo ha ki'i fakafe'iloaki nounou pē. 'E toe lava foki ke fakafehokotaki ho'o fakamatala fakafo'ituitui ki ho'o blog, ho'o 'akauni 'i he Facebook, pe Twitter neongo 'oku 'ikai fie ma'u ia. Faka'ehi'ehi mei hano fai 'o ha fakamatala fakatāutaha faka'āuliliki, hangē ko ho hingoa faka'osí pe feitu'u 'okú ke nofo aí.

Ko 'ene kakato pē ho'o fakamatala fakafo'ituitui, 'e 'ave leva ia ki he ni'ihi 'oku nau tokanga í ke fakangofua mai. Ko hono fakangofua pē 'o e fakamatala fakafo'ituitui, 'e lava leva ke lau 'e kinautolu 'oku hū ki he saití 'a ho'o fakamo'oní pea nau fetu'utaki atu ke ma'u ha fakamatala lahi ange kau ki he Siasi.

Ngaahi Manatu ki he Kau Palesiteni 'o e Siasí

Fakatauhua e me'a takitaha 'i laló ki he Palesiteni 'o e Siasí 'oku fekau'aki mo iá.

1. Matasio'ata la'ā. Na'e tui 'e he Palesiteni ko 'ení 'o e Siasí 'i he'ene fononga 'o 'a'ahi ki he ngaahi feitu'u kotoa na'e nofo'i 'i Tuitaá.
2. Tatā. 'Oku fakahā 'e he me'a ko 'ení 'a hono 'iloa 'o e palōfítá ni 'i hono fōtungá mo 'ene 'ulungāanga leleí.
3. Mētali 'o e Ngāue Tu'ukimu'ā. Na'e ma'u 'e he Palesiteni ko 'ení 'o e Siasí 'a e fakalāngilangí ni mei he'ene ngāue ko e Sekelitali ki he Ngoué 'i he kapineti 'a e palesiteni 'o 'Ameliká ko palesiteni Tuaiti E. 'Aisenihauá.
4. Faka'ilonga 'o e ngāue fakuelofeá. Na'e kamata mo taki 'e he Palesiteni ko 'ení 'i he polokalama uelofea 'a e Siasí lolotonga e taimi Tō Lalo 'o e Tu'unga Fakapa'angá.
5. Nofo'a. Na'e 'ofa 'a e palōfítá ni 'i he'ene hoosi na'e ui ko Sani Poí.
6. Tohinoa. Na'e mo'ui 'aki 'e he palōfítá ni 'a hono fakatlonga mai 'o e hisitōlia 'o e Siasí, pea 'oku kau e ngaahi lekooti na'ā ne hikí 'i he ngaahi hisitōlia mahu'inga taha 'o e Siasí.
7. Tā 'o e Senitā BYU Selusalemá. Na'e ale'a'i 'e he Palesiteni ko 'ení 'o e Siasí ke ma'u ha kelekele 'i Selusalema ke langa ai e senitaá.

5. Nofo'a. Na'e 'ofa 'a e palōfítá ni 'i he'ene hoosi na'e ui ko Sani Poí.

6. Tohinoa. Na'e mo'ui 'aki 'e he palōfítá ni 'a hono fakatlonga mai 'o e hisitōlia 'o e Siasí, pea 'oku kau e ngaahi lekooti na'ā ne hikí 'i he ngaahi hisitōlia mahu'inga taha 'o e Siasí.

7. Tā 'o e Senitā BYU Selusalemá. Na'e ale'a'i 'e he Palesiteni ko 'ení 'o e Siasí ke ma'u ha kelekele 'i Selusalema ke langa ai e senitaá.

- A. Siosefa Sāmita, ko e Si'i (1805–44)**
- E. Pilikihami 'Iongi (1801–77)**
- F. Sione Teila (1808–87)**
- H. Uilifooti Utalafi (1807–98)**
- I. Lōlenisou Sinou (1814–1901)**
- K. Siosefa F. Sāmita (1838–1918)**
- L. Hiipa J. Kalānite (1856–1945)**
- M. Siaosi 'Alipate Sāmita (1870–1951)**
- N. Tēvita O. Makei (1873–1970)**
- Ng. Siosefa Filitingi Sāmita (1876–1972)**
- O. Hāloti B. Li (1899–1973)**
- P. Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985)**
- S. 'Eselā Tafu Penisoni (1899–1994)**
- T. Hauati W. Hanitā (1899–1994)**
- U. Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008)**
- V. Tōmasi S. Monisoni (1927–)**

8. Ki'i maika si'isi'i. Na'e faka'aonga'i 'e he Palesiteni ko 'ení 'a e me'angāué ni 'a ia na'e fakapipiki ki hono matasio'atá, he na'e uesia hono le'ō 'e he ngaahi tafa lahi na'e fai ki hono kiá na'e mo'ua he kanisaá.

9. Tokotoko. Na'e faka'aonga'i 'e he Palesiteni ko 'ení ha tokotoko 'i he ngaahi ta'u kimui 'o 'ene mo'uí, peá ne ta'ata'alo 'aki ki he Kāingalotú 'i he loto-'ofa 'i he'enau fe'iloakí.

10. La'ipepa vahehongofulu. Na'e faka'mamafa'i 'e he Palesiteni ko 'ení 'a e ngaahi akonaki 'a Siosefa Sāmita kau ki he vahehongofulú.

11. *Fiddler on the Roof* 'Oku manako e Palesiteni ko 'ení 'i he ngaahi tohi kuo pulusí pea kuó ne lea tu'o lahi 'o kau ki he talanoá ni.

12. Misini taipe. Na'e hoko e Palesiteni ko 'ení ko e taha 'o e kau fa'u tohi lahi tahá.

13. Heletā. Na'e hoko e Palesiteni ko 'ení 'o e Siasí ko ha komanitā 'o e Konga Kau 'a Nāvuú.

14. Kahoa matai'i'akau. Na'e 'alu e palōfítá ni ki Hauai'i 'i hono ta'u 15 ko e taha 'o e kau fuofua fai-fekau ki ai 'a e Siasí.

15. Uasi ke fa'o he kato 'o e koté. Na'e tui 'ení 'e he palōfítá ni 'i he 'aho na'e fakapoongi ai ia 'i he Fale Fakapōpula ko Kātesí.

16. Fakalāngilangi 'o e Pulu Siliva 'a e Sikautí. Ko e Palesiteni ko 'ení 'a e fuofua tokotaha ke ne'unuaki 'a e Sikautí 'i he Siasí.

FAITĀPUEKINA 'E HE Ngaahi Fakataha Alēleá

Fai 'e 'Eletā M. Russell Ballard

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Lolotonga 'eku hoko ko e pīsope 'i he ngaahi ta'u lahi kuo hilí, ne hoko ha faingata'a ki ha fāmili 'i homau uōtī 'i he mole e ngāue 'a e tamaí. Ne u hoha'a pe na'a nau fēfē pea ne u 'a'ahi ai ki honau 'apí ke talanoa mo kinautolu mo fai ha tokoni mei he Siasí. Na'e 'ikai ke nau fie tali 'a e tokoni fakataimí ne u fakahoko angé, ko ia ne u 'ave e me'a ni ki he fakataha alēlea fakauōtī. Ne u vahevahé mo kinautolu 'eku hoha'a ki he fāmili leleí ni 'i he laumālie 'o e 'ofa mo fūfūnaki pea kole ke 'omi ha'anau ngaahi fakakaukau ki ha founiga 'e lava ke mau tokoni'i ai kinautolu.

Ne loto fiemālie 'emau palesiteni Fine'ofá ke talanoa mo e fa'eé ke fakapapau'i 'enau ngaahi fie ma'u fakatu'asinó pea ngāue mo kinautolu ke kumi mai e ngaahi me'a 'e 'aonga kiate kinautolú—pea fakatatau ki he polokalama 'a e Siasí, ko e fatongia ia 'o'ona. Na'a ne fakakakato e me'a na'e 'ikai ke u lavá 'i ha ngaahi 'aho si'i pē, pea na'e tali 'e he fāmili 'a e tokoní 'i he loto fakatōkilalo mo e fakamālō. Ne talanoa e palesiteni 'o e kōlomu 'o e kaumātu'a mo e tamai 'a e fāmili—pea ko hono fatongia totonu pē foki ia—peá na ngāue 'i ha ngaahi founiga ke ma'u ai ha'ane ngāue. Na'e fakatokanga'i 'e he palesiteni 'o 'emau Kau Talavou hono fu'u fie ma'u ke vali honau falé, peá ne alea'i mo 'ene kau taula'eikí ke nau ngāue fakataha mo e kau taula'eiki lahí ke vali e falé.

Ne u 'ilo'i he'eku talanoa mo e ongomātu'a na'e lahi hona mo'uá pea tōmui mo 'ena totongi mōkesí. Hili ha'aku muimui ki he fakahinohino kuo fakangofua fekau'aki mo e uelofeá, ne u faka'eke'eke fekau'aki mo ha

KO HONO FAKAMĀLOHIA 'O KINAUTOLU 'OKU FIE MA'U TOKONÍ

"E feinga ma'u pē 'a e kau mēmipa 'o e fakataha alēlea fakauōtī ke nau ma'u ma'u pē 'a e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e ngaahi fie ma'u, tu'unga 'o e kau mēmipá pea mo e fakalakalaka fakalau-mālie 'a e kau mēmipa 'i he'enau ngaahi houalotú. Té nau ma'u ma'u pē foki 'a e fakamatala fekau'aki mo ha kau mēmipa 'oku nau fehangahangai mo ha ngaahi faingata'a pe ngaahi tükunga 'oku feliliuaki. 'E hanga 'e he fakamatala ko 'eni 'o fakafaingofua'i ke nau fakamālohia kinautolu 'oku nau fie ma'u lahi taha 'enau tokoní."

*Tohi Tu'utu'uni Fika 2:
Ko Hono Pule'i 'o e Siasí
(2010), 4.5.1.*

'E malava ke ma'u atu 'a e Tohi Tu'utu'uni Fika 2 mo e fakamafola 'o e Fakataha Ako Fakatakumu'a Fakaemāmanilahi 'o Nōvema 2010 mo Fēpueli 2011 'i he LDS.org. Lomi'i 'i he "Menu" pea toe lomi'i 'i he "Serving in the Church."

lava ke ma'u ha tokoni mei hona kāinga ofí ka na'e si'isi'i pē ha fakamatala ne u ma'u. Neongo iá, na'e lava ke 'ilo'i 'e he'emau palesiteni Fine'ofá na'e 'i ai ha tuonga'ane tu'umālie 'o e fa'eé.

Na'e pehē 'e he fa'eé, "Oku 'ikai ha 'uhinga ia ke fetu'utaki ai kiate ia. Kuo ta'u lahi mo e 'ikai ke ma toe fele'a'aki."

Na'e mahino kiate au 'ene 'uhingá, ka ne u kei ongo'i pē na'e mahu'inga ke muimui 'i he founiga 'a e Siasí. Ko ia ne u talanoa mo ia pea faifai pē 'o ne fakangofua au ke u fetu'utaki mo hono tuonga'ané 'a ia na'e nofo 'i ha kolo mama'o. Ne u telefoni ki ai 'o fakamatala'i ange 'a e ngaahi tükunga faingata'a 'i he mo'ui 'a hono tuofefiné. 'I he 'aho pē 'e tolu kuó ne a'u ange ki Sōleki Siti 'o fakalelei'i e ngaahi me'a fakapa'anga 'a hono tuofefiné. Lolotonga ko iá, na'e tokoni e palesiteni 'o e kōlomu kaumātu'a ki hono kumi ha ngāue tu'uma'u hono husepānítí na'e totongi leleí.

Neongo iá, ko e me'a na'e mahu'inga angé ko 'ena toe vāofi ange mo fāitaha ko e fāmili. 'Oku 'ikai te u tui 'e 'i ai ha taimi 'e toe ngalo ai 'iate au 'a e momeniti faka'ofa ko 'eni 'o e toe fakataha 'a e fa'eé mo hono tuonga'ané hili ia ha ngaahi ta'u lahi 'ena vātamakí. Neongo ne mavahé hono tuonga'ané mei he Siasí, ka na'e 'i ai 'a e feongo'aki hona laumālié. Ne tupu mei ai ha toe foki 'a e tuonga'ané 'o mālohi kakato 'i he Siasí pea fakafo'ou hono vā mo hono fāmili.

Ne hoko kotoa 'eni tupu mei he ngāue 'a ha fakataha alēlea fakauooti faivelenga 'i hono ue'i 'e he laumālié 'o fakatatau mo e polokalama kuo fakahā 'e he 'Otuá ma'a 'Ene fānaú 'o fakafou mai 'i He'ene kau tamaio'eikí. ■

Mei he Counseling with Our Councils (1997), 15-17.

Na'á Ne Fuesia Hoku Ngaahi Mamahí

'E LAVA 'E HE FAINGATA'Á 'O TATAKI ATU KITAUTOLU KI HE 'OTUÁ

"‘Oku ‘i ai ha ni’ihi kuo nau fetaulaki mo ha fakatu’utā-maki, ‘o hangē ‘e iku’i kinau-tolú, ‘o hoko ai ha’anau ma’u ha ngaahi ‘ulungāanga ‘ite’ita; kapau te nau ki’i tu’u hifo ‘o fakakaukau, na’a mo e me’ā fakamamahi kuo nau fetaulaki mo iá ‘e lava ke hoko ia ko ha me’ā ke nau tupulaki fakalau-mālie ai. ‘E lava ‘e he faingata’á ‘o tataki atu kitautolu ki he ‘Otuá mo e fakamaama faka-laumālié kae ‘ikai ko e taki ke tau mama’o mei ai.”

Palesiteni David O. McKay (1873–1970), *Treasures of Life*, comp. Clare Middlemiss (1962), 107–8.

*“Ko e mo’oni kuó ne fuesia hotau ngaahi mamahí,
‘o ne kātaki‘i ‘etau ngaahi loto-mamahí” (Mōsaia 14:4).*

Fai ‘e Jane Bleak

He ‘ikai teitei ngalo ‘a e fa‘ahita’u māfana mo fakatōlau ‘o e 2009. ‘I he ‘aho 9 ‘o Suné ne mālōlō ai ‘eku tamaí hili ia ha’ane fe‘ao mo e mahaki ‘o e ‘utó ‘i ha ta’u ‘e 10 tupu. Ne mālōlō fakafokifā homa foha ta’u 22 ‘i he ‘aho 25 ‘o Suné, pea ‘ikai ‘osi ha māhina ‘e taha mei ai kuo mālōlō mo ha tokotaha ne u tokoua ‘aki. ‘I he ‘aho 13 ‘o ‘Aokosí na’e fai ha tafa mafu ki he‘eku fa‘ē ta’u 82 pea kamata mei ai ha’ane fakaakeake taimi lōloa. Na’e mālōlō hoku tuonga’ane ta’u 41 ‘i he ‘aho 18 ‘o ‘Oka-topá. Na’e mahaki mafu hoku husepāniti ‘i he ‘aho 31 ‘o ‘Okatopá, pea na’e tu’u e tā hono mafū ‘i ha miniti ‘e valu. Ne faka-haofi ‘ene mo’uī ‘e he kau ngāue tāmate afi, kau ngāue fakafaito‘ō, mo ha tāpuaki ‘o e lakanga fakataula‘eikí.

Ne fa‘a ‘eke mai ‘e he kakaí pe na’e lava fefē ke mau matu’uaki e ngaahi me’ā ko ‘eni na’e hokó. Ko ‘eku tali ma’u pē na’e faí ko ‘emau kole tokoni ki he Fakamo’uī, pea Na’á ne tokanga’i kimautolu. Na’e ‘ikai ke Ne tuku ke mau tuēnoa ‘i homau ngaahi faingata’ā’iá. Ne u ongo‘i kuo faitokonia mo faipoupoua au mei langi. Ko e mo’oni, kuó Ne “fuesia [hoku] ngaahi mamahí” (Mōsaia 14:4).

Ne fakafou mai foki ha fakafiemālie ‘i he fāmilí, ngaahi kaungāme’ā, mo e kāingalotu ‘o homau uōtí mo e siteikí. Na’ā nau tokanga’i kimautolu ‘i he ‘ofa ‘i ha ngaahi founiga lahi. Ne tohi mai homa mokopuna fefine ta’u 13 ko Kilisitoló

hili e mālōlō homa foha ko Maikoló. Na’á ne fakamanatu mai ‘i he‘ene tohí na’e ‘ikai ke ma tu’u toko taha pē, “‘Oku tokoni atu ‘a e ‘Otuá kiate kimoua.” Na’e fakamanatu mai ‘e he‘ene tohí ha potu-folofola ‘i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 84:88: “Te u mu‘omu‘a ‘i homou ‘aó. Te u ‘i homou nima to‘omata‘ú pea ‘i homou to‘ohemá, pea ‘e ‘i homou lotó ‘a hoku Laumālié, pea ‘e takatakai ‘a kimoutolu ‘e he‘eku kau ‘āngeló, ke poupou‘i hake ‘a kimoutolu.”

Ne u ma’u ‘a e mālohi ‘i he‘eku lau e lea ‘a ‘Eletā Lisiate G. Sikoti ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ko e “Falala ki he ‘Eikí.” Na’á ne pehē: “‘Oku fa‘a taulōfu‘u mai ‘a e ngaahi faingata’á ‘i he taimi ko ia ‘oku hangehangē ka lele lelei ai e me’ā hono kotoá. ‘I he taimi ‘oku ‘ikai hoko ai e faingata’á ko e nunu‘a ‘o ha‘o talangata‘a, ko ha fakamo‘oni ia ‘oku ongo‘i ‘e he ‘Eikí ‘a ho‘o mateuteu ke toe lahi ange ‘a ho‘o tupulakí. Ko ia ‘okú Ne tuku ke ke a‘usia ‘a e ngaahi me’ā ‘e tupu mei ai ‘a ho‘o tupulakí, ho‘o mahinó mo e manava‘ofá, ‘a ia te nau teuteu‘i koe ki ho‘o lelei ta‘engatá. ‘Oku fie ma’u ha ngāue lahi ke ke fakalaka ai mei he tu‘unga ‘okú ke ‘i ái ki he feitu‘u ‘okú Ne finangalo ke ke a‘u ki ái, pea ‘oku fa‘a fou ia ‘i he faingata’ā mo e mamahi.” (*Ensign*, Nov. 1995, 16–17).

Na’á ne pehē ‘oku ngata ‘etau tupulakí ‘i he‘etau fai e ngaahi fehu‘i hangē “Ko e

Na'e tā 'e Sisū Kalaisi ha sīpinga haohaoa 'o e falalā 'i Ketisemani 'i He'ene kole ki He'ene Tamai "kapau 'e fa'a fai, pea 'ave 'a e ipū ni 'iate au." Ka na'á Ne toki pehē, 'Kae 'oua na'a fa'itelihā pē au, ka ko koe pē" (vakai, Mātiu 26:39–44).

hā hono 'uhinga 'oku hoko mai ai 'eni kiate aú?" pe "Ko e hā hono 'uhinga 'oku 'ai ai ke u mamahi peheni?" Ka 'oku fokotu'u mai 'e 'Eletā Sikoti 'a e ngaahi fehu'i hangē "Ko e hā e me'a 'oku ou ako mei heni?" "Ko hai 'oku fie ma'u ke u tokoni?" mo e "Te u manatu'i fēfē 'a e ngaahi tāpuaki lahi 'oku ou ma'u 'i he taimi 'o e faingata'á?"

Kuó u teke'i hono 'ahi'ahi'i aú ke u fehu'i, "Ko e hā hono 'uhingá?" Ka kuó u kole ki he Tamai Hēvaní ke Ne fakahinohino au 'i hoku ngaahi faingata'á. Kuó Ne tāpuaki'i au 'aki 'a e 'amanaki lelei ki he kaha'ú, tokoni'i au

ke fakamo'ui hoku loto mafasiá, 'ai ke u toe fakatokanga'i ange 'a e ngaahi lelei 'oku nau 'ātakai'i aú, 'omi hoku ngaahi faingamálie ke fai ha ngāue tokoni, toe fakalahi ange 'eku manava'ofa ki he ni'ihi kehé, pea toe lahi ange mo 'eku 'ofa ki hoku fāmilí mo e kaungāme'á.

'I he ngaahi me'á ni kotoa, kuó u ma'u ai ha fakamo'oni ko e tukupā kiate kitautolu ke fakavaivai'i hotau lotó ki he Tamai Hēvaní he ko e toki taimi pē ia 'e lava ke fakalelei'i mo fakafe'unga'i ai kitautolu 'i he ngaahi founaga kuó Ne fakataumu'a pau mai ma'atautolu takitahá. ■

Ko e Me'a ke Fai 'i he Loto Mamahí

- 'Oku 'ikai ke tau tu'u toko taha pē 'i hotau loto mamahí he kuo fuesia 'e Sisū Kalaisi—"ko e tangata 'o e ngaahi mamahi, pea maheni ai mo e loto mamahí" ('Isaia 53:3)—'a hotau ngaahi mamahí ko e konga 'o e Fakalelei.
- Te tau lava 'o feinga ke teke'i hono 'ahi'ahi'i kitautolu ke tau fehu'i, "Ko e hā hono 'uhingá?" Ka 'e lava ke tau kole fakahinohino mei he 'Eikí.
- Te tau lava 'o tali 'a e tukupā ko ia ke fakavaivai'i hotau lotó ki he Tamai Hēvaní.

KO E HĀ 'OKU LAVA AI KE TAU FALALA KI HE 'EIKÍ?

'Oku tokoni 'a 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ke tali e fehu'i ko 'ení 'i he'ene lea he konifelenisi lahi ko e "Falala ki he 'Eikí" (*Ensign*, Nov. 1995, 16–18).

1. 'Oku 'afio'i 'e he 'Otua 'Ene me'a 'oku faí. 'E lava ke tau falala kiate la ke tokoni mai 'i he taimi 'oku tau fetaulaki ai mo e ngaahi faingata'á 'i he ngaahi taumu'a pē 'A'ana.
2. Ko e palani 'a e 'Otuá ke hakeaki'i kitautolu ke tau lava 'o foki hake 'o nofo mo la.¹
3. Ko e konga 'o e palani ko iá ke tau lava'i 'a e ngaahi faingata'á. 'I he'etau fai iá, 'oku tau ma'u ai 'a e mālohi, mahino, tui, mo e falala ki he 'Otuá.²

Fakakaukau ke ke vahevahe mo ha taha faingata'a'ia 'a e lea 'a 'Eletā Sikoti ko e "Falala ki he 'Eikí."

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Ngaahi Tefito i Mo'oni 'o e Ongooongolei* (2009), 12–13.
2. Vakai, *Ngaahi Tefito i Mo'oni 'o e Ongooongolei* 21–25.

Ki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo e tefitó ni, vakai, Lea Fakatātā 3:5–6 mo e Joseph B. Wirthlin, "E Hoko Mai 'a e Sāpaté," *Liahona*, Nōvema 2006, 28–30.

KO E LAKANGA FAKATAULAE'EKÍ

'A E MAFAI KE NGĀUE 'I HE HUAFÁ 'O E 'OTUÁ

Oku pule'i 'e he'etau Tamai 'i Hēvaní 'a e langí mo māmaní. 'Oku fokotu'utu'u maau 'a e 'univēsí 'aki Hono mālohi ta'engatá. 'Okú Ne vahe atu ha konga 'o Hono mālohi mo e mafai ki he kakai tangata mo'ui taa' 'o e Siasí ke pule'i 'aki Hono Siasí 'i he māmaní. 'Oku ui 'a e mafai ko 'eni kuo vahe atú ko e lakanga fakataula'eiki. 'Oku tau mamata 'i he Fuakava Fo'oú ki he founiga ko 'eni hono vahe 'o e fatongiá 'i he taimi na'e fakamafai'i ai 'e Sisú Kalaisi 'Ene Kau 'Apostoló ke ngāue 'i Hono huafá (vakai, Mātiu 16:19).

Ko e sīpinga 'eni 'o e pule'anga 'o e 'Otua. 'Oku lolotonga fokotu'u ia 'i māmaní he ngaahi 'ahó ni. 'Oku fakamafai'i 'a kinautolu 'oku ma'u lakanga fakataula'eikí ke ngāue 'i he huafá 'o e 'Otua 'i hono tataki Hono Siasí mo fakahoko 'a e ngaahi ouau topupatu 'oku fie ma'u ki he fakamo'u, hangē ko e papitaisó, hilifakinimá, tāpuaki'i mo tufa 'o e sākalamēnítí, mo e mali temipalé. 'Oku fie ma'u 'e he tangata, fefine, mo e fānau Siasi faivelenga kotoa pē 'a e ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí pea 'oku faitā-puekina kinautolu 'i he'enau ma'u iá.

Ngaahi Tu'unga 'o e Lakanga Fakataula'eiki

'Oku konga 'e ua 'a e lakanga fakataula'eiki: Ko e Melekisēteki mo e 'Eloné. Ko e mafai 'oku 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki 'oku lahi ange ia 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-'Eloné.

'Oku 'i ai e ngaahi tu'unga pau, pe ngaahi fatongia 'i he ongo vahe-vahe ko 'ení. Ko e ngaahi tu'unga 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-'Eloné ko e tīkoni, akonaki, taula'eiki, mo

e pīsope. Ko e ngaahi tu'unga 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki ko e kaumātu'a, taula'eiki lahi, pēteli-ake, Fitungofulu, mo e 'Apostolō. 'Oku fokotu'utu'u 'a kinautolu 'oku nau ma'u e ngaahi tu'unga ko 'ení ki ha ngaahi kōlomu pe ngaahi kulupu. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi fatongia pau 'oku vahe ki he tu'unga takitaha.

Ngaahi Kī 'o e Lakanga Fakataula'eiki

'Oku 'uhinga 'a e lea *ngaahi ki* ki he mafai ke pule'i ha ngaahi 'iuniti pe vāhenga pau 'o e Siasí. Hangē ko 'ení, ko e palesiteni fakasiteikí pē, pīsopé, mo e kau palesiteni 'o e kōlomú 'oku nau ma'u e ngaahi ki 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he ngaahi siteikí mo e uotí. 'Oku foaki e ngaahi ki 'i he hilifaki 'o e nimá 'e ha taha ma'u lakanga fakataula'eiki kuo 'osi fakamafai'i ke foaki ia.

- 'Oku ma'u 'e he kau palesiteni 'o e ngaahi kōlomu 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki 'a e ngaahi ki 'o e kau palesitenisí mo hono pule'i 'o e ngaahi me'a fakalaumālié (vakai, T&F 107:10, 18–19).
- 'Oku ma'u 'e he kau palesiteni 'o e ngaahi kōlomu 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-'Eloné 'a e ngaahi ki 'o e tauhi mai 'a e kau 'āngeló mo hono fakahoko 'o e ngaahi ouau hangē ko e papitaisó mo e sākalamēnítí (vakai, T&F 107:20).
- 'Oku ma'u 'e he Palesiteni 'o e Siasi 'a e ngaahi ki kotoa 'o e lakanga fakataula'eikí ma'a e Siasi fakakātoa (vakai, T&F 81:1–2).

Ko e ngaahi tu'unga
mo e ngaahi fatongia 'e
ni'ihi 'o e Lakanga Taula-
'eiki Faka-Melekisēteki:

1. 'Oku "fakama'u [e he Kaumātu'a] 'a kinautolu kuo papaitiso ki he siasí, 'i he hilifaki 'o e nimá ki he papaitiso 'o e afí mo e Laumālie Mā'oni'oní"

(T&F 20:41).

Ko e ngaahi tu'unga
mo e ngaahi fatongia 'e
ni'ihi 'o e Lakanga Taula-
'eiki Faka-'Eloné:

2. 'Oku "fakahoko [e he kau Taula'eiki Lahi] 'a e ngaahi me'a fakalaumālié" pea 'oku nau ma'u "ha totonu ke ngāue 'i he" ngaahi tu'unga 'o e kau-mātu'a, taula'eiki, akonakí, mo e tīkoní (T&F 107:12).

3. 'Oku foaki 'e he kau pē-teliaké 'a e ngaahi tāpuaki fakapēteliaiké (vakai, T&F 107:53; 124:91–93).

4. 'Oku malanga 'aki 'e he Kau Fitungofulú 'a eongo-ongolelei pe a kau fakomo'oni makehe 'a kinautolu 'o Sisū Kalaisi 'o fakatatau mo e fakahinohino 'a e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá (vakai, T&F 107:25, 34).

5. 'Oku hoko e Kau 'Apostolok ko e "kau fakamo'oni makehe ki he huafa 'o Kalaisi 'i he māmaní kotoa" (T&F 107:23).

1. 'Oku tufa 'e he Kau Tikoni 'a e sākalamēniti.

2. Ko e kau akonakí 'oku nau "le'ohi 'a e siasí ma'u ai pē, pea ke [nau] 'iate kinautolu mo fakamālohi 'a kinautolu" (T&F 20:53).

3. Ko e kau taula'eiki 'oku nau "akonaki, . . . fai papitiso, pea 'oatu 'a e sākalamēniti, pea 'āahi ki he fale 'o e kāingalotu takitaha" (T&F 20:46–47).

4. Ko e kau pīsopé ko e kau palesiteni kinautolu 'o e kōlomu 'o e kau taula'eiki, pea 'oku nau pule'i 'a e kāingalotu kātoa 'i ha uooti 'i he'enau hoko ko e kau taula'eiki lahi, (vakai, T&F 107:87–88). ■

"Pea 'i he 'ikai ke 'i ai hono ngaahi ouaú, mo e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí, 'oku 'ikai ke fakahā 'a e mālohi 'o e anga faka-'Otuá ki he tangata 'i he kakanó" (T&F 84:21).

Ki ha fakamatala lahi angé, vakai, Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongongolelei (2009), 77–82; Tu'u Ma'u 'i he Tuí (2004), 91–99; mo e T&F 20:38–79; 84:1–44; 107.

Na'e pehē 'e hoku uaifi ko Tēpolá, "Ne te'eki ai 'aupito ke u kole ha fa'ahinga me'a ki he 'Otuá ta'e te Ne foaki mai." 'Oku ou kei ofo pē 'i he lea ko 'ení neongo ne u 'i ai mo ia lolotonga hono fakahokó. Pea mahalo na'e ofo mo kinautolu kotoa ne nau 'ilo'i 'a e si'i fe'ao 'a Tēpolá mo e mahaki 'o e kilí mo e halanga mānavá 'i ha ta'u 'e fitu, 'ene fāinga mo e kanisā huhú 'i he ta'u 'e ua, pea iku 'o ne mālōlō 'i he 'aho 19 'o Sepitema 1990. Kae mahalo na'e 'ikai mahino kiate kinautolu na'e ofo aí 'a e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí pe ko hono fakahokó. Ko e me'a faingata'a 'eku ako 'o 'ilo'i 'a hono 'uhinga 'o 'ete ma'u 'a e lakanga fakataula'eikí pea faka'aonga'i ia ke tāpuekina ai 'a e ni'ihi kehé.

Neongo ne fakatou mālohi 'eku ongomātu'a he Siasí pea tauhi faivelenga ki hono ngaahi akonakí, ka 'oku 'ikai te u manatu'i ha'ane hoko 'a e lakanga fakataula'eikí ko ha ivi tākiekina fakalaumālie 'i he'eku tupu haké. 'Oku 'ikai te u manatu'i ha'aku puke lahi fefé ke faingāue ai kiate au pea 'ikai ke u manatu'i hano foaki 'o ha ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí ki he ni'ihi kehe 'i hoku fāmilí.

halanga mānavá. Ko e ngaahi tāpuaki pē 'o e lakanga fakataula'eikí ne u fa'a foakí na'e tokoni 'i he ngaahi ta'u ko ia na'e fe'ao ai mo e mahaki fakaongosia mo ta'efakafiemālie ko 'eni ki he sinó. Na'e 'ilo'i 'e hoku uaifi 'a e 'ikai ke u ongo'i fiemālie ke foaki 'a e ngaahi tāpuaki pea tātāitaha ai ke ne kole mai 'a e tokoni fakalaumālie makehe ko ia na'a ne fie ma'u.

Ne 'i ai e liliu 'i he'ema mo'uí 'i hono fakahā mai 'e he toketaá 'i Mā'asi 'o e 1989 'oku kanisā hoku uaifi. Na'e 'osi e ta'u 'e ua mo e 'ikai ke 'ilo'i 'eni 'e he kau toketaá tupu mei he fa'ahinga natula 'o hono kanisaá. 'I he'ene a'u ki he taimi ne toki 'ilo'i aí, kuo 'osi mafola e kanisaá ia pea mahino he 'ikai toe sai. 'I he'ema 'ilo'i he 'ikai ke ma lava 'o fekuki mo ia 'iate kimaua peé, na'a ma fekumi leva ki he tokoni fakalaumālié. Na'e 'aukai homau uotí ma'a Tēpolá, peá ma tali loto hounga'ia 'a e tokoni 'a e Fine'ofá. Na'e kau atu ha tokolahí ki he feinga tau na'a ne fepaki mo iá. Ne talamai 'e ha tangata na'e faito'o kimo tatau mo e faito'o kimo ko ia 'e fai ki hoku uaifi na'a ne kole peá ne ma'u ha ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí lolotonga e ngaahi taimi faingata'a na'e fai ai e kimó. Na'a ne fale'i ke ma fai 'a e me'a tatau—ke ma fekumi ki ha tokoni

Ngaahi Tāpuaki 'o e Lakanga Fakataula'eikí

AKO KE FALALA KI HE 'OTUÁ

'I he'eku mali mo hoku uaifi pea 'i ai 'eku fānaú, ne hoku atu ai pē ki hoku fāmili 'o'okú 'a e 'ikai ko 'eni ke fakamamafa'i 'a e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí. Ne u foaki ha ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí kapau na'e puke lahi ha taha pe fai hano tafa. Ne u foaki foki mo ha ngaahi tāpuaki ki hoku uaifi ke tokoni'i fakaeloto ia, ka na'e tātāitaha pē.

Na'e hoko ma'u pē ko ha me'a lelei kiate au hono foaki ha tāpuaki. Ka na'e fakangatangata pē 'eku fakahoko e ngāue ko 'eni 'o e lakanga fakataula'eikí tupu mei he 'ikai ke u ma'u 'a e mahinó pea si'isi'i mo 'eku loto falalá. Ne u fāinga ke ma'u e ngaahi lea ke u lea 'akí, pea 'ikai ke u fakapapau'i pe ko e me'a na'e ha'u ki hoku 'atamaí ko e finangalo mo'oni koā ia 'o e 'Otuá.

Ne 'i ai e ki'i liliu he tu'unga ko 'ení 'i hono 'ilo'i 'e hoku uaifi 'okú ne mo'ua 'i he mahaki 'o e kilí mo e

fakalaumālie ke malava hoku uaifi 'o matu'uaki 'a e ngaahi me'a 'e hoku tupu mei he faito'o kimó.

Na'e faingata'a e faito'o kimó. Na'e a'usia 'e hoku uaifi 'a e ngaahi me'a kotoa pē na'e pau ke hokó. Na'a ne puke 'i ha ngaahi 'aho lahi hili e faito'o. Ko e ngaahi 'aho lahi na'a ne tokoto ai pē 'i mohenga, pea ko e ngāue lahi 'ene feinga ke kaí. Ka ne ma 'ilo māmālie pē 'a e founiga ke fai 'i he taimi kotoa na'e hoku ai 'a e faingata'a.

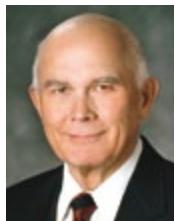
Na'e kole mai hoku uaifi ke u foaki ange hano ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí lolotonga e vaha'ataimai faingata'a ko 'ení, 'o hangē ko e fale'i 'a homa kaungā-me'a. Ne u faingāue ki ai ke tokoni 'i hono fakafiemālie'i 'o 'ene loto mo'ua he fuofua uike na'e kimo aí. Ne holoneongo na'e 'ikai mōlia 'aupito—'a e manavahē ki ha tafa 'e fakahokó, 'i he tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eiki ne u foakí. 'I he'eku hilifaki hoku ongo nimá 'i hono 'ulú 'o

*Ne fakahoko e
tāpuaki kotoa
pē—neongo na‘e
‘ikai ke ma‘u ‘a e
me‘a na‘á ma fie
ma‘u tahá.*

tāpuaki'i iá, ne 'osi 'ene fa'a lua 'i ha ngaahi vaha'ataimi lō-loá peá ne mohe 'o fetongi 'aki ia e ngaahi pō ne 'ikai fa'a mamohé aí. Na'e 'omi 'e he ngaahi tāpuakí ni ha tala'ofa 'o e tokoní mo e fakafiemalié kiate kimaua, fakataha pē ia mo 'ene hā mai e ngaahi me'a 'e hoko 'i he kaha'ú. Na'e fakafonu 'aki kimaua 'a e ongo'i māfana mo e fiefia.

'Oku ou faka'amu na'e lava ke u pehē na'e kamata ke faingofua ange kiate au hono foaki 'o e ngaahi tāpuakí he taimi ko iá, ka 'oku 'ikai te u lava. Ne u foaki e ngaahi tāpuakí na'a ne kole maí ka na'e kei faingata'a pē ke u ngāue 'aki 'a e lakanga fakataula'eikí. Na'e 'ikai ke u teitei fakahā 'eku ongo'i ta'efiemalié ko 'ení ki hoku uaifi, ka na'e lava pē ke ne tala. Neongo iá, ko ha ngaahi 'ahi'ahi faingata'a 'eni, pea na'a ne 'ilo na'e totonu ke ne ma'u ha tokoni pea ko au 'e fakafou mai ai 'a e tokoni ke ne ma'ú. Ko ia na'a ne kole

FENĀPASI MO HONO FINANGALÓ

"I he'etau faka'aonga'i 'a e mālohi ta'e toe fehu'ia 'o e lakanga fakataula'eikí 'o e 'Otuá pea 'i he'etau makakoloa-'aki 'Ene ngaahi tala'ofa 'o 'ilo te Ne fanongo mo tali 'a e lotu 'i he tuí, kuo pau ke tau manatu'i ma'u pē ko e tuí mo e mālohi fakamo'ui mahaki 'o e lakanga fakataula'eikí he 'ikai lava ke ma'u ha ola 'e fahangahangai mo e finangalo 'o la 'oku 'O'ona 'a e lakanga fakataula'eikí. 'Oku ako'i 'a e tefito'i mo'oni ko 'ení 'i ha fakahā ke hilifaki 'e he kaumātu'a 'o e Siasi honau nimá ki he tokotaha puké. Ko e tala'ofa 'a e 'Eikí "he ko ia ia 'okú ne ma'u 'a e tui kiate au ke fakamo'ui iá pea kuo 'ikai tu'utu'uni ke ne maté, 'e fakamo'ui ia' (T&F 42:48; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'i)." . . .

'Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Fakamo'ui 'o e Mahakí," Liahona, Mē 2010, 50.

tokoni mai 'i he taimi na'a ne fie ma'u aí.

Na'a ku 'ilo'i e me'a ne u fie tāpuaki'i 'aki iá kimu'a peá u foaki ha tāpuakí: ko e me'a na'a ku fie ma'u lahi tahá ke tāpuaki'i ia ke ne mo'ui. Peá ne fie ma'u pē foki mo ia. Ka na'e 'ikai pē ke hoko e tāpuaki ko iá. Ko e me'a na'e hoko maí ko ha ngaahi tāpuaki 'o e fakafiemalié, 'o 'ikai ke ne to'o atu 'a e faingata'a ka na'e faingofua ange ai hono kātekina.

Na'e kamata ke mahino māmālie ange kiate au 'a e founiga ngāue mo e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'e 'ikai hoko hono foaki 'o e ngaahi tāpuakí ia ko ha me'angāue ke u ma'u ai 'a e me'a ne u fie ma'ú, ka ko ha founiga ke ma'u ai 'a e tokoni na'e fie ma'ú. Ne u aka ke falala ki he 'Eikí mo Hono finangaló kae 'ikai ko ia ne u pehē na'e fie ma'u ke fakahokó. Ne u ma'u 'a e loto falala

ko e ngaahi lea na'e ha'u ki hoku 'atamaí ko e ngaahi lea mo'oni pē ia na'e finangalo 'a e 'Otuá ke u lea 'akí. Pea neongo na'e 'ikai pē ha taimi 'e faingofua ai kiate au ke foaki ha ngaahi tāpuaki, ka ne u aka ke falala ki he ngaahi ongo ne u ma'u lolotonga 'eku foaki e ngaahi tāpuakí.

Hili hono fakakakato 'o e ngaahi faito'o 'o Tēpolá, ne hoko mai 'a e taimi faingata'a 'o e tatali ke sio pe na'e 'aonga e faito'ó. Na'a ma fiefia he taimi ko 'eni ne 'ikai toe fai ai ha sio ki he toketaá, ngaahi siví, mo e ngaahi faito'ó. Neongo iá, ne ma manavasi'i pē ke fakakaukau atu na'a 'oku kei toe pē ha kanisā hili e ngaahi faito'o kanisā na'e faí pea kamata ke toe tupu.

Ne 'asi taha taha mai 'i hono sinó 'a e fanga ki'i faka'ilonga ne ma manavasi'i taha ki aí: na'e 'ikai ola lelei 'a e ngaahi faito'o ne faí. Ne 'i ai pē fakatu'amelie 'a e kau toketaá, ka na'a ma 'ilo'i he 'ikai fuoloa.

Na'e nonga 'aupito 'a Tēpolá 'i he māhina faka'osi 'e ono 'o 'ene mo'ui. 'I he 'ikai ngāue 'a e faito'o faka'osi ne faí, ne ma pehē ke 'oua 'e toe hoko atu e ngaahi faito'ó ka ma foki ki 'api 'o fiefia 'i he ki'i taimi na'e toé. Mahalo he 'ikai tui ha ni'ihi ko ha ngaahi māhina si'i 'eni na'e fakafiebia, ka ko e taimi faka'ofa taha ia 'o 'eku mo'ui.

Lolotonga e vaha'ataimi ko 'ení, na'e fokotu'u mai 'e hama ngaahi kaungāme'a mo homa fāmilí ke toe mālohi ange 'ema kole ki he 'Eikí 'i he feinga ko 'eni ke faka'mo'ui 'a Tēpolá. Na'a nau talamai 'oku ou ma'u e lakanga fakataula'eikí pea na'e totonu ke u fakamo'ui 'aki ia. Neongo ne mahino kiate au e ongo na'a nau ma'ú, ka na'e 'ikai mahino kiate kinautolu 'a e me'a na'e hokó. Na'e 'ikai mo ha toe me'a te u fie ma'u lahi ange ka ke palōmesi 'e mo'ui 'a Tēpolá, ka na'e 'ikai pē ha'u e ngaahi lea ko iá lolotonga 'eku foaki hono tāpuakí. Na'e 'ikai mo ha toe me'a na'a ne fie ma'u lahi ange ka ko ha tāpuaki 'o e mo'ui leleí, ka na'e 'ikai 'aupito pē ke ne ongo'i na'e totonu ke ne kole 'eni. Na'a ma fakatou tui ki he ngaahi maná ka na'a ma 'ilo'i foki 'a e fakangatangata 'o e 'ilo na'a ma ma'ú ki ha me'a 'oku hoko 'o fakatatau mo e palani ta'engatá.

Na'e hoko ha mana lahi ange ia. Na'e 'ikai palōmesi ange 'i he ngaahi tāpuakí 'e mo'ui ka na'e fakapapau'i ange kiate ia ko e me'a na'e hokó ko e finangalo ia 'o e 'Otuá. Na'e 'ikai palōmesi ange 'e faingofua ka na'e tokoni'i ia ke ne kātekina e ngaahi taimi faingata'a. Na'e 'ikai tuku ke ne mo'ui 'o 'ohake 'ema fānaú ka na'e fakapapau'i ange 'a e ngaahi ha'i 'e ta'engatá. Na'e si'isi'i pē 'ene langá mo e ta'efiemalié 'i he taimi na'e mālōlō aí, pea na'e 'i hono tafa'akí pē hono fāmilí.

'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'ui 'a e 'Otuá pea 'okú Ne tokanga lahi kiate kitautolu. 'Okú ne 'omi 'a e fakafiemalié mo e tokoni 'i he taimi 'oku tau fie ma'u ai ha mālohi mo ha mahinó. Neongo 'a e faingata'a 'o e mo'ui, ka kuo tala'ofa mai 'e he 'Eikí te Ne tokoni'i kitautolu 'i hotau ngaahi faingata'a, pea ko e founiga 'e taha 'oku fakafou mai ai e tokoni ko e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí. 'I hono 'ilo'i 'eni 'e hoku uaifi, na'e lava ke ne pehē mai, "Ne te'eki ai 'aupito ke u kole ha fa'ahinga me'a ki he 'Otuá ta'e te Ne foaki mai." ■

Ko e Mālohi 'o ha Fa'ifa'itaki'anga Mā'oni'oni

Fai 'e Jerry Stringam

Ne u nofo mo hoku fāmilí 'i Polovo 'i 'Iutā 'i 'Epeleli 'o e 1992, ko 'emau hiki mai mei Kānata ke faka'osi hoku mata'itohi 'i he ako 'enisiñia 'i he 'Univēsiti Pilikihami 'Iongí. Na'e kaungāme'a hoku foha ta'u 17 ko Seisi mo ha finemui ko Kilisitā.

'I he efiafi Tokonaki he faka'o-singa 'o e uike na'e fai ai e konifele-nisi lahí, na'e hū mai 'a Seisi ki he loki talanoá 'o kole ke 'alu he kaá mo Kilisitā 'o inu lēmani. Ne u lī ange e kií peá ne 'alu 'o telefoni ki ai. Ne u lava 'o fanongo ki he'ene leá, 'a ia na'e peheni:

**"Kilisitā,
ko au Seisi.**

Te ke fie 'alu
mo au 'o inu lēmani?"

**Na'e 'ai 'ene
fakalongolongo.**

"Ko ho'o 'uhingá
ki he 'osi e fakataha
'a e lakanga
fakataula'eikí?

'Oku sai, te u
toki tā atu.

**Ta toki
fetaulaki."**

Na'e tāpuni'i
'e Seisi e telefoní
pea foki ange
ki he loki
talanoá.

Ne u fehu'i ange, "Te mo ō 'o
'eva?"

Na'á ne tali mai, "Talamai 'e ia 'oku
fie 'alu, ka na'á ne talamai ke u tele-
foni ange he'eku foki mai mei he
fakataha 'a e lakanga fakataula-
'eikí." Na'á ne mata mamahi peá
ne 'alu ki hono lokí.

Na'e 'i ai e me'a na'e
ongo mamafa 'aupito kiate
au. Ne u tupu hake 'i
he feitu'u fakatonga 'o
'Alapetá, meimeei ko e
maile 'e 80 (km 'e 130)
mei he siteiki senitaá.

Na'e 'ikai 'amanaki mai ha
taha ia ke u 'alu ki he ngaahi faka-
taha'anga 'o e konifelenisi pe faka-
taha lakanga fakataula'eikí pē ā, kau
ai mo 'eku ongomātuá 'a ia na'e 'i ai
hona fatongia fakatakumu'a 'i homau
koló. Ko 'eni 'oku fie ma'u 'e he tokoa-
taha ia ke 'alu ki ai.

Ko e hā nai e me'a te u fai ki he
mata mamahi 'a hoku
fohá 'i he'ene 'alu atu
ki hono lokí? Na'á
ku 'ilo'i 'e tā 'e he
filí te u faí 'a e
fa'ifa'itaki'anga
ki he ngaahi ta'u
ka hoko maí.

Ne u tu'u hake
mei hoku seá 'o ui
kia Seisi mo hoku foha
fika uá, 'a ia ne toki fakanofo ko e
tikoni, "Mo fetongi. 'Oku toe e miniti
'e 10 ke tau a'u ai ki he fakataha 'o
e lakanga fakataula'eikí 'i he siteiki
senitaá." Ne teuteu fakavavevave, pea
'i he'eku hū mai mei hoku lokí, kuo
'osi maau e ongo tamaikí, pea mau
lue ki he kaá.

'Oku 'ikai te u manatu'i lelei e
ngaahi leá, ka 'oku ou manatu'i
'emau ongo'i e Laumālié. Ne u ma'u
ha ongo'i fiemālie ke 'i he fakataha
'o e lakanga fakataula'eikí mo hoku
ongo fohá. 'I he'emaufoki ki 'apí,
na'e ongo'i fiemālie 'a Seisi, pea u
ongo'i fiemālie ai pē mo au. Na'á ne
telefoni kia Kilisitā, pea na ō 'o fai
'ena inu lēmaní.

'I he ta'u 'e uofulu kuo 'osí talu
mei he 'aho ko iá, mo e 'ikai ke tō 'a
e kau ma'u lakanga fakataula'eiki 'i
homau fāmilí 'i ha fakataha lakanga
fakataula'eiki 'e taha 'o e konifelenisi
lahí. Na'e ma'u 'e homau fāmilí 'a e
faingamālie ke mau liliu tupu mei
ha finemui anga mā'oni'oni na'á ne
tau kave'i e ngaahi me'a na'á ne tui
ki aí, pea na'e hokohoko atu 'emau
fanongo ki he ngaahi lea 'a e kau
palōfita 'o e ngaahi 'aho kimui ní pea
ongo'i 'a e Laumālié 'i he fakataha
lakanga fakataula'eiki 'o e konifele-
nisi lahí. ■

Ko e Vakai 'a e Tokotaha Siasí ki he Nofomalí

Na'e fā'ele'i 'a Hiu B. Palauni 'i he 'aho 24 'o 'Okatopa 1883, 'i Kuleinisā, 'i 'Iutā. Na'e fakanofa ia ko e 'Apostolo 'i he 1958. Na'á ne hoko ko ha tokoni kia Palesiteni Tēvita O. Makei 'i ha ta'u 'e valu. 'Oku to'o 'a e konga ko 'ení mei he'ene tohi ko e *You and Your Marriage*.

Fai 'e Palesiteni Hugh B. Brown (1883–1975)

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisī 'Uluakī

Ko e malí ko ha sākalamē-niti pea 'oku totonu pē ke pehē. 'Oku kehekehe hono faka'uhinga'i 'o e fo'i lea ko e *sākalamēniti*, ka ki he kakai Kalisitiané 'oku 'uhinga ia ki ha ngāue pe ouau fakalotu, 'oku fakahoko 'e ha tokotaha 'okú ne ma'u 'a e mafai totonu. Ko ha fakapapau, pe fuakava molumalu, ko ha faka'ilonga fakalaumālie pe ko e ha'i 'i ha vaha'a 'o kinautolu 'oku fai 'a e aleapaú pea 'i honau vaha'a mo e 'Otuá. 'Oku fakahā 'e he ngaahi lea ko 'ení na'e tu'u-tu'uni pea fakamā'oni'oni'i 'a e malí 'e he 'Eikí tonu pē:

"Pea na'e folofola 'e [he 'Eikí] ko e 'Otuá, 'oku 'ikai lelei ke toko taha pē 'a e tangatá; te u ngaohi kiate ia ha tokoni 'oku tāu mo ia. . . .

"Ko ia 'e tukuange ai 'e he tangatá 'a 'ene tamaí mo 'ene fa'eé, kae pikitai ki hono [uaifi]: pea 'e hoko 'a kinaua ko e kakano pē taha?

pea te na kakano taha pē"
(Sēnesi 2:18, 24).

'I he mavahé 'a Sisū mei Kā-lelī pea ha'u ki he ngaahi matā-fanga 'o Siuteá 'o ofi ki Soataní, na'e muimui iate Ia ha fu'u kakai tokolahi, pea na'e fehu'i kiate Ia 'e he kau Fālesí 'o kau ki he vete malí.

"Pea lea ia 'o pehē ange kiate kinautolu, Na'e 'ikai te mou lau, ko ia na'á ne fakatupu 'a e kaka'i 'i he kamata'angá, na'á ne fakatupu 'a kinautolu ko e tangata mo e fefine,

"O ne pehē, Ko e me'a 'eni 'e tuku ai 'e he tangatá 'ene tamaí mo 'ene fa'eé, kae pikitai ki hono [uaifi]: pea 'e hoko 'a kinaua ko e kakano pē taha?

"Ko ia 'oku 'ikai ai te na kei ua, ka ko e kakano pē taha. Pea ko 'eni, ko ia kuo fakataha['i] 'e he 'Otuá, 'oua na'a fakamāvae 'e ha tangata" (Matiu 19:4–6).

'Oku Fakakakato 'e he Malí 'a e Ngaahi Taumu'a 'a e 'Otuá

'Oku mahinongofua 'a e taumu'a 'a e 'Otuá ke hoko 'a e tangatá mo e fefiné 'o taha. Na'á ne fakamā'oni'oni'i 'a e malí 'i he'ene fakahoko tonu 'a e fuofua mali ko 'ení. Ko ha tu'unga angamaheni, mo'ui lelei, mo faka'ofa'ofa pea na'e kamatá ke fakahoko e taumu'a 'a e 'Otuá 'i he māmaní.

Ko e tefito'i 'elemēniti ia 'i he nofo faka'apí. 'Oku lahi hake ia 'i ha fa'ahinga kautaha 'a e tangatá ke pule'i 'ata'atā pē 'e he 'ulungāanga fakafonuá mo e lao fakapule'angá. 'Oku lahi hake ia 'i ha aleapau 'o fakatatau ki he fakangofua 'a e lao fakamāmaní. Ko ha sākalamē-niti fakalotu ia pe 'oku totonu ke pehē, 'a ia 'oku fakahoko 'e he tangatá mo e fefiné 'i ha founiga molumalu ke fengā-ue'aki mo e 'Otuá 'i He'ene taumu'a kuó Ne fakahā ke lava 'o ma'u ai 'e He'ene fānau fakalaumālié 'a e mo'ui 'i he māmaní mo e fakamatelié, pea mo a'usia 'enau mo'ui ta'e-fa'amaté mo e mo'ui ta'engatá.

'Oku 'i ai ha ni'ihi 'oku nau pehē 'e lava ke ma'u 'a e mo'ui mā'olunga tahá, lī'oa tahá, mo faka'ofa'ofa tahá 'i tu'a 'i he fuakava 'o e malí. 'I hono fakalea 'e tahá, te nau ta'ofi 'a kinautolu 'oku fekumi ki he nāunau mā'olunga tahá ke "uli'i kinautolu 'e he ngaahi feohi fakatu'asino mo anga fakamanu." 'Oku 'ikai fakamafai'i ha tokateline pehē 'i he folofolá. 'Oku tau lau 'i he tohi Lea Fakatātaá, "Ko e tangata 'okú ne ma'u hono [uaifi] 'oku ma'u 'e ia 'a e lelei, 'okú ne ma'u ai 'a e lelei 'i he 'ao 'o [e 'Eikí]" (Lea Fakatātaá 18:22). . . .

Pea 'oku tau toe lau he Tokā-teline mo e Ngaahi Fuakavá 'oku pehē ai, "Pea ko e tahá, 'oku ou pehē kiate kimoutolu, 'ilonga ia 'e fekau ke 'oua 'e malí, 'oku 'ikai ke tu'utu'uni ia 'e he 'Otuá, he kuo tu'utu'uni 'e he 'Otuá 'a e nofo malí ki he tangatá" (T&F 49:15).

'Oku 'Omi 'e he Mali Temipalé 'a e Fiefia Mo'oní

'Oku tui e Kāingalotú kuo pau ke mali 'a e tangatá mo e fefnē 'i he temipalé ki he nofo taimí mo e nofo ta'engatá kae toki lava ke ma'u 'a e me'a lelei taha 'i he mo'uí mo e fiefia lahi taha 'i he māmani ko 'ení pea mo e maama kaha'ú. Kapau he 'ikai fakahoko e ngaahi ouau 'o e silá 'i he mali temipalé, he 'ikai lava ke a'usia 'e he tangata faka-'Otuá pe ma'u 'a hono kakato 'o e fiefiá. . . .

Ki he tokotaha Siasí, ko e fa'ahinga mali pē 'e taha 'oku tali kakató: ko e mali temipale pe fakasilesitalé, 'a ia 'oku

fakahoko 'i he ngaahi temipale pē 'o e Siasí. 'Oku langa pea fakatapui e ngaahi temipalé ki he 'Eikí 'i he mā'oní oni ke 'i ai ha feitu'u 'e lava ke fakahoko ai 'a e ngaahi ouau fakalaumālie mo ta'engatá. Neongo 'oku tau tali 'a e ngaahi mali fakapule-'anga 'oku fakahoko 'e he kau faifekau 'o e ngaahi siasi kehé pe kau 'ōfisa fakalaó pe ha ni'ihí pē kuo fakangofua fakalao ke fakahoko ia, ka 'oku tau tui 'e toki lava pē ke fakahoko 'i he temipale 'o e 'Otuá ha mali ki he nofo taimí mo e nofo ta'e-ngatá 'e ha taha 'okú ne ma'u 'a e mafai na'e foaki 'e Kalaisi kia Pita 'i He'ene folofola ange, "Ko ia kotoa pē te ke nono'o 'i māmaní, 'e nono'o ia 'i he langí" (Mātiu 16:19).

'Oku fakamatala 'i he folofolá ki he mafai ko 'ení "ko e ngaahi kí 'o e pule'anga 'o e langí" (Mātiu 16:19), pea 'oku fakaava 'e he ngaahi kí ko iá 'a e matapā ki he pule'anga ko iá 'i he mali fakasilesitalé.

'Oku Fakahoko Kakato 'a e Ngaahi Fie Ma'ú

'Oku 'i ai ha ngaahi tefito'i fie ma'u pau 'a e tangatá—fakaeangama'a, fakasōsiale, fakaesino, mo faka-laumālie—pea 'e toki lava pē ke fakahoko kakato kinautolu 'i he fokotu'utu'u 'o e mali ta'engata ne tu'utu'uni 'e he 'Otuá.

Oku tui e Kā-ingalotú kuo pau ke mali 'a e tangatá mo e fefiné 'i he temipalé kae toki lava ke ma'u 'a e lelei taha 'i he mo'uí mo e fiefia lahi taha 'i he māmani mo e maama ka hoko mai.

he fakatupú kuo foaki kiate ia 'e he 'Otuá. "Kuó u ha'u au ke nau ma'u 'a e mo'uí, pea ke nau ma'u ia 'o lahi 'aupito" (Sione 10:10).

Kae mahalo 'oku 'ikai ko e lelei 'oku ma'u 'e ha taha fakafo'iuitui mei he malí 'oku mahu'inga tahá. 'Oku fakahā 'a e taumu'a 'o 'ena mali 'i he kama'angá 'e he fekau 'a e 'Eikí: "Fanafanau, mo fakatokolahii, mo fakakakai 'a māmaní, pea pule ki ai" (Sēnesi 1:28). 'Oku 'i ai 'a e faingamālie 'i he mali he founga totonú ke fakahoko ai 'e he tangatá 'a 'ene ngaahi holi fakanatula ke fakatupu mo fanafanau. 'E toki lava pē ke fakahoko kakato 'eni pea fie-fia ai 'i he founga totonú 'i he fetu'utaki 'o e malí, 'i he fā'e'ele'i mai 'o e fānaú mo 'ohake kinautolú. 'Oku totolu ke manatu'i 'e he ngaahi mātu'a ko e fānau 'oku fā'e'ele'i mai kiate kinautolú—"a 'enau fānaú—ko e fānau foki kinautolu 'a e 'Otuá. Ko e Tamai Ia 'a honau sino fakalaumālié, pea na'á Ne 'omi ha founga fakapotopoto 'i he maama fakalaumālié ke fehokotaki ai 'a e 'elemēniti ta'engatá mo e laumālie ta'engatá 'o 'oua na'á na toe mavahevahe pea ma'u ai 'a hono kakato 'o e fie-fia. Ko ia ai 'oku tui e Kāingalotú ko e 'Otuá 'oku toko tolu 'aki e kaungā ngāue 'i he fetu'utaki ko 'eni 'i he [nofo malí], pea ko e konga ia 'o 'Ene palani ke 'omi e fānaú ki he māmaní 'i loto 'i he malí kuo fakamafai'i fakalangi.

ke fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui tangata 'a e tangatá 'a hono 'omai 'o e fānaú ki he māmaní 'i loto 'i he ha'i fakalangi 'o e malí.

Ko e Natula Ta'engata 'o e Malí

I he taimi na'e fakahā ai 'e he 'Eiki ko Sīsuú ko e ongo fekau lalahí 'a e 'ofa ki he 'Otuá mo e 'ofa ki he kakaí, na'á Ne fakalāngilangi'i ai 'a e 'ofá. Ko hono mo'oní, 'oku talamai kiate kitautolu ko e 'Otuá ko e 'ofa. Ko ia, kuo pau ke ta'engata 'a e 'ofá he 'oku ta'engata 'a e 'Otuá, pea 'oku fakataumu'a ke kei hokohoko atu ai pē hono ngaahi fuá mo e ngaahi tāpuakí 'i he nofo ta'engatá. Ka ke ma'u 'a e ngaahi faingamālie mo e ngaahi lelei 'o e 'ofa ta'engatá 'i he'ene fekau'aki mo e husepānití mo e uaifi, mātu'a mo e fānaú, 'e 'ikai tali 'a e ouau 'okú ne fakamafai'i mo

fakamā'oni'oni'i 'a e fetu'utaki faka'ofo'ofa taha ko 'ení kapau 'oku fakangatangata pē ki he "kae 'oua kuo fakamāvae 'a ki-moua 'e he maté." Ke ta'engata 'a e ngaahi fetu'utaki fakafāmilí mo e ngaahi feohi fakamalí, kuo pau ke fakalea 'a e aleapau 'o e malí 'o *fakamafai'i*, "ki he nofo taimí pea ki hono kotoa 'o e nofo ta'engatá."

'Oku totolu ke 'ilo'i 'e he kā-kai kotoa pē honau fatongia ki he'enau fānaú pea mo e ngaahi fuakava ne nau fai fekau'aki mo iá. 'I he folofola 'a e 'Eikí 'o pehē, "He 'oku 'ikai lava ke fakahao-haoa'i 'a kitautolu ta'ekau ai 'a kinautolu"

(T&F 128:18), ko 'Ene 'uhingá ki ha sēini 'oku hoko-hoko atu 'ene ngaahi fehokotaki 'o a'u ki he kahaú pea ki he kuo hilí foki. Ko hono mo'oní, mahalo 'e lahi ange hotau fatongia fakahanga-tonu kiate kinautolu kuo foaki mai ke tau tauhi 'i he mo'ui ní 'i hotau fatongia ki he'etau ngaahi kuí.

He 'ikai lava ke tau ha'isia ki he ngaahi angahala 'a 'etau ngaahi kuí, 'a e ngaahi me'a na'a nau fai pe 'ikai ke nau faí, ka kuó Ne fakatokanga mai, kapau he 'ikai lava 'o fakahoko ha me'a ma'a hotau hakó ko e tupu mei he 'ikai ke tau fakahoko hotau fatongia kiate kinautolú, pea 'e 'i hotau 'ulú leva 'a e angahalá.

'Oku kau 'i he ngaahi tāpuaki 'o kinautolu 'oku nau ma'u 'a e tu'unga mā'olunga taha 'i he pule'anga fakasilesitalé 'a e tāpuaki 'o e tupulaki ta'engatá, 'a ia ko hono 'uhingá, kau ki ai mo e ngaahi me'a kehe pē, 'e a'u ki he hili 'a e maté mo e kei hokohoko atu pē 'a e fengāue-'aki 'a e tangatá mo e 'Otuá ke fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá.

Fakalakalaka 'i He'etau Hoko ko e Ngaahi Hoa Mali Ta'engatá

'Oku kau 'i he fakakaukau 'a e tokotaha Siasi ki he fakalakalaka ta'engatá 'a e tupulaki ta'e-ngatá, 'a e tupulaki ta'engata 'o e 'iló, mālohi, 'atamai leleí, mahinó, mo e ngaahi 'ulungāanga kotoa pē mo e ngaahi me'a 'e malava ke hoko ai ki he tu'unga faka-'Otuá. Ka 'i he palani 'a e 'Otuá, he 'ikai lava ke ma'u 'e he tangatá 'a e tu'unga ko 'eni 'o e fakalakalaka 'i he haohaoá 'i hono tu'unga ta'ekakato pe ta'emalí. Kuo pau ke 'i ai 'a e fakalakalaka mo e tupulaki 'i he tangata kakató—'i hono fakalea 'e tahá, 'a e tangata ko ia kuó ne ma'u hono mali pea kuo fakataha'i kinuá.

'Oku 'omi 'e he fakakaukau ko 'eni fekau'aki mo e malí, fakataha mo e 'ilo fakalangi kau ki aí, ha 'uhinga fo'ou mo toe mahú'inga lahi ange, pea mo e lāngilangi ki he fakakaukau fekau'aki mo e malí. 'I hono ma'u 'o e fakakaukau ko 'ení 'e ha taha 'oku fa'a fakakaukaú, te ne toe fu'u tokanga mo fili fakalelei ange hono hoa ta'engatá. Ko e mo'oni, 'oku totonu ke loto fakatōkilalo mo fa'a fakakaukau 'a e tangatá mo e fefiné fakatou'osi peá na toki fakahoko ha aleapau ta'engata pehē, pea 'oku totonu ke na fekumi 'i he fa'a lotu ki ha tataki fakalangi.

'Oku fakatupulaki pea fakahounga 'i e ngaahi me'a toputapu fakalaumālié pea mo e fakamafai'i 'o e fetu'utaki fakamalí 'i he taimi 'oku 'i ai ha ongome'a mali 'okú na kamata 'aki 'a e taumu'a tatau pē,—kimu'a he malí—pea 'oku fie ma'u ke tatau 'ena tuí. Kuo pau ke na teuteu pea mo'ui taau ke ma'u 'a e ngaahi ouau toputapu 'i he ngaahi fale ko ia ko kinautolu pē 'oku mo'ui tāu 'e lava ke hū ki aí. 'Oku nau ma'u hení 'a e fakahinohino, fai e ngaahi fuakava, pea fakahoko

'i he 'olitá 'i he 'ao 'o e 'Otuá mo e kau 'āngeló, 'a e fuakava ke na fe'ofa'aki mo anganofo. Ko e mo'oni ko e fakakaukaú mo hono fakahoko, fakataha mo hono ngaahi ngafá, 'okú ne fokotu'u ma'u 'a e 'apí, ko e fakalāngilangi ia 'o e nofo malí, pea ko e fai fakamo'ui ia ki he ngaahi laumālie 'o e tangatá.

Ko ha Ngāue 'o e Tui

Ko e mali peheeé ko ha ngāue ia 'oku fakahoko 'i he tui, pea fakamolumalu'i 'i he 'ao 'o ha hoa fakalangi. Kuo pau ke 'i ai 'a e tui mo e loto-to'a ke fakahoko 'eni, ke kātaki ki he ngata'angá, neongo 'a e ngaahi faingata'á, ngaahi 'ahi'ahí, ngaahi 'amanaki ta'ehokó, mo e ngaahi fakamasiva 'e fa'a ala hokó.

I he taimi 'oku tali ai 'e ha taha 'a e ngaahi tu'unga mo e ngaahi tufakanga 'o e hoa ngāue ta'engata ko 'ení, kuo pau ke ne 'ilo'i ko 'ene ta'elava pē 'ení ko e ta'elava ia 'a e meimeい me'a kotoa pē. Tatau ai pē pe ko e hā e ngaahi lavame'a 'a ha tangata 'i he ngaahi tafa'aki ngāue kehé, kapau he 'ikai te ne lava 'o fakahoko 'a e ngaahi tufakanga 'oku 'omai 'e he fuakava ta'engatá, ko e tautea fakamamahi ki aí ko e 'ikai ke ma'u 'a e nāunau fakasilesitalé, fakataha mo 'ene ha'isia ki he ngaahi mole 'e hoko kiate kinautolu na'a ne aleapau mo iá mo ne fatongia 'aki honau tauhí.

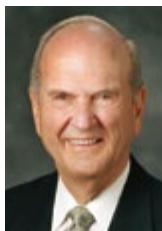
"He kuo tu'utu'uni 'e he

'Otuá 'a e nofo malí ki he tangatá.

"Ko ia 'oku ngofua ke ne ma'u ha uaifi 'e toko taha, pea ke na hoko 'a kinaua ko e kakano pē taha, pea ke fai 'eni kotoa pē koe'uhí ke fakahoko 'e he māmaní 'a e taumu'a 'o hono fakatupú;

"Pea ke lava 'o fakafonu 'aki ia 'a e tokolahí 'o e tangatá 'o fakatatau ki hono fakatupu kimu'a 'i hono ngaohi 'o e māmaní." (T&F 49:15–17). ■

Ko e toki tānaki atu e ngaahi 'ulu'i tohí; toe fakalelei'i 'a e faka'ilonga mālō-loó mo e fakamata'itohi lalahí.

**'OKU 'IKAI
TA'OFI HA
NGAAHI
TĀPUAKI**

'Oku fefé leva 'a kinautolu ko e kāngalotu matu'otu'a 'o e Siasi 'oku te'eki malí? 'Oku 'ikai koe'uhí ko ha'anau tō-nounou ka 'oku nau fefa'uhí toko taha pē mo e ngaahi faingata'a 'o e mo'ui. 'Oku ou fakatauange ke tau manatu'i he 'ikai ta'ofi 'Ene ngaahi tāpuakí mei He'ene Kāngalotu faivelengá pea 'e fakahoko pē ia 'e he 'Eikí 'i He'ene founiga mo e taimi pē 'A'ana

Eletā Russell M. Nelson 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Mali Fakasilesitalé," Liahona, Nōvema 2008, 94.

NE U LOTO
MO'ONI KE

TUKU

Na'e 'ikai fakahā 'a e hingoá

Ko e founiga 'oku ou ikuna i 'aki hono ma'unimā au 'e he ponokalafī.

Ne kamata pē 'eku fāinga mo e ponokalafī he'eku kei talavou, 'i hono fakafe'iloaki au 'e ha nī'ihi kehe ki he nāunau mo e ngaahi 'ulu-ngāanga ta'efe'ungā. Na'e 'ikai hoko e ontoongoleleí ia ko ha konga lahi 'o 'eku mo'u he taimi ko iā. Neongo ne ma'ulotu hoku fāmilī 'i he taimi ne u 'i he Palaimelí aí, ka na'e ngata ia he taimi ne u ta'u 13 pe 14 aí. Na'e tupu mei ai 'a e 'ikai kau 'a e ontoongoleleí 'i he ngaahi fili ne u fāi.

Na'e 'ikai ke u teitei fakakaukau ke tala ki he'eku ongomātu 'a e me'a na'e fakahū mai kiate au 'e he kaungā'apí mo kinautolu ne u lau ko hoku ngaahi kaungāme'a. Ne u fu'u mā ke fakahā 'a e ngaahi me'a kuó u mamata ai mo a'usiá. Na'e 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā e me'a te u fāi. 'I he ngaahi ta'u lahi ne hoko aí, ne 'ikai pē 'ilo ha taha ki hono ma'unimā au 'e he ponokalafī.

Ivi Tākiekina 'o e Ondoongoleleí

Taimi sī'i pē kimu'a peá u 'osi mei he ako'anga mā'olungā, ne hoku ha ki'i mana sī'isi'i, ko ha me'a te ne fakafoki 'eku mo'u ki ha feitu'u kehe. Neongo e vāmama'o 'a e ngaahi me'a ne u fāi mo e ngaahi tu'unga mo'u 'o e ontoongoleleí, ne u muimui ai ki ha ue'i mālohi 'a e laumālié 'i ha pongipongi Sāpate 'e taha ke u 'alu ki he lotú mo totongi 'eku vahehongofulū. 'I he'eku a'u atu ki falelotú, ne u 'eke 'a e kakai na'a ku 'ilo'i. Ko e taha 'o e ngaahi hingoa ne u 'eké ko e palesi-teni 'o e Kau Talavou 'i he taimi ne u tikoni aí, 'a e taimi fakamuimuitaha ne u ma'ulotu aí. Ko ia na'e pīsope he uōtī he taimi ko 'ení.

Ne tokoni 'a e pīsope lelei ko iā ke fakafoki mai au ki he Siasí. Ne u vete 'eku ngaahi angahalá, peá ne ngāue mo au ke fokotu'u ha'aku palani fakalakalaka. 'I he 'osi atu ha ngaahi māhina lahi, ne u fakatomala. Ne u fakalakalaka 'i he lakanga fakataula-eikí. Na'e 'i ai hoku fatongia. Ne u ngāue lelei, pea na'e uiui'i au ke u

'alu 'o ngāue fakafaifekau, pea na'e lava ke mapule'i hono ma'unimā aú 'i he ngaahi ta'u lahi.

Fihia he Kupengá

'I he'eku foki mei he ngāue fakafaifekau, na'e 'ikai ke u fekuki mo e ponokalafī; na'e 'ikai pē ke u toe sio au ki ai. Ka na'e liliu 'eni 'i he konga kimui 'o e 1990 'i he kamata ke lahi ange 'a e hūhū mai 'a e 'Initanetí. Ne u sio fakatu'upakē 'i ha ngaahi fakatā ponokalafī 'i he 'Initanetí, peá u toutou foki leva ki he ngaahi saiti 'oku 'i ai e ponokalafī 'i he ngaahi māhina ne hoku aí. Kuo tauhele'i au 'e he 'Initanetí.

Ne u fie kole tokoni mei ha taha, ka na'e 'ikai ke u fakapapau'i pe ko hai—pe ko e hā e founiga. Te u talanoa fefē ki he'eku mātu'a kau ki he me'a ni? Te u fakahā fefē ki he pīsopé na'e 'ikai ke u lava 'o ta'ofi 'a e 'ulu-ngāanga 'uli ko 'ení neongo kuó u fai ha fakalakalaka lahi? Ne u loto mo'oni ke tuku, ka ne u fu'u mā ke fakahā ki ha taha hoku vaivaí, ko ia ne 'ikai ke u tala ki ha taha hono ma'unimā aú.

Na'e 'ikai foki ke u tala ki hoku uaifi 'a ia ne ma mali 'i he 2000. Ne u fie talaange 'eku fāinga mo e me'a ni lolotonga 'ema teití, ka ne u ilifia na'a ne sio lalo ai kiate au, kae kovi tahá, ka 'ikai ke ne fie mali mo au. Ko ia ne u loi ai. Pea hoko-hoko atu pē 'eku loí lolotonga 'ema nofo malí. Ne u fakafufū holo pē ke 'oua na'a ne 'ilo'i. Na'a ku fufuu'i e 'ū fakatātaá 'i he'eku komipiutá. 'I hono 'eke mai 'e hoku uaifi ha ngaahi fehokotaki'anga 'i he 'Initanetí, na'a ku talaange na'e 'ikai ke u 'ilo'i e me'a na'e 'uhinga ki aí. 'Oku pehē hono ma'unimā kitá; 'oku nau ngaahi kitautolu ke tau loi. Na'a ku 'ilo na'a ne fakatupu ha maumau 'i he'ema nofo malí pea fakatupu loto-mamahi kiate ia, ka na'e 'ikai pē ke u fie fakahā na'e 'i ai 'eku palopalema. Na'e 'ikai ko hoku 'ulungāangá na'e mahu'inga

taha kiate aú ka ko e anga 'o e vakai mai 'a e kakaí kiate aú.

Na'e ngaohi au 'e he ongo mo'ui ko 'eni ne u ma'ú—pea tupu mei ai e mole 'a e Laumālié—'a 'eku tu'u laveangofua ki he ngaahi angahala mamafa angé, kau ai 'a e ta'eanganofó. Na'e ongo'i 'e hoku uaifi na'e 'i ai e me'a na'e fehālaaki peá ne talamai kiate au. 'I he loto-mamahi lahi, ne u fakahā ange ai kiate ia 'a e me'a kuó u fāi.

Ko e tu'unga mā'ulalo taha ia kuó u a'usiá, 'a e tu'unga ne u 'ilo'i ai 'oku fie ma'u ke u liliú. Na'e tangutu pē 'a e fefine ne u 'ofa aí 'o hanga mai kiate au. Na'a ne 'ofa 'iate au. Kuó u lavaki'i ia. Ne u fakapapau'i leva he taimi ko iā ke u fai ha fa'ahinga me'a pē ke fakahaofi 'ema fetu'utakí pea mo homa fāmilí.

Fakaakeaké

Na'e kamata ke u talanoa ma'u pē mo 'eku pīsopé 'o ma ngāue ki he founiga ke u fakatomala aí mo e fakatonutonu faka-Siasí. Na'a ne fokotu'u mai ke u kau ki he ngaahi fakataha 'a e polokalama fakaakeake mei he ma'unimaá, 'a ia na'e fakafou 'i he Ngaahi Tokoni 'a e Siasí ki he Fāmilí. Ne te'eki ai ke u fanongo he polokalamá. Ne talamai na'e fakahoko 'e he kulupú ha fakataha ta'e-totongi 'oku 'ikai toe fakahāhāholo 'o makatu'unga 'i he sitepu 'e 12 'o e Alcoholics Anonymous, 'a ia na'e fuli fulihi ke fēunga mo e ngaahi tokātel-line pea mo e ngaahi tefto'i mo'oni 'o e Siasí.

Lolotonga e ngaahi 'uluaki fakataha, ne u fakakaukau 'o pehē, "'Oku 'ikai fie ma'u ia ke u 'i hení. 'Oku 'ikai ha'aku fu'u palopalema 'a'aku mo e ponokalafī. Te u lava pē 'e au 'o tuku 'i ha fa'ahinga taimi pē." Na'e 'ikai foki ke mo'oni 'eni.

Na'e fakalotolahii au 'e he'eku pīsopé peá u kei hokohoko 'alu pē ki ai. Na'e kamata ke mole atu 'a 'eku loto hikisiá, pea kamata ke u

KO E FAKATAU'ATĀINÁ: KO E 'OTUÁ PĒ TE NE LAVÁ

"Okú ke fefa'uhí nai mo ha angahala pe vaivai? 'E lava pē ko ha kí'i me'a faingofua 'eni hangē ko e 'ikai ke ke lava 'o tu'u hengihengia hake 'i he pongipongí ke 'i ai ha taimi ako folofola mo e lotú. 'E lava pē ko ha me'a 'oku fu'u mālohi, hangē ko e ponokalafí 'i he 'Initanetí pe 'ikai ke fa'a mapule'i koe fekau'aki mo e 'ulungāanga ma'á, 'o ke ongo'i ai kuo fusi hifo koe ki ha fu'u luo pea 'ikai ha toe 'amanaki lelei ma'au. 'Okú ke fehi'a nai 'i he me'a 'okú ke faí kae 'ikai te ke ma'u 'a e mālohi ke tafoki mei ai? Feinga leva ke ke loto fakatōkilalo. 'Oku fe'unga e mālohi 'o e 'Eikí ke ne liliu ho lotó, ke fakatafoki ho'o mo'uí, ke faka'má'a ho laumālié. Ka kuo pau ke ke kamata 'e koe, 'a ia ko ho'o fakavai'i koe peá ke 'ilo'i ko e 'Otuá pē te Ne fakatau'atāina'i koé."

Eletā M. Russell Ballard 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Be Strong in the Lord," *Ensign*, July 2004, 12.

faka'aonga'i e ngaahi sitepu he polokalamá: 'a e faitotonú, 'amanaki lelei, falala ki he 'Otuá, mo'oní, vete hiá, liliu 'o e lotó, loto fakatōkilalo, feinga ke ma'u e fakamolemolé, totongi hahu'í mo e fakaleleí, 'eke'i faka'aho meiate kita 'ete ngaahi ngāué, ma'u fakahā fakatāutahá, mo e ngāue tokoní. Ko e fuofua taimi 'eni 'i ha taimi lōloa kuó u mo'ui "ata'atā" ai, mo mo'ui tau'atāina mei he ponokalafi. 'Oku te'eki ai "osi" lelei 'a e fakaakeaké ia, ka kuó u kamata 'i ha tu'unga tau'atāina fo'ou. Na'e hoko 'eni tupu mei he'eku kau 'i he sitepu 'e 12, 'o mahino ai kiate au 'a e me'a na'á ne fakatupu hono ma'unimā aú.

Ne u 'ilo'i na'e fekumi 'a e kai kai tokolahí na'e ma'unimā 'e ha

fa'ahinga me'a ke ma'u ha fa'ahinga "faito'o iate kinautolu pē" ke fakalelei'i 'aki e ngaahi tafa'aki 'oku nau ongo'i 'oku feāvaaki 'i he'enau mo'uí. 'Oku fa'a hanga 'e he mamahí, loto mamahí, ongo'i tuēnoá, manavaheé, pe ngaahi me'a ta'e-fakafiemālié 'o fakatupu hano faka'aonga'i 'e he kakaí 'a e fa'ahinga faito'o ko 'ení ke nau ongo'i fiefia ange ai. 'Oku faka'aonga'i 'e he ni'ihi 'a e ngaahi faito'o mei he toketaá. Faka'aonga'i 'e he ni'ihi 'a e ngaahi faito'o kona tapu ta'efakalaó. Faka'aonga'i 'e he ni'ihi 'a e kava mālohi. Kiate au, na'e 'omi 'e he ponokalafí 'a e "faito'o vave" taimi nounou ko ia ne u pehē na'á ku fie ma'ú.

Ko e me'a 'e taha ko 'eku 'ilo'i ko ia e me'a na'á ne fakatupu hoku ma'unimaá. Ko e me'a kehe 'a 'eku faka'ehi'ehi mei he ngaahi 'ātakai na'e tokoni ki hoku ma'unimaá. Na'e fie ma'u ke u vakavakai'i fakalelei 'eni 'i he houa 'e 24 he 'aho, 'aho 'e fitu he uiike, 'i he toenga 'o 'eku mo'uí. 'Oku 'ikai lava ke u hū pē ki he 'Initanetí "o sio takai holo ai." Ko hono mo'oní, 'oku 'ikai pē ke u hū ki he 'Initanetí 'i he taimi 'oku ou toko taha aí. 'Oku 'ikai lava ke u sio ki ha tu'uaki koloa mo fakakaukau ki ai. 'Oku 'ikai ha'amau TV keipolo 'i homau 'apí. 'I he'eku 'alu ki he ngāué, 'oku ou faka'ehi'ehi mei he ngaahi hala pau he 'oku ou 'ilo'i 'oku 'i ai e ngaahi papa tu'uaki ai te ne lava 'o fakatupu ha ngaahi fakakaukau ta'efe'unga. Ko 'ene ngalo pē pea kamata ke hé holo 'eku fakakaukaú, 'oku ou kole tokoni ki hoku uafí, ki he'eku pīsopé, mo lotu ke u ma'u ha mālohi.

Na'e hanga 'e hono ma'unimā aú 'o uesia 'a e ngaahi konga iiki taha 'o 'eku mo'uí, ka 'oku mahu'inga ke u tokanga 'i he ngaahi me'a ko 'ení. He 'ikai lava ke u ta'etokanga ki he ngaahi malu'i ko 'ení he 'oku ou 'ilo'i e me'a 'e lava ke fai 'e hoku ma'unimaá kiate au mo kinautolu 'oku ou 'ofa aí.

Fakafalala ki he 'Otuá

'Oku 'ikai foki ko 'eku faka'ehi'ehi pē mei he me'a 'oku koví. Ka

kuo pau ke u feinga ma'u pē ki he me'a 'oku lelei. Kuo tokoni'i au 'e ha ngaahi sitepu mei he sitepu 'e 12 ke fakahoko 'eni 'aki hono 'omai au ke u toe ofi ange ki he 'Otuá.

'Oku ou tū'ulutui 'i he'eku 'ā hake he 'aho kotoa pē, 'o fakamālō ki he Tamai Hēvaní 'i he'ene tuku mai hoku faingamālie ke u fakatomala ai mei he'eku ngaahi angahalá pea ha'u kiate Ia 'i he Fakalelei 'a Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí. 'Oku ou kole kiate Ia ke fakahā mai Hono finangaló ke u fai ia. 'Oku ou kole kiate Ia ke 'ave au ke u mama'o mei he 'ahi'ahí. 'Oku ou lotu 'o hangē 'oku ou fakafalala ki he Tamai Hēvaní 'i he miniti kotoa pē 'o e 'ahó—he 'oku ou fakafalala kiate Ia—pea 'oku ou manatu'i 'a e lotu ko iá 'i hoku lotó he 'ahó kotoa. 'Oku ou toe lotu pē 'i he pō takitaha. 'Oku ou fakamoleki foki mo ha taimi ke lau faka'aho ai 'a e folofolá koe'uhí ke u lava 'o tuku taha 'eku fakakaukaú 'i he ngaahi me'a 'oku ma'á. Kapau he 'ikai ke u 'ulungāanga 'aki 'eni, he 'ikai nofo'ia 'eku mo'uí 'e he Laumālié. Pea kaú ka nofo toko taha, 'oku 'ikai te u mālohi fe'unga ke teke'i e 'ahi'ahí.

Ne fuoloa 'eku tui 'e lava ke u ikuna'i hoku 'ulungāangá 'i ha fa'ahinga taimi pē 'oku ou loto ki ai 'aki hoku mālohi pē 'o'okú. Ka na'e 'ikai 'aupito lava 'eni. Ne 'osi atu ha taimi mo 'eku fiu 'i hono fakahoko ia 'iate au pē, kae tautaufito ki he 'ikai ke 'aonga "eku fakahoko ia 'iate au peé." Ne u 'ilo'i na'e 'ikai ke u lava 'o fai 'a ia ne u fie ma'u ke fai ta'e kau ai e tokoni 'a e 'Eikí. Na'e tokoni mai 'a e 'Eta 12:27 ke mahino lelei ange 'eni kiate au. Na'e fakahā 'e he 'Eikí kia Molonai, "'Oku fe'unga 'a 'eku 'ofá ki he tangata kotoa pē 'oku nau fakavaivai'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó; he kapau te nau fakavaivai'i 'a kinautolu 'i hoku 'aó, pea tui kiate au, te u liliu 'a e ngaahi me'a vaivá ko e mālohi kiate kinautolu."

Ne tu'o taha 'eku kole kiate Ia, 'o kei fai 'a e me'a kotoa pē ne u ala fai (vakai, 2 Nifai 25:23), peá u 'ilo'i na'e lava ke u fai ia 'o toe lelei ange mo

fakahoko ha me'a lahi ange 'i He'ene tokoní 'i ha'aku fakafalala ki he ngaahi me'a pē 'oku ou lavá (vakai, 'Alamā 7:14).

'Okú ma ngāue mo hoku uaifí ke fakafaingofua'i e ngaahi fakataha'anga 'a e polokalama fakaakeake mei he ma'unimaá. Kuó ne 'ilo'i—pea 'okú ne tokoni'i e ni'ihi kehé ke mahino kiate kinautolu—'oku 'ikai ko e Fakaleléi ma'anautolu pē 'oku ngāue ke ikuna'i hono ma'unimā kinautolú ka ma'anautolu foki kuo uesia 'e he ma'unimaá neongo na'e 'ikai ke nau loto ki ai. Kapau te tau tafoki ki he Fakamo'uí, 'e 'aonga 'a 'Ene 'alo'ofá ki he'etau mo'uí kātoa.

'Oku lava ke u fakamo'oni atu kiate kinautolu 'oku fāinga mo e ma'unimaá pea ki he kakai 'oku nau 'ofa aí, 'oku 'i ai 'a e 'amanaki lelei. 'Oku 'i ai ma'u pē 'a e 'amanaki lelei 'i he ongoongolelei 'o Sisú Kalaisí.

Ko e 'Amanaki Lelei 'i he Fakamo'uí

'Oku ou fakamálō lahi kia Sisú Kalaisí 'i He'ene fakahaofi au mei he ngaahi sēini 'o e faiangahalá. 'Oku hangē 'a e ma'unimaá ko ha ngaahi sēini 'oku "ha'i 'aki 'a e fā-nau 'a e tangatá, ke 'ave pōpula hifo 'a kinautolu ki he vanu ta'engata 'o e mamahí mo e mala'iá" (2 Nīfai 1:13). 'I he'eku 'ilo'i e faingata'a ne u tofanga aí, na'e 'ikai ke u 'ilo pe te u kole tokoní mei fē. Na'e 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā te u fái he na'e 'ikai ke u lava 'o fakatau'atāina'i au mei he me'a ne u 'ilo 'e hokó. Ka na'e lava 'e he 'Eikí 'o fakatau'atāina'i au. Na'á Ne tokoni 'i he'eku kole tokoni kiate Iá.

Te u lava 'o lea fakataha mo 'Āmoni: "Io, 'oku ou 'ilo'i ko e me'a noa pē au; pea ko e me'a ki hoku mālohi 'oku ou vaivai; ko ia 'e 'ikai te u pōlepole 'iate au, ka te u pōlepole pē 'i hoku 'Otuá, he te u lava ke fai 'a e me'a kotoa pē 'i hono māfi-māfi" ('Alamā 26:12). 'Oku ou 'ilo'i 'e lava 'e he 'Otuá 'o tokoni'i kitautolu ke tau fai e me'a kotoa pē, kau ai 'a hono ikuna'i 'o e ngaahi sēini 'o e ma'unimaá. ■

TOKONI 'I HONO IKUNA'I 'O E PONOKALAFÍ

'Oku kau 'i he polokalama fakaakeake mei he ma'unimaá 'oku fakafou mai 'i he Ngaahi Tokoni 'a e Siasí ki he Fāmilí 'a e ngaahi fakataha fūfūnaki ta'e-totongi ke tokoni'i 'a e kakai 'oku ma'unimā 'e he kava mālohi, fāito'o kona tapú (mei he toketaá mo ta'efakalaó), tapaká, koffi pe tií, ponokalafí, 'ulungāanga fakesisuale ta'efe'ungá, va'inga, kaungā-fakafalalá, pea mo e fehālaaki 'a e tō'onga kai. Ke ma'u ha fakataha'anga ofi atu, hū ki he www.ldsfamilyservices.org. 'E ala ma'u atu foki 'e ho'o taki lakanga fakataula'eikí ha fakamatala kau ki ha ngaahi fakataha'anga ofi atú.

Neongo ka 'ikai te ke lava atu ki ha taha 'o e ngaahi fakataha'angá, ka 'e 'aonga pē 'a e tohi fakahinohino ki he polokalamá. 'Oku ma'u 'a e Polokalama Fakaakeake mei he Ma'unimaá: Ko ha Fakahinohino ki he Fakaakeake mei he Ma'unimaá mo e Faifakamo'uí (nāunau fika 36764 900) 'i he ngaahi lea fakafonua lahi mei he Ngaahi Tufaki'anga Nāunaú pe PDF 'i he www.recoveryworkbook.lds.org.

Ko e *Combating Pornography.org* ko ha uepisaiti ia 'a e Siasí 'oku 'omai ai e tokoni ma'anautolu 'oku mo'ua 'i he ma'unimaá. 'E lava foki ke tokoni ia ki honau ngaahi malí, mātū'á, mo e kau taki lakanga fakataula'eikí.

Ko e *Let Virtue Garnish Thy Thoughts* (nāunau fika 00460 900) ko ha ki'i tohi ia na'e fa'u ke tokoni'i 'aki kinautolu 'oku fefá'uhí mo e ponokalafí. 'Oku fakamatala ai ki he founa hono tala 'o e mītiá 'oku fakatupu 'auhá, teke'i mo faka'ehí'ehí mei he fakatauele 'a e ponokalafí, mo hono li'aki 'o e ma'unimā 'e he ponokalafí. 'Oku hiki foki ai mo ha ngaahi potufolofola mo e ngaahi ma'u'anga tokoni kehe 'a e Siasí kau ki he fakatomalá, ki he toputapu 'o e sinó, mo hono ikuna'i 'o e ngaahi ivi tākiekina fakamāmaní. 'E lava ke vahevahe 'e he kau taki 'o e Siasí mo e kau mēmipa 'o e fāmilí 'a e tohí mo honau ngaahi 'ofa'anga 'oku fefá'uhí mo e ponokalafí. 'Oku ma'u 'a e ki'i tohí ni mei he Fakatau'anga Nāunaú 'i he ngaahi lea fakafonua lahi. 'Oku ma'u foki he DVD 'i he Talanoa Faka'ilonga Nima Faka-Ameliká (American Sign Language).

'Oku hā e ngaahi lea mo e ngaahi fakamatala kau ki he tefitó ni 'i he [www.liahona.lds.org](http://liahona.lds.org).

KO E HALA MO'ONI KI HE Fiefiá

*I he'etau tulifua
ki he hala mo'oni
ki he fiefiá 'i ho-
tau ngaahi fāmilí
mo e ngāue 'angá,
'oku ou fakatau-
ange te tau faka-
'aonga i 'a e 'ilo
'oku tau ma'ú mo
hotau ivi tāki-
ekiná ke fakahoko
'a e mā'oni 'oni
lahi ange, melino,
mahino, mo e
tau 'atāina ki he
kakai 'i māmaní
hono kotoa.*

Kuo laui senituli hono tipeiti'i e founiga 'e ma'u ai 'a e "mo'ui 'oku lelei." I he taimi na'e 'i 'Atenisi ai 'a e 'Apostolo ko Paulá 'i he Mo'unga ko Mā'así, na'á ne fetaulaki mo e "kau fie poto 'o e fa'ahinga 'o 'Epikuliō mo Sitoikó" (Ngāue 17:18). Na'e tui e kau Sitoikó ko e me'a lelei mā'olunga tahá 'a e angama'á, kae tui e kau 'Epikuliō ko e lelei mā'olunga tahá 'a e fiefia (fakataimí). Kuo faka'au ke fielahi 'a e kau Sitoiko tokolahi pea nau faka'aonga i 'a 'enau tō'onga tuí ke "fakapuliki 'aki 'a 'enau . . . mānumanú mo e faiangahalá." Kuo hoko 'a e kau 'Epikuliō tokolahi ko ha kakai 'oku fekumi ki he fiefia fakataimí mo fakahohō'ia 'enau ngaahi fie ma'ú, 'o nau moto 'aki 'a e "Ke tau kai mo inu, he te tau mate 'a pongipongi."¹

'Oku tokolahi 'a e kakai 'i he māmani faka'eketēmiká ni kuo fuoloa 'enau tuhu ki hono malanga'i 'e 'Alisitōtolo 'o pehē ko e "fa'a fakalaulauloto faka'atamaí" ko e founiga ia ke ma'u ai 'a e "mo'ui 'oku lelei." Na'e pehē 'e ha taha na'á ne tohi 'i he *New York Times Book Review*" kuo aofangatuku 'e he kau filōsefa 'o 'onopōni 'o pehē 'oku 'ikai ha tu'unga potupotutatau 'e taha 'o e ngaahi 'elemēnití 'e ma'u ai 'a e 'mo'ui 'oku lelei ma'á e tangatá."²

Na'e pehē 'e ha fakamatala 'i he *New York Times*, "'Oku mahu'inga ange 'a e fiefia 'i he nofo malí 'i ha toe me'a kehe 'i hono fakapapau'i 'o e lelei fakatāutahá." Na'e fakatukupaa'i 'e he tokotahá ni 'a e ngaahi kolisí ke

fakasi'isi'i ange 'a e taimi 'oku "teuteu'i ai e fānau akó ki he ngaahi ngāue ma'u'anga mo'ui" kae lahi ange e taimi ki hono "teuteu'i kinautolu ke fai 'a e ngaahi fili fakasōsialé."³

'I he'eku lau e ngaahi fakamatala ko 'ení, ne u fakakaukau ai ki he me'a na'e akonaki 'aki 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá: "Ko e fiefiá ko e taumu'a ia mo e 'uhinga 'o 'etau mo'ui; pea ko hono iku'angá pē ia 'o kapau te tau muimui 'i he hala 'oku fakatau atu ki aí; pea ko e hala ko'ení ko e angama'á, angatonú, faitotonú, anga mā'oni 'oni, mo hono tauhi e ngaahi fekau kotoa 'a e 'Otuá."⁴

'I he laumālie 'o e fakamatala 'i he *New York Times* fekau'aki mo e nofo malí pea mo e tala fakatu'amelie 'a e Palōfítá, 'oku ou falala 'e lava ke tau ma'u 'a e fiefia 'oku tau holi ki ai pea finangalo e 'Otuá ke tau ma'ú. Ko e hā e me'a kuo pau ke tau fai ke ma'u aí?

Hounga'ia 'i ho Tukufakaholó

Hounga'ia ma'u pē 'i ho ngaahi tāpukí, kae tautaufitó ki ho tukufakaholó. 'I he taimi 'oku tau monū'ia ai ke ma'u ha mātu'a lelei, 'oku totonu ke tau hounga'ia ai. Ko hotau takitaha mo'ua 'eni ki hotau tukufakaholó.

'Oku pehē 'e ha palōveape faka-Siaina motu'a, "'I ho'o inu 'a e vaí, 'oua na'a ngalo 'a e vaitupu ne mapuna mei aí." 'Oku mahino mei he folofolá 'a e fie ma'u ke tau faka'apa'apa ki he'etau mātu'á. 'Oku pehē

**Fai 'e 'Eletā
Quentin L. Cook**

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Apostolo 'e
Toko Hongofulu Mā Uá

'e ha palōveape 'e taha, "E hoku foha, ke ke tauhi 'a e fekau 'a ho'o tamaí, pea 'oua na'a li'aki 'a e fono 'a ho'o fa'eé" (Lea Fakatātā 6:20). Na'e fakalea peheni ia 'e he filosefa 'iloa Siamane ko Koetí:

*Mei he tukufakaholo ho'o tamaí,
ka ai ha me'a,
Hanga 'o toe ngāue'i ke 'a'au
mo'oni ia!⁵*

'Oku mahino 'a e fie ma'u ko ia ke tau fakamālō ki he'etau ngaahi mātu'á mo fai ha

ngāue lelei ke ma'u 'a e me'a 'oku nau 'amanaki ke foaki mai kiate kitautolú.

Fakatukupaa'i Koe ki he Fāmilí

Uá, fakatukupaa'i koe ki he fa'unga ta'e-
ngata 'o e fāmilí, ko e fakava'e ia ki he fiefiá.
'I māmani fakakātoa, 'oku fili 'a e tokolahi
ke 'oua na'a nau mali pe ko ha'anau faka-
toloi 'enau malí. Ko e fāmilí ko ha fa'unga
ta'engata ia na'e tu'utu'uni 'e he 'Otuá 'oku
te'eki ke 'ai 'a e tu'unga 'o e māmaní. 'E
mali 'a e kakai tokolahi pea 'e tāpuaki'i

*'Oku ou fakapapau 'i
atu 'oku 'omi 'e he
fiefiā, 'ofā, mo e fie-
mālie 'oku a'usia 'e
he ngaahi fāmili ofa
mo anga mā'oni'onī
'a e fiefia lahi taha 'e
lava ke tau ma'ú.*

kinautolu 'aki 'a e fānau. 'Oku 'ikai mo ha toe tāpuaki ma'ongo'onga ange 'i he mo'u ni ka ko e ma'u ha fānau. 'Oku 'i he ngaahi potufolofola ongo tahā 'a e mahu'inga 'o e fānau 'i he palani 'a 'etau Tamai Hēvaní. Ko e mo'oni ko kinautolū "ko e tofi'a mei [he 'Eiki]" (Saame 127:3).

'I he taimi ne u ta'u uofulu tupu aí, na'e fai 'e Palesiteni Tēvita O. Makei (1873–1970) ha pōpoaki fakakikite 'o kau ki he nofo malí mo e fānau. Ko hono ta'u 95 ia pea ko e ta'u faka'osi ia 'o 'ene mo'u. Na'a ne akonaki 'o pehē, ko e 'ofa haohaoa 'i ha vaha'a 'o ha tangata mo ha fefine "ko e taha ia 'o e ngaahi me'a faka'e'i'eiki taha he māmaní, pea ko hono fakatupu mo ohi hake 'o e fānau ko e tumutumu ia 'o e ngaahi fatongia kotoa 'o e tangatá."⁶

Ne vahevahé mai leva 'e Palesiteni Makei 'ene hoha'a 'i he fakautuutu hono tali 'o e vete malí. 'I he 1969, ko Kalefonia 'a e fuofua siteiti 'i he 'Iunaiteti Siteití na'e fakangofua ai 'a e "vete 'ikai tupu mei ha tahá." Kimu'a aí, na'e pau ke 'i ai ha 'uhinga hono fakangata 'o ha nofo malí, hangē ko ha ta'eanganofo pe ngaahi 'uhinga mamafa kehe. Na'e hoha'a

mo'oni 'a Palesiteni Makei ki he tu'unga fakatu'utāmaki na'e 'i ai 'a e nofo malí. Na'a ne pehē, "'Oku tu'u fakatu'utāmaki ki he lelei 'a e fonuá ni 'a e fakautuutu 'o e vete malí 'i he 'Iunaiteti Siteití."⁷

'I he 'etau manatu ki he me'a na'e akonaki 'aki 'e Palesiteni Makei, ko ha lea fakakikite mo'oni pē ia. Kuo hiki fakahokohoko 'e he 'ētita pule lolotonga 'o e *U.S. News and World Report* 'a e hisitoliá mo e fakaholoholo 'o e ngaahi me'a na'e hoko talu mei he taimi ko iá. Ko 'ene lipōtú "kuo laka hake he liunga uá 'a e lahi 'o e vete malí talu mei he ngaahi ta'u 'o e 1960," pea "kuo 'alu hake mei he peseti 'e 5 'i he 1960 ki he peseti 'e 35 he 'ahó ni" 'a e fā'ele tu'utāmaki. 'Okú ne fakamatala ki he ngaahi ola mo e ngaahi nunu'a ki he fānau. 'Okú ne fakamahino'i mai "'Oku hoko 'a e fāmili mālohi 'oku 'i ai ha mātu'a 'e toko uá . . . ko ha me'angāue lelei ki hono o'i 'o e 'ulungāangá, ki hono tauhi, ki hono akonaki 'aki 'a e ngaahi tu'unga 'ulungāanga mahu'ingá, mo e palani 'o e kaha'u 'o e fānau."⁸

'Oku faka'osi 'aki 'eni 'e he fakamatala 'i he *New York Times*, "'Oku faitatau 'a e ngaahi

sosaieti ‘o onopōnī . . . ‘i he‘enau tokanga ki he ngaahi me‘a fakaemāmaní mo manavahē ‘i he ngaahi me‘a fakaeangama‘a mo fakasōsialē” pea ko e me‘a ‘oku hoko aí ko ‘enau “kui he ngaahi me‘a fakalaumālié.”⁹ ‘Ikai ko e me‘a ‘eni na‘e kikite‘i ‘e Palesi-teni Make?

Te u tala fakapapau atu ‘oku fie-fia pea ola lelei ‘a e konga lahi ‘o e ngaahi nofo mali ‘a e kāingalotu fai-velenga ‘o e Siasí. Ko kimoutolu ‘oku te‘eki ai ke mou malí, ‘oku totonu ke mou laka ki mu‘a ‘i he tui mo e loto falala ki he tefito‘i taumu‘a ‘o e malí mo e fāmilí. Te u fale‘i atu ke ke kumi hao hoa anga mā‘oni‘oni te ke ‘ofa ai pea te ne hoko ko ho kaume‘a lelei tahá. ‘Oku ou fakapapau‘i atu ‘oku

‘omi ‘e he fiefiá, ‘ofá, mo e fiemālie ‘oku ma‘u ‘i he ngaahi fāmili ‘ofa mo anga mā‘oni‘oni ‘a e fiefia lahi taha ‘e lava ke tau ma‘ú. Ko e fiefia ko iá ‘a e fakava‘e ki ha sosaieti lavame‘á. ‘Oku ‘i ai e totonu ‘anautolu ‘oku anga mā‘oni‘oni pea ‘ikai ke nau lava ‘o fakahoko ‘a e taumu‘a ko ‘ení ki he tāpuaki kotoa pē ‘a ‘etau Tamai Hē-vaní ma‘a ‘Ene fānaú.

Kau ‘i ha Founga ‘Oku Leleí

Tolú, kau ‘i he ngaahi me‘a ‘oku hoko ‘i he māmaní ‘i ha founga ‘oku lelei peá ke hoko ko ha ivi mālohi ke fakahoko ha lelei. Ko ha tukupā mahu‘inga ia ke tau tokanga ki he akonaki ‘i he folofolá ke tau ‘i māmaní kae ‘ikai ‘o māmaní ‘a kitautolú

(vakai, Sione 17). Na‘e akonaki ‘a Pallesiteni Siosefa Filitingi Sāmita (1876–1972), ‘i he‘ene hoko ko e mēmipa ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ‘o pehē, neongo ‘oku tau ‘i māmaní, “ka ‘oku ‘ikai ‘o māmaní ‘a kitautolu pea pehē ai ‘oku fie ma‘u ke tau kau ‘i ha . . . ngaahi ‘ulungāanga kovi, . . . ngaahi ākenga fo‘ou, . . . ngaahi ‘ulungāanga fakavalevale, ngaahi tokāteline mo e ngaahi fakakaukau hala.”¹⁰ ‘Ikai ko ia pē, ka ko e konga ia ho‘o tukupā ke ke hoko ko ha fa‘ifa‘itaki‘angá ‘a ho‘o tokoni ki he feitu‘u ‘okú ke nofo aí ke ke hoko ko ha fa‘ifa‘itaki‘angá, vahevahe e ongoongolelé mo ha ni‘ihi kehe, pea mo‘ui fakatatau ki he ngaahi mo‘oni kuo ako‘i kiate koe ‘e

he mātu'á mo e kau palōfitá.

'E fie ma'u ke ke kau 'i he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he māmaní 'i ha founiga 'oku leleí ke fakakakato 'a e tukupā ko 'ení. Kuo pau ke 'ahi'ahi'i mo sivi'i kitautolu pea 'ilo'i 'oku tau taau mo ha pule'anga mā'olunga ange. Hangē ko e akonaki 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoní, "Oku makatu'unga 'a e iku'angá mei he ngaahi fili 'oku fakahokó."¹¹

'Oku 'ikai faingofua 'a e mo'uí ni; na'e 'ikai 'uhinga ia ke faingofua. Neongo ia, 'oku tau 'ilo'i 'e ngaohi 'e he 'Eiki 'a hotau ngaahi faingata'á ke tau monū'ia ai pea lelei kiate kitautolu. Te Ne foaki mai 'a e mālohi ke tau tu'u ma'u neongo 'a e fakafepakí. Ko hono totongí ko e anga mā'oni'oni, pea 'oku tala'ofa mai 'i he folofolá ko e totongi ki he anga mā'oni'oni ko e "melino 'i māmani pea mo e mo'uí ta'engata 'i he maama ka hoko maí" (T&F 59:23). 'Oku ou fale'i kimoutolu ke mou kau ki he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he māmaní 'i ha founiga 'oku lelei.

Mo'ui 'Aki pea Fakaa'u Atu Ho'omou Ngaahi Tu'unga Mo'uí

Faá, mo'uí 'aki pea fakaa'u atu ho'omou ngaahi tu'unga mo'uí kiate kinautolu 'oku mou fengāue'akí. 'E fetaulaki homou tokolahí mo ha ngaahi faingata'a 'i ho'omou kumi ngāue. 'E fie ma'u ke mou fakapoto-poto. 'Oku ou fokotu'u atu ke mou 'ai ke 'ilo'i 'e kinautolu 'e ala hoko ko ha pule ngāue kiate kimoutolú 'oku 'i ai ho'omou tu'unga mo'uí mā'olunga mo angama'a, kau ai ho'omou tukupā ki homou fāmilí.

Ne u 'ilo'i hono mahu'inga 'o e me'a ni 'i he kamata'anga pē 'eku ngāue ma'u'anga mo'uí. Hili e 'osi 'eku akó 'i he 'Apia Lao ko Sitenifōtī, ne u tokanga taha pē ke u ngāue ki ha kautaha lao 'e taha. Ne 'ikai ha taha Siasi 'e ngāue 'i he kautahá, ka na'e kehekehe pē 'a e

'ulungāanga mo e me'a na'e lava fakafo'ituitui 'e he kau loea aí. Hili hono fakahoko 'o ha ngaahi 'initaviu he pongipongí, na'e 'ave au 'e he tokotaha pule mā'olunga 'i he kautahá mo ha kaungā ngāue 'e toko ua kehe ke mau Ó 'o kai ho'atā. Na'e 'eke mai 'e he pule mā'olungá pe te u fie inu ha kava mālohi kimu'a pea mau kái pea toki inu ha uaine kimui ange. Ne u 'ikai ki he ongo fehu'i fakatou'osi. Pea 'i he'ene toe 'eke 'angaua maí, ne u talaange 'oku ou mālohi he Siasi pea na'e 'ikai ke u inu kava mālohi.

Ne talamai mei he kautahá ke u ngāue, pea hili ha ngaahi māhina si'i mei ai, na'e talamai 'e he pule mā'olunga 'i he kautahá na'e 'omai 'a e kava mālohi ke sivi'i 'aki au. Na'á ne fakatokanga'i na'e fakamahino'i mai 'i he'eku tohi ngāue ne u ngāue faka-faifekau ma'a e Siasi. Na'á ne fakapapau'i te ne toki tali pē ke u ngāue 'o kapau na'á ku tauhi mo'oni ki he ngaahi akonaki 'a hoku siasi. Na'á ne lau ko e me'a mahu'inga 'a e 'ulungāangá mo e angatonú.

'I he ngaahi ta'u ne u 'i Seni Felenisisikou ai, 'i Kalefónia, he USA, ne u 'ilo'i ha kāingalotu na'a nau faka'ehi'ehi mei hono 'ai ke 'ilo'i 'e honau kaungā-ngāue ko e kakai Siasi kinautolú. Ne nau a'usia ha ngaahi tu'unga na'a nau mei hao mei ai 'o kapau na'a nau fakahā fakahangatonu pē 'a e ngaahi me'a na'a nau tui ki aí.

Hoko ko ha Maama

Faka'osí, hoko ko ha maama ki he kakai 'i he feitu'u 'okú ke nofo aí. 'I he kamata atu 'ema nofo mali mo hoku uaifi 'i he Feitu'u Seni Felenisisikou Peí 'i he konga loto 'o e 1960, na'e fu'u tokosi'i 'aupito e Kāingalotu aí. 'Ikai ko ia pē, ka na'e hoko 'a e Feitu'u Seni Felenisisikou Peí ko ha feitu'u na'á ne tohoaki'i mai hono ngāue 'aki 'o e faito'o kona tapú pea tuifio ai e ngaahi 'ulungāanga mo e

ngaahi faiangahala kehekehe. Na'e hoha'a ai ha palesiteni fakasiteiki 'e taha 'o ne fehu'i ki he kau taki 'o e Siasi pe na'e totonu nai ke poupou'i 'e he kau takí 'a e kāingalotu 'o e Siasi ke nau kei nofo 'i he Feitu'u Seni Felenisisikou Peí.

Na'e vahe kia Palesiteni Hāloti B. Lī (1899–1973), 'a ia ko e mēmipa fuoloa taha ia 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, ke ne tokanga'i e me'a ko 'ení. Na'á ne fakataha mo ha kau taki lakanga fakataula'eiki peá ne talaange kiate kinautolu na'e 'ikai ke ue'i 'e he 'Eikí ke langa ha temipale 'i homau feitu'u kae tukuange e kā-ingalotú ia ke nau mavahe mei ai. Ko 'ene fale'i 'eni ke:

1. Fokotu'u 'a Saione 'i homau lotó mo homau ngaahi 'apí.
2. Hoko ko ha maama kiate kinautolu 'oku mau nofó.
3. Tokanga taha ki he ngaahi ouau mo e ngaahi tefto'i mo'oni 'oku ako'i he temipalé.

Kapau te tau muimui he 'ahó ni ki he fale'i 'a Palesiteni Lī, 'e lava ke tau mo'uí lavame'a 'i māmani kae 'ikai 'o māmani 'a kitautolu. Neongo ia, kuo pau ke tau takitaha fakapapau'i pe te tau tafoki ki māmani pe tokanga taha ki he temipalé.

Te tau fehangahangai mo ha ngaahi faingata'a lahi 'o e māmani lolotonga 'etau mo'uí. Ko e taha 'o e ngaahi faingata'a ko 'ení ko ha'a-tau 'ilo'i 'oku 'ikai mahino e Siasi mo 'ene ngaahi akonaki ki he kakai pea fa'a faka'uhinga'i hala he taimi 'e ni'ihi. 'I he ngaahi ta'u si'i kuo hilí, na'e kole ai 'a 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki he Kāingalotu 'o e Siasi ke fakaongo atu honau le'ó 'i hono malu'i 'o e tuí mo fakatonutonu e ngaahi fakamatala halá. Na'á ne fakamahino'i 'oku mātu'aki mahu'inga ke tau kau

‘i he “‘mītia fo‘oú,’ ‘a ia ‘oku lava ke fakahoko ‘eni ‘i he ‘Initanetí.”¹² I ha māmanī ‘oku kehekehe ai ‘a e founiga fetu‘utakí pea mafola mo e kāingalotú ‘i māmanī kātoa, ‘oku fie ma‘u ke fai ha tali pea malu‘i ‘e he Kāingalotú ‘a e ngaahi fakamatala ta‘efaka-potopoto mo ta‘etotonu kau ki he Siasi‘ i he taimi ‘e hoko aí. ‘Oku tau fakamālō ‘i he me‘a kuo hoko talu mei he fakamatala ‘a ‘Eletā Pālatí, pea ‘oku ou toe fakaongo atu ‘a ‘ene tukupaá.

‘Oku ou falala te tau lava ‘o ma‘u ‘a e fiefia ‘oku tau holi ki aí pea finangalo e ‘Otuá ke tau ma‘ú. Ko ‘eku lotú ia te tau faka‘aonga‘i ‘a e ‘ilo mo e ivi tākiena ‘oku tau ma‘ú ke fakahoko ‘a e mā‘oni‘oní, melinó, mahinó, mo e tau‘atāina lahi ange ki he kakai ‘i māmaní kotoa lolotonga ‘etau tulifua ‘i he hala mo‘oni ki he fiefiá ‘i hotau ngaahi fāmilí mo ‘etau ngāue ma‘u‘anga mo‘uí. ■

Mei ha lea na‘e fai ‘i he ‘Univesiti Pilikihami Tongi-Hauai‘i ‘i he ‘aho 10 ‘o Epeleli 2010. Ke ma‘u kakato e leā ‘i he lea faka-Pilitāniā, hū ki he <http://devotional.byuh.edu/node/416>.

MA‘U‘ANGA FAKAMATALÁ

1. Frederic W. Farrar, *The Life and Work of St. Paul* (1902), 1:535–36.
2. Jim Holt, “A Word about the Wise,” *New York Times Book Review*, Mar. 14, 2010, 12.
3. David Brooks, “The Sandra Bullock Trade,” *New York Times*, Mar. 30, 2010, p. A23.
4. Joseph Smith, ‘i he *History of the Church*, 5:134–35.
5. Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, trans. Bayard Taylor (1912), 1:28.
6. David O. McKay, ‘i he Conference Report, Apr. 1969, 9.
7. David O. McKay, Apr. 1969, 8.
8. Mortimer B. Zuckerman, “Family-Unfriendly Policies,” *U.S. News and World Report*, Oct. 5, 2007, 72.
9. David Brooks, “The Sandra Bullock Trade,” p. A23.
10. Joseph Fielding Smith, ‘i he Conference Report, Oct. 1916, 70.
11. Thomas S. Monson, “Invitation to Exaltation,” *Tambuli*, Sept. 1993, 4.
12. “Vahevahe Atu ‘o e Ongoongolelei ‘i he ‘Initanetí,” *Liahona*, Sune 2008, N1.

*Kau ‘i he ngaahi
me‘a ‘oku hoko
‘i he māmanī ‘i
ha founiga ‘oku
lelei pea hoko ko
ha ivi mālohi ke
fakahoko ha lelei.*

TUKUFOLAU ‘O HAO LELEI KI ‘APÍ

Oku ‘alu ki tahi ‘a e kau tangata toutai ‘o Visakapanami ‘i ‘Initiá ‘i he ‘aho kotoa pē. ‘I he ngaahi ‘aho lahi, ‘oku aake vaivai e ngaahi peaú pea nonga mo e tahí, pea foki mai e ‘ū vaká kuo fonu ‘i he iká. Ka ‘oku fa‘a ‘i ai e taimi kuo hou ai e tahí. ‘Oku fakapō-pō‘uli ‘a e langí, lalahi e ngaahi peaú, pea fiefia pē e kau toutaí ke nau foki hao mai ki honau taulangá.

‘Oku ‘alu atu e to‘u tupu ‘o Visakapanamí ki māmani ‘i he ‘aho kotoa pē. ‘I he ngaahi ‘aho lahi ‘oku lelei ai e mo‘uí kiate kinautolu. ‘Oku nau ma‘u ‘a e ‘iló, fakakaungā-me‘a, pea nau foki ki ‘api kuo fakafonu ‘aki kinautolu ‘a e fiefia ‘o e mo‘uí. Neongo ia, ‘oku ‘ai pē pea ki‘i houhou ‘a māmani. ‘Oku hoko mai ‘a e loto-fo‘i ‘o hangē ha peaú, ‘oku ha‘u mā‘olunga mo fakamanavahé ‘a e ‘ahi‘ahí, pea ‘ai ‘e he loto-veiveiuá ke fakapo‘uli ‘a e langi fakalaumālié. ‘Oku nau fiefia he ngaahi ‘aho ko iá ‘i he‘enau foki hao ki honau hūfanga‘anga ‘o e melinó, ‘a e ngaahi taulanga ko ia ‘oku nau ui ko ‘apí.

Fai ‘e Richard M. Romney

Ngaahi Makasini ‘a e Siasi

Neongo ‘e ‘i ai e taimi ‘e hou ai e tahi ‘o e mo‘uí, ka ‘oku ‘ilo‘i ‘e he to‘u tupu Siasi ‘i Visakapanami ‘i ‘Initiá ko e taulanga ‘o ‘apí ko ha hūfanga‘anga ia ‘o e nongá.

Ngaahi Fakatātā he Holisi

‘Oku nofo ha toko ua ‘o e to‘u tupu Siasi ko iá, ‘a Naka Pusani Latinami mo Pavani Kotala Latinami, mo ‘ena ongomātu‘á ‘i ha ki‘i fale nofo totongi na‘e mama‘o mei kolo kae ofi ki ha fale ngaohi‘anga ukamea na‘e ngāue ai ‘ena tamaí. Te ke lava pē ‘o tala ‘i he ngaahi fakatātā he falé ‘a e ngaahi me‘a na‘e mahu‘ingá. Na‘e fonu e funga laupapa he ve‘e matapā ki mu‘á ‘i he ngaahi tā fakafāmilí, pea ‘i he holisi ‘o e ‘ū loki mohé ‘a e ngaahi fakatātā ‘o e Fakamo‘uí, temipalé, mo e Kau Palesitenisí ‘Uluakí.

‘Oku pehē ‘e Pavani, “I he‘eku ‘ā haké, ko e ngaahi fakatātā pē ko iá ‘oku ou ‘uluaki sio ki aí. Ko e ngaahi me‘a fakamuimuitaha pē ia ‘oku ou sio ki ai peá u mohe he po‘ulí.”

‘Oku tui ‘a Pavani te tau lava kotoa pē ‘o fa‘u ha ngaahi taulanga ū ‘o e nongá ‘i hotau ngaahi ‘apí. ‘Okú ne pehē, “Ko hono ‘uhinga ia ‘oku ou tauhi ai ke ma‘a e ‘ū me‘á. Ko e founiga ia ‘e taha ke ongo‘i ai ‘e he Laumālié ‘okú ne fiemālie ke ‘i hení.” Pea ‘i ‘apiakó, “‘Oku fa‘o ma‘u pē ‘a e Ki Hono Fakamāloha ‘o e To‘u Tupú ‘i he‘eku kato akó, koe‘uhí ke u sio ki ai he taimi kotoa pē ‘oku ou to‘o ai ha tohi mei aí.”

Na‘e ongo‘i ‘e Naka hono ‘omi ‘o e melinó kiate ia ‘i he‘ena ngaahi fepōtalanoa‘aki mo hono tuofefiné. ‘Okú ne pehē, “‘Okú ma talanoa mo ‘ema mātu‘á pea ma‘u fale‘i meiate kinua ‘i he ngaahi me‘a lahi. Ko ‘ema tamaí ‘oku palesiteni fakavahefonuá, ko ia ‘okú ma talanoa mo ia he taimi kotoa pē, ko e palesiteni fakavahefonua mo e tamai. Pea ‘okú ma sai‘ia he talanoa mo ‘ema fa‘eé. Ka ‘oku ‘i

ai e me'a makehe ia 'i he'eku lava ke talanoa mo hoku tuofefiné." 'I he taimi 'oku loto mamahi ai 'a Naka, 'oku fakafiemālie'i ia 'e Pavani. Ko e tokotaha fakalongolongo 'a Naka, ko ia ai 'oku tokoni 'a Pavani ke ne toe feohi ange mo e ni'ihī kehē.

'Oku pehē 'e Naka, "Ka ko e me'a tēpuú 'a 'ema fe-fakamāloha'aki 'i hono tauhi 'o e ngaahi tu'unga mo'uí." Hangē ko 'ení, 'e kole fale'i 'a Pavani kia Naka fekau'aki mo e teunga tāú. "Kapau 'oku 'ikai te ne pehē 'oku taaa mo e ngaahi tu'unga mo'uí 'o e Siasí, pea he 'ikai ke u tui ia." Pea na'á na fa'a talanoa kau ki he ngāue tokoní, 'i he Siasí pea 'i he tukui koló. Mahalo 'oku tupu mei he ngaahi talanoa pehení 'a e faka'ānaua 'a Naka ke ne hoko ko ha toketā mafū. 'Okú ne pehē, "'Oku ou loto ke hoko 'eku ngāue ma'u'anga mo'uí ko ha toe founga pē ia 'o hono fakahoko 'o ha ngāue tokoní."

'Oku fakamatala 'a e ongo fānau Latanamí 'o pehē 'oku toe lelei ange foki honau fāmili 'i he 'i ai 'a e lakanga fakataula'eikí. 'Okú na manatu loto ki hono taki 'e he'enau

'Oku 'omai 'e he Siasí mo e fāmili ha ngaahi taulanga malu ma'á e fāmili Latinamí (peesi ki mu'á) pea mo (takai fakato'omata'u mei 'olunga taha he to'ohemá) Siutiti, Senitipi, mo Hepisipa Peta; Pavani mo Naka Latanami; ko e fāmili Pati; mo e to'u tupu kehe mei Visakapanami, 'a ia 'oku 'i ai ha kolo 'e tolu.

tamaí 'a e toenga 'o e fāmili ki he lotú 'i he ta'u 'e valu kuo hilí, neongo na'a nau fononga ki he'enau ngaahi fakataha'angá—'a kinautolu toko fā—'i he kilomita 'e 40 (maille 'e 25) pea toe foki, 'i ha motopaiki pē 'e taha. Na'á na talanoa ki he ngaahi lotu na'e fai 'i he tuí ma'a Pavani he taimi na'e puke ai he 'aho na'e papitaiso ai 'a e tangata'eikí, ki he tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí na'e foaki kia Naka 'i he'ene puke lahi lolotonga e ngaahi sivi 'i 'apiakó, mo e feongoongoi ma'u pē 'a e tangata'eikí mo e fine'eikí, mo kinaua, mo lotu ki he Tamai Hēvaní 'i he taimi na'a nau fai ai ha ngaahi fili lalahí.

'Oku pehē 'e Pavani, "Kuó u mamata 'i he ngaahi liliu ki he leleí 'i he tupulaki homau fāmili 'i he ongoongoleleí. Kuo tataki au, ko e si'i taha 'i he fāmili, 'i he hoko 'eku ongomātu'á mo hoku tuonga'ané ko e fa'ifa'i-taki'angá. 'Oku ou 'ilo'i na'e tokoni'i au 'e Sisú Kalaisi 'i he tafa'aki kotoa 'o 'eku mo'uí. 'Oku 'ākilotoa au 'e ha kakai 'oku nau tokoni'i mo 'ofa 'iate au, pea 'oku 'ofa foki mo e Fakamo'uí 'iate au. 'Oku mahu'inga ange 'a e 'ofa ko iá kiate au 'i ha toe me'a."

Na'e fakamo'oni'i 'a e 'ofa ko iá 'i he taimi na'e fononga atu ai e fāmili ke sila'i kinautolu 'i he Temipale Hong Kongo Siaíná. 'Oku pehē 'e Naka ko e temipalé 'a e taulanga malu taha 'i he māmaní: "Ko ha feitu'u 'o e mā'oni'oni. 'Okú ne 'omi 'a e mā'oni'oni ki homau 'apí 'i he'emau fakakaukau 'ata'atā pē ki aí." Pea 'oku hoko ai 'a e fale 'o e fāmili Latanamí ko ha feitu'u 'oku fakafiefia e nofo aí.

Malu 'i he Folofolá

'Oku pehē 'e Hepisipa, Senitipi, mo Siutiti Peta, 'a ia 'oku nau nofo mo 'enau mātu'á 'i he loto kolo 'o Vaisá (ko hono ui ia 'o e koló 'e he kakai aí), 'oku hoko 'a e folofolá ko ha taula 'i honau taulanga 'o e melinó. Na'e pehē 'e Hepisipa, "'I he'emau lau e folofolá, 'oku mau fakaafe'i ai e Laumālié ke tataki kinautolu 'i he hala totonú, ke mau fai ha ngaahi fili 'oku leleí 'i he'emau mo'uí. 'Oku mau fakaafe'i foki 'a e Laumālié ki homau 'apí 'i he'emau fai 'a e efiafi fakafāmili 'i 'apí mo e lotu fakafāmili."

'Oku pehē 'e Senitipi, ko e mo'oni 'oku fakamanatu ange 'e he'ene fa'eé ke nau "lotu 'i he 'aho kotoa pē 'i he'enau mavahe atu mei 'apí mo 'enau foki maí. 'I he taimi 'okú ne talamai ai, 'Kātaki ka mou ma'u 'a e loto

fakafeta'i, 'okú ne ngaohi au ke u fie fakamālō 'i he me'a kotoa pē."

'Oku pehē 'e Siutiti ia 'oku toe 'i ai mo ha feitu'u 'o e melinō, makehe mei honau 'apí, 'a ia ko e ngaahi fakataha'anga 'a e koló, 'oku ako fakataha ai 'e he kāingalotú 'a e ongoongoleleí pea 'oku talitali lelei 'a e kakai kotoa pē ke nau lotu ai, pea 'i ai mo e ngaahi 'ekitiviti 'e lava ke gefakamāloha'aki mo fepoupouaki ai 'a e to'u tupu 'oku tatau 'enau ngaahi tu'unga mo'uí. "‘Oku folofola mai e ‘Eikí ko e maama kitautolu ‘o māmani” (vakai, Mātiu 5:14). “I he’emau fakatahataha maí, ‘oku mau tuku ke ulo lahi ‘a e maama ko iá pea ‘oku mau ongo'i fiemālie ange ‘i he'e-mau ‘inasi fakataha aí.”

Fiefia 'i 'Api

Ko e fa'ahinga fe'inasi'aki ia na'a ne 'omi 'a e ongoongoleleí ki he fāmili Patí. Na'e 'ikai fa'a ta'ofi e malimali 'a e ongo tautehina ko Senihaiia mo Suta Patí mo 'ena fa'eé mo e tamaí—'oku nau vēkeveke ke fakamatala ki he anga 'enau kau ki he Siasí.

Ko e fakamatala 'eni 'a Senihaiá, "Na'e kau fakataha mai homau fāmilí ki he Siasí. Kuo fuoloa 'emau fekumi ki he

siasi totonú. Na'a mau 'ilo'i 'a e fie ma'u ko ia ke papitaiso kimautolú. Pea 'i he 'aho 'e taha na'e sio ai 'ema tamaí ki ha ongo 'eletā. Na'e tu'u 'i hona pine hingoá 'a e 'Siasi 'o Sisū Kalaisí, peá ne 'ilo'i na'e pau ke ne talanoa mo kinaua."

Na'e kamata ke nau fai ha ngaahi fealēlea'aki fakamātoato. 'Oku pehē 'e Suta, "Na'a mau ako 'o 'ilo'i na'e mamahi 'a Sisū Kalaisí ma'atautolu ke fakahoko 'a e finagalo 'o e Tamaí, 'o Ne fakakakato 'a e Fakaleleí 'o lava ai ke tau toe foki ki he Tamai Hēvaní 'aki 'etau muimui 'iate Iá." I he ma'u 'e he fāmili Patí 'a e fakamo'oni mālohi ko iá, na'e hangē 'enau kau ki he Siasí ko ha'anau tukufolau ki 'api 'i ha tahi nongá, pea talu mei ai mo 'enau fiefia 'i he fili na'a nau faí.

'Oku folau atu 'a e ngaahi vaka toutaí mei Visakapanami 'i he 'aho kotoa pē. 'Oku 'alu atu ki māmani 'a e to'u tupu 'o e Kolo Visakapanami 'Uluakí, Uá, mo e Kolo Kauvaká 'i he 'aho kotoa pē. 'Oku lava ke nau foki kotoa mai pē ki ha taulanga malu 'oku nau maheni ki ai. Ka ki he Kāingalotú, 'oku 'ikai ko ha taulanga 'eni 'oku malu 'i he taimí ni pē ka 'oku malu foki 'o a'u ki 'itāniti. ■

TUKUFOLAU 'I HE VAKA 'O E KAUNGĀME'A

Kuo ako 'e Pavani Kotala Latinami 'o 'ilo e me'a lahi kau ki he fakakaungāme'a 'i he'ene mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleleí. "I he'emau kau ki he Siasí, na'e fakakata 'aki au 'i he'eku kalasi 'i 'apiakó he na'e 'ikai pē ha taimi ia te u kākā ai. Kapau na'e kole mai ke u fai ha fa'ahinga me'a lelei, ne u fai ia. Pea na'a ku talanoa ki he tokotaha kotoa pē 'i he founiga faka'apa'apa. Na'e 'i ai hoku ngaahi kaungāme'a lelei 'i he lotú, ka na'e 'ikai ke sai'ia hoku 'ngaahi kaungāme'a' he akó 'i he'eku ngaahi tu'unga mo'uí. Na'a nau talamai 'oku ou fakasesele pea nau kata'i au kae sio pē 'a e tamaiki kehé.

"Ne u talanoa mo 'eku tamaí pea mo 'eku fa'eé ki he fa'ahinga kaungāme'a na'e totonu ke u ma'u. Ko e taha ia 'o e ngaahi fili lelei taha kuó u fai 'a 'eku talanoa mo kinauá. Na'a na tokoni'i au ke u lelei'ia 'i he me'a na'a ku fai, ke u fili ha ngaahi kaungāme'a te nau poupou'i aú, pea ke u anga fakakaume'a ki he tokotaha kotoa pē.

"Ne 'ikai fuoloa kuó u talanoa mo e tokotaha hono kotoa—'a e fu'u tama lahí, 'a e tokotaha ako lelei angé—na'a ku talanoa ki he tokotaha kotoa pē. Na'a ku feinga ke tā ha fa'ifa'itaki'anga lelei. Na'e 'ikai haku ngaahi kaungāme'a ke poupou'i au 'i he kamata'angá, pea ko ha taimi faingata'a ia kiate au. Ka na'e fakalotolahi'i au 'e he'eku kau

faiakó. Na'a nau fa'a 'eke mai he taimi 'e ni'ihi, 'Ko e hā e me'a 'okú ne 'ai koe ke ke kehé?'

"Na'e fa'a pehē mai 'e he fānau ako kehé, 'Ko e hā e me'a 'okú ke pehē ai?' mo e 'Ko e hā 'okú ke lea ai ki he tamasi'i ko 'ená lolotonga 'okú mo 'i ha tu'unga fakasōsiale kehekehé?"

Ka ne faifai pē 'o 'osi 'a e ngaahi fakafepaki ko iá. Na'a ne pehē, "Ne u 'ilo'i na'a ku kehe 'i ha founiga na'e lelei pea totonu ke fai pē hoku 'ulungāanga totonú 'o fai 'a e me'a 'oku totonú. Na'a ku fakapapau'i ke u fai ia."

'Oku lau 'e he fānau ako kehé 'a Pavani he 'ahó ni ko ha finemui anga fakakaume'a pea ko ha ivi tākiekina ia ki he lelei 'i hono 'apiakó.

'OKU FIE SIO 'A PALESITENI MONISONI KIATE KOE

Ne fakahā mai 'i he ta'u 'e 15 kuo hilí 'oku ou mo'ua he mahaki na'á ne uesia hoku ngaahi neavé (Parkinson's). Hili mei ai ha ta'u 'e fā na'e kamata ke holoholo māmālie 'eku mo'ui leleí peá u heka sea teketeke pē. Na'e fakatupu 'ita 'aupito kiate au e tu'unga na'á ku 'i ái he na'á ku fu'u longomo'ui 'aupito kimu'a.

Lolotonga e taimi ko 'ení, ne u 'alu ai ki ha konifelenisi 'i Taniú, 'i Sikotilani, 'a ia na'e 'i ai 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni he'ene kei hoko ko ha tokoni 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí. Na'e ha'u kiate au ha mēmipa he 'osi 'a e fakataha'angá.

"E Misa Sāki?"

"Io?"

"Ha'u angé ki mu'a 'o sio kia Palesiteni Monisoni."

Na'e 'ikai ke u fie fai 'eni, ka na'e 'osi pē mei ai ha ngaahi miniti si'i kuo toe foki mai e tangatá.

Na'á ne pehē mai, "'E Misa Sāki, 'oku tatali mai 'a Palesiteni Monisoni ke sio kiate koe."

Ne u tali ange, "Ka 'oku 'ikai te ne 'ilo'i 'e ia au."

"Tatau ai pē, ka 'okú ne tatali mai ke sio kiate koe. Kuó ne fanongo 'i ho'o puké."

Ne u loto ki ai peá u 'alu ke sio kia Palesiteni Monisoni.

Na'á ne talitali loto māfana au peá ne fehu'i mai pe te u fie ma'u ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí. Ne u talaange 'io.

Ne mau ma'u ha loki pea 'eke mai 'e Palesiteni Monisoni pe ko hai 'oku ou loto ke ne fai e tākai.

Ne u kole ange pe 'e lava ke ha'u 'eku pīsopé. Lolotonga e 'alu 'a e tokotaha ke kumi

Na'e talitali loto māfana au 'e Palesiteni Monisoni peá ne fehu'i mai pe na'á ku fie ma'u ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí.

maí, na'e fakamanatu ange 'e ha taha ne kaungā-fononga mai mo Palesiteni Monisoni kapau he 'ikai vavé ni ha'anau mavahe, he 'ikai ke nau ma'u atu e taimí ki he mala'e vakapuna 'Ētinipuá.

Na'e malimali 'a Palesiteni Monisoni peá ne tali ange, "Te ke ako ke fakamu'omu'a e me'a 'oku mahu'ingá 'i he taimi te ke a'u ai ki homa ta'u motu'á," ko 'ene 'uhingá ki ai mo au. "Te tau ma'u atu pē taimí."

'I he a'u ange pē 'eku pīsopé, na'á na faingāue leva mo Palesiteni Monisoni kiate au. Na'e 'ikai ko e tāpuaki na'e foaki mai 'e Palesiteni Monisoni ke fakamo'ui au; ka ke tokoni'i e tu'unga ne u 'i ái mo e ngaahi mamahi 'oku ō fakataha mo iá. Ko ha tāpuaki foki ia ke lava 'e hoku fāmilí 'o tokoni'i au 'i he mahaki ne u puke aí.

Ko e 'osi 'eni ha ta'u 'e hongofulu mei ai, 'oku ou kei mo'ua pē he mahaki 'o e neavé, ka ko hoku ta'u 74 'eni pea 'oku ou sai pē. Kuó u ma'u ha ngaahi founiga ke tauhi 'aki hoku puké. 'Oku ou ongo'i sai, pea talu mei he 'aho ne u ma'u ai hoku tāpuakí mo e 'ikai ke u toe ngāue 'aki ha sea teketeke. Na'e ui au 'e he'eku toketaá ko 'ene "tokotaha mahaki tika tahá."

Te u hounga'ia ma'u pē 'i he angalelei 'a Palesiteni Monisoni 'o talanoa ki ha tangata na'e 'ikai te na maheni mo ne tāpuaki'i iá. Ka te u toe fakamālō ma'u pē foki 'i he me'a na'á ne ako'i kiate au fekau'aki mo hono ngāue 'aki 'o e lakanga fakataula'eikí.

'Oku tau ma'u ha ngaahi kī pea mo ha ngaahi tu'unga kehekehe 'i he Siasí, ka 'oku tau ma'u 'a e lakanga fakataula'eiki tatau pē. Na'e ako'i au 'e he angalelei 'a Palesiteni Monisoni 'oku 'ikai mahu'inga pe ko hai 'okú ne ma'u 'a e lakanga fakataula'eikí ka ko e founiga 'oku tau faka'aonga'i ai ia ke faitāpuekina e mo'ui 'a e fānau 'a e Tamai Hēvaní. ■

Siaosi Sāki, Sikotilani

FAITĀPUEKINA 'E HE LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

Ne u kau ki he Siasí 'i he 1996, ko ha fa'ē te'eiki mali, 'i ha ngaahi ta'u lahi ia pea toki kau mai hoku māhangā ko Telesá. 'I he taimi na'e papi ai 'a Telesá, na'e pehē mai 'e homa kaungāme'a, "Ko e hā 'okú ne kau ai ki he siasi ko 'ená? 'Oku nau tuku ki mui honau kakai fefiné."

Na'á ku 'ilo mei he'eku feohi mo e kāingalotu 'o e Siasí na'e hala e mahino na'e ma'u 'e hoku kaungāme'a—na'e kau 'a e ngaahi nofo mali ne u mamata ai 'i he kāingalotu 'o e Siasí 'i he ngaahi nofo mali mālohi taha mo tu'unga tatau taha kuó u mamata aí. Ne u 'ilo'i ko e hou'eiki tangata pē 'i he Siasí 'oku nau ma'u e lakanga fakataula'eikí, ka ne u ongo'i na'a nau faka'aonga'i 'a e lakanga fakataula'eikí ke 'aonga ki he kakai kotoa pē.

Ne toe fakamamafa'i mai kiate au 'a e mo'omí 'i hono fakahā mai 'oku kanisā hoku huhú hili ia ha ta'u 'e 11 mei hono papitaiso aú. 'I he'eku fanongo 'i he ongoongo ko 'ení, na'e ue'i au 'e he laumālié ke u feinga ke ma'u haku tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí, pea ne ma'u 'eni he efiafi ko iá. Na'e palōmesi kiate au 'i he tāpuakí 'e mavahé e kanisaá mei hoku sinó, pea 'e mo'ui lelei hoku sinó, pea 'e tataki 'e he Laumālié 'a e kau toketaá.

Ko e 'uluaki ia 'o e ngaahi tāpuaki lahi ne u ma'u lolotonga hoku faito'ō mo e ngaahi tafa ne fai kiate au 'i he ta'u 'e tolu hono hokó. Na'á ku ma'u mei ai 'a e tui ke u 'ilo'i 'e fakamo'ui hoku sinó kapau ko e finangalo ia 'o e 'Eikí pe ko hano fakamo'ui faka-lāmālié pē 'o'oku—"o foaki mai ai ha mālohi ke u matu'uaki hoku faingata'a'iá.

Ne u a'usia 'a e fa'ahinga

'I he'eku ma'u e tala 'oku ou mo'ua 'i he kanisā huhú, ne ue'i au 'e he Laumālié ke u feinga ke ma'u haku tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí.

fakamo'ui hono uá 'i ha pō 'e taha hili ha tafa na'e fai kiate au. 'Oku ou manatu'i pē 'eku 'ā hake mo e felāngaaaki lahi. Ne ha'u leva 'a e fakakaukau ko 'ení ki hoku 'atamaí: "Okú ke 'ilo'i te ke sai. Kuo palōmesi atu 'e mo'ui lelei ho sinó. 'Okú ke 'ilo'i pē te ke lava'i 'ení."

Ne u toe 'ā hake 'i ha tu'uapō 'e taha mo e hoha'a hoku lotó ki he ka'hú. Ne u fifili ai, "Ko e hā e me'a 'e hoko kiate aú?" Na'e houa 'e ua 'eku ongo'i hoha'a ko 'ení, ka ko e taimi pē ia 'e taha lolotonga 'eku fāinga mo e kanisaá ke u ongo'i loto hoha'a

pehē ai. Na'e tokoni'i au 'e he nonga ne u ma'u mei he ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí peá u lava ai 'o kātekina e ngaahi me'a ne u pehē he 'ikai ke u lava 'o kātaki'i.

Ne kei hokohoko atu pē hono fakamāloha au 'e he lakanga fakataula'eikí hili ia ha fakahangatāmaki mo ha'aku mofí lahi hili haku tafa. Ne ha'u e tokoua hoku malí ki fale-mahaki he pō 'e taha lolotonga e taimi ko 'ení 'o foaki mai hoku tāpuaki. Na'e fai hake pē hoku mofí he 'ahó kakato, ka na'e kamata ke holoholo māmālie hifo hili hono foaki hoku tāpuakí. Na'e 'ikai ke u 'ohovale ai ka na'á ku ofo.

Ne u mamata ki hono fakahoko 'o e palōmesi ko ia 'e tataki 'eku kau toketaá. 'I he'eku ofo hake hili ha taha 'o hoku ngaahi tafá, na'e ha'u e toketā fai tafá 'o sio mai kiate au.

Ko 'ene fakamatatalá 'ení, "Na'e 'osi 'eku tafá ka na'e fakahā mai kiate au 'e ha me'a ke u toe hoko hifo 'o toe ki'i loloto ange, peá u ma'u ai ha ngaahi palopalema kehe 'a ia na'e lava ke u to'o. Me'amālie 'emau 'ilo 'ení."

Na'e 'ikai ke ne kau ki he Siasí, ka na'e fakahoko 'a e palōmesí 'i he tāpuaki ne u ma'u kimu'a. Na'e tataki ia 'e he Laumālié.

'Oku ou fakamālō ko e kau ma'u lakanga fakataula'eiki mo'ui taau 'i hoku uōtí mo e fāmilí kuo nau tokoni'i au pea faka'aonga'i 'a e lakanga fakataula'eikí ke faitāpuekina 'eku mo'ui. 'Oku ou fakamālō koe'uhí ko honau ngaahi uaiff 'a ia 'oku nau tokoni mo poupou kiate kinautolu lolotonga 'enau faka'apa'apa'i honau lakanga fakataula'eikí pea faka'aonga'i ke tāpuaki'i 'aki e kakai kehé. Kae mahu'inga tahá 'a 'eku fakamālō 'i hono tāpuaki'i kitautolu 'e he Tamai Hēvaní 'aki 'a Hono mālohi 'oku 'i he māmaní, ko ha mālohi 'okú ne tāpuaki'i 'a 'Ene fānaú kotoa. ■

Veisinia Kilisi, Masasūseti, USA

TANGATA'EIKI, 'OKU OU FIE MA'U KOE

Ne u hiki holo e 'ū paipa vai fu'ifū i musié 'i ha konga 'o 'emau fāmā 'i he feitu'u fakatokelau 'o Kalefōniā, USA. Ko ha 'aho lelei 'eni he na'e 'i ai 'e tangata'eikí ke tokoni mai. 'I he'ene 'osí, na'á ma heka ki he'ema ongo me'alele ngāuē 'o lele ki 'api mo faka-kaukau pē ki he houakai efiāfī. Na'e mu'omu'a e tangata'eikí.

Na'e 'i he tafa'aki 'e taha 'o 'emau fāmā 'a e Vaitafe Pití. Na'á ma lele pē he tapa'i vaí ke 'oua na'a molo e ngaahi fu'u va'e lalahi 'o 'ema me'a-alele 'i he mohukú. Na'e 'i he tafa'aki to'omata'ú 'a e musié, pea 'i he to'o-hemá 'a e vaitafé, pea na'e ngungutu ki lalo. Na'e 'ikai ke ma lava 'o sio lelei he na'e ki'i kakapu.

Na'e vave 'ema lelē mo 'eku sīfā ki he tafa'akí 'o tau 'eku va'e mui

to'omata'ú 'i ha tunga'i'akau. Ne pau ai ke u afe'i lahi fakato'ohema e me'alele ki he vaitafé peá hoholo hifo ai ki lalo. Ne u feinga ke tu'u e me'a-alele ka na'e fu'u tahifo e tafa'akí pea fu'u vave foki mo 'eku lelē. Ne u 'ilo'i fakapapau te u tō ki he loto vaitafé. Kae me'amālie na'e 'i ai ha fu'u 'akau 'i he me'a na'á ku hangatonu hifo ki aí. Ko e me'a pē hono hoko ne u 'ilo'i ko 'eku sio hifo ki he me'alele—mei he funga 'akaú! Kuo te'eki ai ke u manavahē pehē fau kimu'a.

Na'á ku ongo'i ne u mei mate, ka na'e 'ikai ke u lavea tuku kehe pē fanga ki'i mamulumulu mo e makohikohi. 'I he'eku ongo'i fiemālie mo ki'i mānava leleí, na'á ku 'ilo'i he 'ikai ke u lava 'o 'ohake toko taha pē 'a e me'alele. Ne u nofo pē 'o 'amanaki 'e fakasio hifo 'eku tamai mei 'olunga ko hono kumi au, ka na'e 'ikai. Ne 'āsili ai pē 'eku ongo'i kovi angé.

Ne u kaka hake ki 'olunga ka na'e 'ikai ke u sio ki he'eku tangata'eikí. Ne fai 'eku ki'i lotu fakalongolongo ki he'eku Tamai 'i Hēvaní 'o kole ange ke Ne talaange mu'a ki he tangata'eikí ke foki mai 'o 'ave au. Na'á ku kamata lue lalo leva.

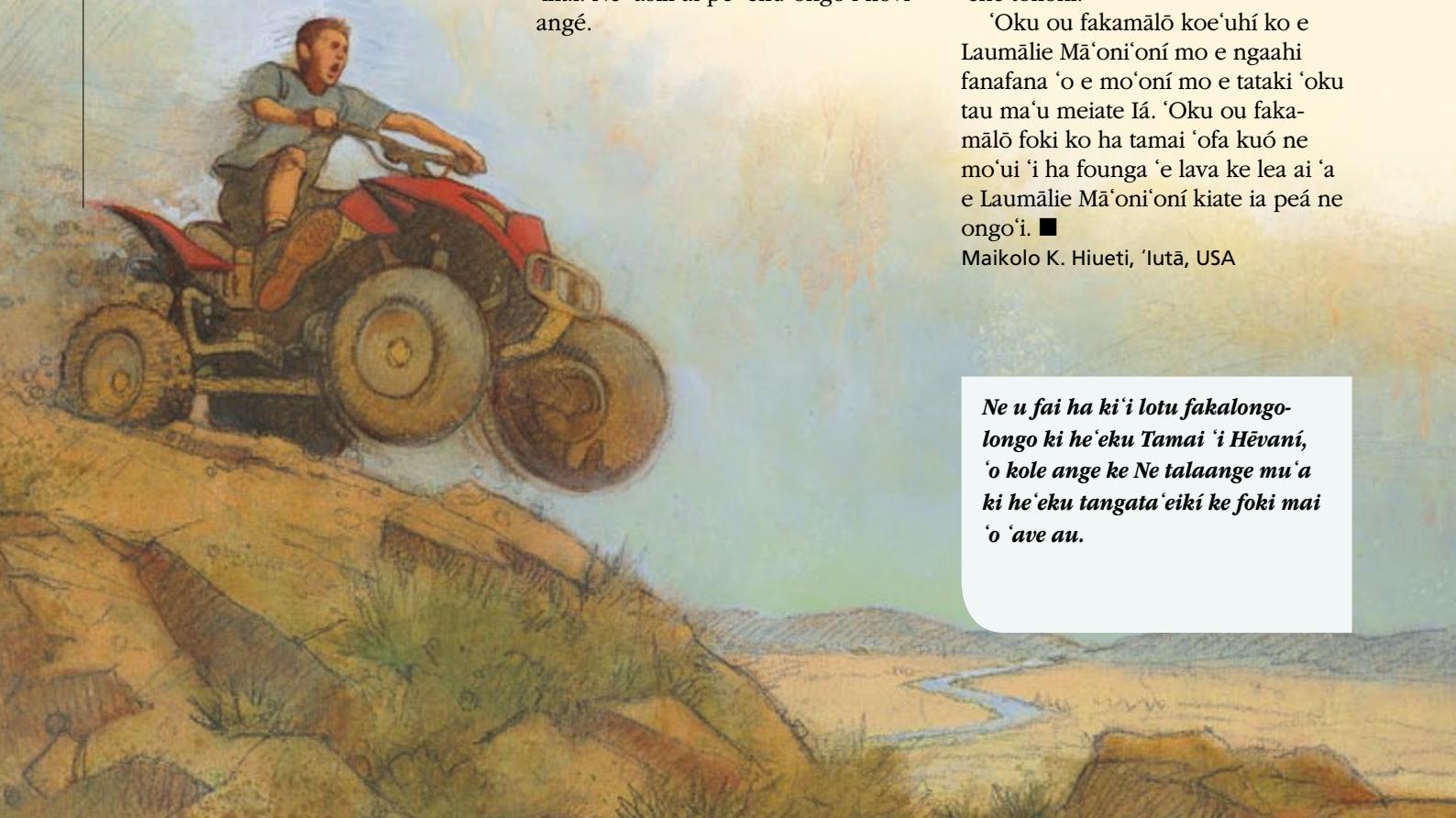
Lolotonga ko iá, kuo mei a'u e tangata'eikí ia ki 'api mo 'ene faka-kaukau na'á ne ongo'i 'eku ui kiate ia. Ko 'ene toki sio ia ki mui talu 'ema mavahe mei he feitu'u ne tō ai e mo-hukú. Ko 'ene toki fakatokanga'i pē ia na'e 'ikai ke u lele mai 'i mui. Na'á ne 'ilo'i na'e 'i ai e me'a na'e hoko peá ne ha'u 'o kumi au kae 'oua kuó ne 'ilo au.

Na'e toki talamai 'e he tangata'eikí kimui ai na'á ne fanongo ki he'eku pehē, "Tangata'eiki, 'oku ou fie ma'u koe! 'I he taimi ko 'ení na'á ne mama'o 'aki 'e ia 'a e maile 'e ua (km 'e 3) meiate au. Ne u 'ilo'i leva na'e fanongo mai ha Tamai 'i Hēvaní 'ofa ki he'eku lotú peá ne fakahā ke 'ilo'i 'e he'eku tangata'eikí 'eku fie ma'u 'ene tokoní.

'Oku ou fakamālō koe'uhí ko e Laumālie Mā'oni'oní mo e ngaahi fanafana 'o e mo'oní mo e tataki 'oku tau ma'u meiate Iá. 'Oku ou fakamālō foki ko ha tamai 'ofa kuó ne mo'ui 'i ha founga 'e lava ke lea ai 'a e Laumālie Mā'oni'oní kiate ia peá ne ongo'i. ■

Maikolo K. Hiueti, 'Iutā, USA

Ne u fai ha ki'i lotu fakalongolongo ki he'eku Tamai 'i Hēvaní, 'o kole ange ke Ne talaange mu'a ki he'eku tangata'eikí ke foki mai 'o 'ave au.

TE KE FIE MA'U HA TĀPUAKI?

He pongipongi 'e taha ne u lue hake ai 'i ha ki'i tafungofunga na'e tahifo lahi 'i he tafa'aki fakatonga 'o e 'Univēsiti Pilikihami Tongí mo 'eku fanongo ki he patō ha me'a 'i hoku tu'á. Na'á ku tafoki hake 'o sio atu ki ha talavou 'oku tokoto fo'ohifo he 'alu'angá pea li mama'o atu 'ene pasikalá kuo movete kongokonga. Ne u mo'utāfu'ua mo 'ene toki feinga ke ue'i hake hono ulú. Ne u fakavave atu leva ki ai, fakataha mo ha toko fā kehe na'e lue hake he tafungofungá.

Na'e fakafo'ohake'i fakalelei hake ia 'e he tamasi'i ako na'e 'uluaki a'u atu ki aí, pea na'e lavelavea lalahi hono loungutú, ihú, kumukumú mo hono kemó. Na'e tā mo e tamasi'i ako 'e taha 'o kole tokoni. Na'e 'omai 'e ha fa'ē kei talavou na'e tu'u 'i hoku tafa'akí ha konga tupenu, pea na'e holoholo 'aki ia 'e he tamasi'i ako 'uluakí 'a hono loungutu kuo fetoto'i. Na'e tu'u ai mo ha fefine 'e toko taha 'o tatali ke a'u ange e kau ngáue fakafaito'ó.

Na'e 'ā'a hake mata 'o e tangata na'e laveá, pea na'á ne puputu'u 'i he ngaahi mata 'o kinautolu na'e tu'u takai 'iate iá.

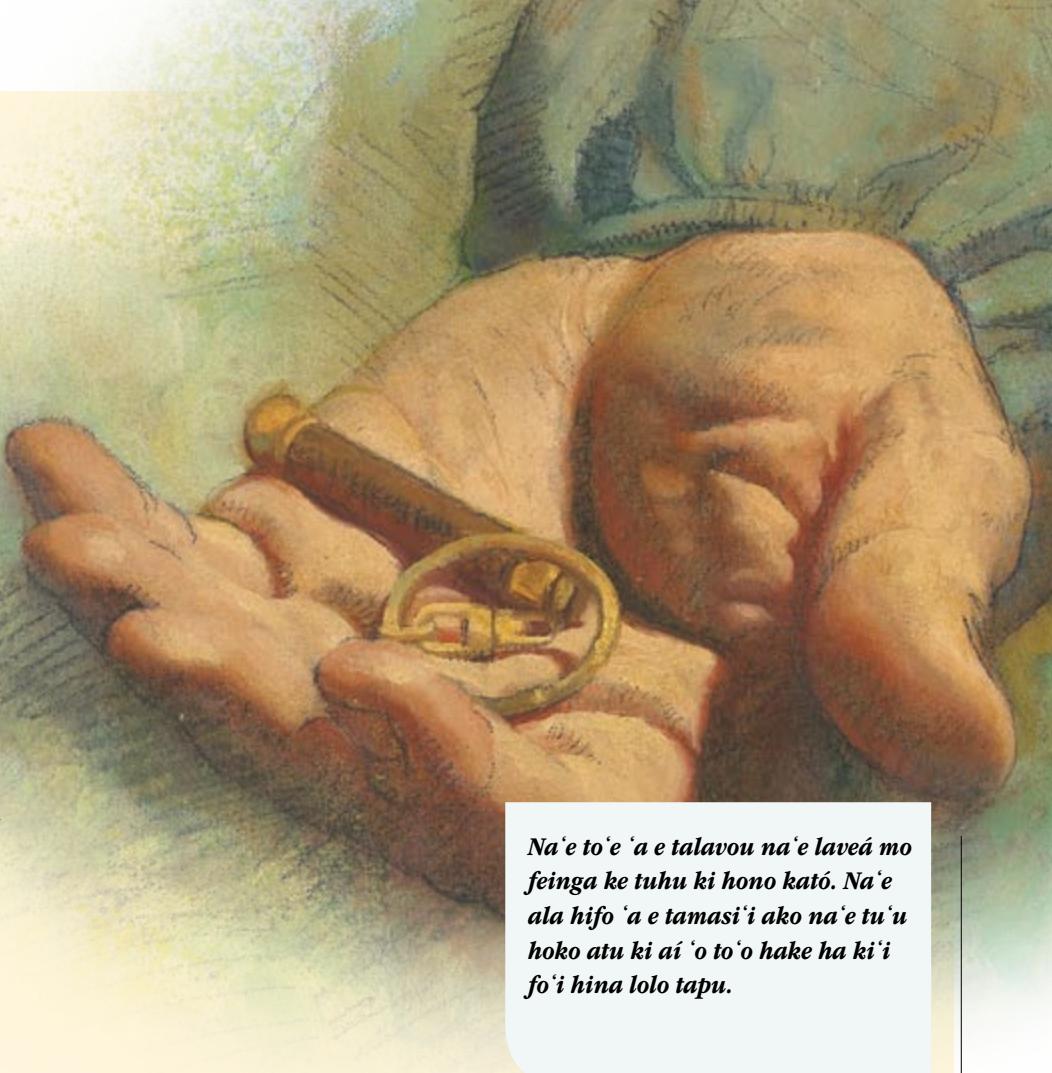
Na'á ne pehē: "Oku ou 'i fē? Ko e hā e me'a na'e hokó?"

Na'e tali ange 'e he tamasi'i ako na'á ne pukepuke e konga tupenú ki hono ngutú, "Okú ke 'i he tafa'aki fakatonga 'o 'apiakó. Na'á ke tō 'i ho'o pasikalá."

Ne to'e e tangata heka pasikalá. Na'á ne pehē ange, "Oku ou mama-hi'ia. Tokoni mai mu'a!"

Na'e talaange 'e he tamasi'i akó 'oku lolotonga ha'u e tokoní peá ne 'eke ange hono hingoá.

Na'á ne mihimihí pē mo pehē ange, "Ko Tēvita." Na'á ne toe 'eke

Na'e to'e 'a e talavou na'e laveá mo feinga ke tuhu ki hono kató. Na'e ala hifo 'a e tamasi'i ako na'e tu'u hoko atu ki aí 'o to'o hake ha ki'i fo'i hina lolo tapu.

ange pē, "Oku ou 'i fē?"

Na'e 'alu ange ha tangata matu'otu'a 'oku tui suti—mahalo pē ko ha palōfesa—'o fehu'i kia Tēvita pe na'á ne fie ma'u ha tāpuaki. Na'á ne kamo hake 'i he loto fakamálō.

Na'e ki'i tu'u e palōfesá 'o sio holo peá ne pehē ange, "Ka 'oku 'ikai tama ha'aku lolo." Ne kalo-kalo mo kinautolu na'e tu'u takai. Na'e to'e 'a e talavou na'e laveá mo feinga ke tuhu ki hono kató. Na'e ala hifo e tamasi'i ako na'e tu'u hoko atu ki aí 'o to'o hake mei hono kató ha tautau'anga ki 'oku tautau ai ha ki'i hina lolo tapu.

Na'e kaila e tamasi'i akó, "Oku 'i ai 'ene lolo!"

Na'e ongo'i nonga e talavou heka pasikalá 'i he hilifakinima ki hono 'ulú 'a e palōfesá mo e fānau ako

tangatá 'o foaki hono tāpuakí. Ne u ongo'i nonga foki mo au 'i he palōmesi ange 'a e palōfesá ki he talavoú te ne sai, te ne ma'u 'a e nonga, pea te ne toe ofi ange ki he Fakamo'uí 'i he me'a ko 'eni na'e hokó.

Taimi si'i pē kuo a'u ange 'a e kau tokoni fakafaito'ó 'o 'ave 'a e talavou. 'I he'eku lue ki he kalasí, na'á ku 'ilo'i na'á ne 'alu holo mo e lolo tapú koe'uhí ke ne lava 'o faka'aonga'i 'a e lakanga fakataula'eikí ke tāpuaki'i ha taha 'e faingata'a'ia. Neongo ia, ko ia ia na'e tāpuaki'i 'i he 'aho ko 'ení. Ne u mavahe mei ai mo 'eku ongo'i 'a e 'ofa lahi ki he kau tangata faivelenga 'oku nau mo'ui mateuteu ke tāpuaki'i ha ni'ihí kehe, pea ki he 'Eikí 'a ia 'okú Ne tāpuaki'i mo kinautolu foki. ■

Lia Makalanaheni, 'Iutā, USA

KO E MĀLOHI ‘OE Akó

Fai 'e Suzy Taggy Coelho
Caldas Nelsen

Na'e 'ikai toe 'ilo 'e he'eku fa'eé ha me'a kehe 'i he'ene tupu haké ka ko e li'ekiná, fiekaíá, mo e masivá. Na'e 'ikai fu'u fefé 'ene akó ka na'a ne 'ilo'i 'a hono mahu'inga 'o e akó mo hono mālohi ke liliu e mo'uí. I hono tuitui'i fakataha 'e he'eku fa'eé 'a e 'ū la'ipepa ke 'ai 'aki ha'aku pepa ki he akó, na'a ne fakamahino'i mai kiate au 'a e me'a 'e taha: 'e lava ke tokoni'i au 'e he akó ke u hao mei he mo'ui masivá.

Kamata'anga Masivesiva

Na'e fā'ele'i ta'ehoko au 'i ha māhina 'e tolu kimu'a he taimi totonú 'i he feitu'u fakatokelau 'o Palāsilá. I he ta'u 'e tolungofulu kuo hilí, na'e meimeí ke 'ikai ha faingamālie ke mo'ui ai ha pēpē fā'ele'i ta'ehoko 'i he falemahaki fakapule'anga na'e fonu he mongomongá. Na'e talaange 'e he kau toketaá ki he'eku fa'eé te u mate pē hili ha ngaahi houa si'i mei ai. Na'e 'ikai ke u mate. Na'e tokoni'i au 'e he 'Eikí ke u mo'ui.

I hoku ta'u nimá, na'e li'aki 'e he'eku tamáí 'eku fa'eé, hoku ngaahi tokouá mo e tuonga'ane 'e toko faá, mo au. Na'e li'aki foki mo 'eku fa'eé 'e he'ene ongomātu'a 'i he'ene kei si'i, ko ia na'e 'ikai hano fāmili ke tokoni ange. Na'e 'ikai ha'amau pa'anga fe'unga ke totongi 'aki ha

*Na'e talamai 'e he'eku
fa'eé ke u ako mālohi he
ko e me'a pē ia 'e taha te
ne ikuna'i 'a e masivá.*

fale, ko ia na'a mau totongi pē ha konga kelekele. Na'a mau langa homau 'apí 'aki 'a e kongokonga papa, pepa, mo e milemila pe'a 'ato 'aki 'a e lau'i 'akau mōmoá. Na'e 'ikai ha nāunau fale ko e mohenga tautau pē na'e fa'a mohe ai ha toko ua pe toko tolu, pe'a mo homau mohengá 'a ia na'e fa'u 'aki ha 'ū puha pepa fefeka kuo fakatokalelei. Na'e 'ikai ha'amau vai, 'ikai ha 'uhila. Na'e 'ikai pē ke 'i ai ha'amau me'a 'e taha.

Na'e ngāue tauhi 'api 'eku fa'eé mo fai e fō 'a e kakaí. Na'a ku 'alu mo ia ki he vaitafé 'o tokoni ki ai 'i he lelei taha na'a ku lavá; hili ko iá na'a ma lue lalo 'i ha ngaahi houa lahi 'o tufa 'a e vala na'e foó. Na'e mahu'inga kiate au 'a e ngāue fakataha ko 'ení. Ko e taimi ia na'e fa'u ai hoku vā fetu'utaki mo 'eku fa'eé.

Neongo 'ema ngāue mālohi, ka na'e hangē 'oku 'ikai pē fe'unga 'emau pa'angá. Taimi 'e ni'ihi na'e 'ikai ha me'a ia ke mau kai. Na'e

'omai 'e he'eku fa'eé 'ene me'akaí ke mau kai pea na'e 'osi atu ha ngaahi 'aho lahi ia mo e 'ikai ke ne kai. Te mau inu vai pē pea ō 'o mohe he ko e me'a pē ia na'e lava ke mau fai ke 'oua te mau ongo'i ai 'a e fiekaíá.

'Okú ke 'ilo'i e founiga hono vahevahe 'o ha fo'i moa 'e taha ki ha kakai 'e toko ono? 'Oku ou 'ilo 'e au.

Na'e 'i ai haku ngaahi kaungāme'a he'eku kei si'i, ka na'a mau mavahevahe 'i he taimi ne mau tupu hake aí. Na'e fakatau atu 'e he fānau fefiné honau sinó ke ma'u ha pa'anga, pea kaiha'a e tamaiki tangatá. I he'enua fakaafe'i au ke u kau fakataha mo kinautolú, ne u ongo'i 'i hoku lotó na'e 'ikai ko ha me'a totonu ia. 'Oku ou 'ilo na'e 'afio'i au 'e he 'Eikí 'i he taimi ko 'ení he te'eki ke u kau ki he Siasí, pea kuó u hokohoko mamata ki hono fakamo'oni 'o e kau mai 'a Hono to'ukupú 'i he'eku mo'uí.

Fakafisi ke Nofo mei he Akó

Ne fuoloa 'eku kau mo hoku ngaahi tokouá he lisi talifaki 'o e hū ki he ngaahi 'apiako 'a e pule'angá. I he faifai pea ma'u homau faingamālie ke lesisítá, na'e talamai 'e he'eku fa'eé 'a e ngaahi me'a lelei kau ki he akó. Na'a ne talamai kapau te u ako fakamātoato, te u hoko ko ha taha mahu'inga 'i ha 'aho. He 'ikai teitei

ngalo 'iate au 'ene ngaahi leá: "Kātaki pē 'i he 'ikai ke u lava 'o 'oatu ha mo'ui 'oku lelei ma'aú. 'Oku ou kole fakamolemole atu 'i ho'o ako kei si'i 'a hono mahu'inga 'o e ngäué 'i ha founiga faingata'á, ka ko 'eni te ke ma'u 'a e faingamālie ke ke ako ai. Ko e hā pē me'a 'e hokó, 'oua 'aupito na'a faifai peá ke nofo mei he akó he ko e me'a pē ia te ke fakamama'o ai mei he fa'ahinga mo'ui ko 'ení."

'I he taimi ne u hū ai ki he akó, na'e pau ke mau fakakaukau'i ha founiga ke ma'u ai 'emau näunau akó. Na'á ku kumi mai mei he 'ū kapa vevé ha ngaahi la'ipepa te'eki ke tohitohi'i 'o 'omai ki 'api. Na'e tuitui fakataha leva ia 'e he'eku fa'eé ke 'ai ko 'eku pepa. Na'á ne fakatau mai ha penivahevahe 'o tu'u tolu ke mau taki taha mo hoku ongo tokouá 'o tohi 'aki 'i 'apiako. Ne te'eki ai lalahi fe'unga e toko ua ikí ke mau ò ki he akó.

Ko ha Tui Fo'ou

Tupu mei he mo'ui faingata'a'ia lahi 'eku fa'eé, na'e 'ikai ke ne tui na'e 'i ai ha 'Otua. Ne u pehē pē mo au 'i he'eku kei si'i. Ka 'i he faka'au

*Na'e 'omi 'e he'eku
fa'eé ha pepa ngaohi
pē 'e ia ke u 'alu mo
ia ki he akó mo ha
penivahevahe na'e
tu'u tolu.*

ke u fu'u lahi angé, na'e kamata ke u fakafehu'i kau ki he 'Otuá. Ne u fehu'i pē kiate au pe ko e hā nai hono 'uhinga na'e 'ikai ma'u ai 'e hoku fāmilí ha faingamālie ke lelei 'emau tu'unga mo'ui mo hono 'uhinga na'e 'ikai ke 'i ai ai ha'aku me'ava'inga, me'akai fe'unga, pe vala fo'oú. 'I he taimi kotoa pē ne u fai ai e ngaahi fehu'i ko 'ení, ne u ongo'i 'i hoku lotó na'e 'ikai ko au pē. Na'e fakafiemālie'i au 'e he ongo ko 'ení 'i ha ngaahi ta'u lahi.

'I hoku ta'u 13, na'e ha'u ai e ongo faifekau 'a e Siasi ki homau 'apí. Na'á na tali kotoa 'eku ngaahi fehu'i pea ako'i au kau kia Sisú Kalaisi. Na'á na talamai na'e 'i ai ha siasi 'e lava ke u ako mei ai ha me'a lahi ange kau ki he ongoongolelei 'i ha ngaahi kalasi ma'a hoku to'ú. Na'á na ako'i au ke u lotu. Na'á na fakamatala kau ki he Tohi 'a Molomoná. 'I he taimi na'e papitaiso ai aú, na'e 'ikai ke ha'u ha taha 'i hoku fāmilí ki ai.

Ne u ongo'i ta'elata, ka na'á ku 'ilo'i ne u fai e me'a totonú. Na'e fakafe'iloaki au ki ha mo'ui fo'ou—ko ha mo'ui 'o e 'amanaki lelei, fiefia, tui, mo e 'ofa. Na'á ku 'ilo'i na'e faka'ao-naga'i 'e hoku to'ú 'a e faito'o kona tapú mo e 'ulungāanga 'ulí ke ma'u ai ha fiemālie. Ne u ma'u hoku fakafiemālie 'i ha Tamai Hēvani 'ofa pea mo e ongoongolelei 'a Hono 'Aló. Hili hoku papitaiso na'á ku 'ilo'i na'e 'afio'i au 'e he 'Eikí 'i hono kotoa 'o 'eku mo'ui.

Na'á ku ako ha me'a lahi fekau'aki mo e ongoongolelei. Ne u fe'iloaki mo ha kakai ne mau tui tatau. Na'e 'ilo 'e ha ni'ihí 'o e kāingalotú ha me'a si'i kau ki he'eku mo'ui 'i he'enu 'a'ahi ange ki 'api. Na'a nau anga'ofa 'o tokoni ki hono fakatau hoku vala mo e sū ki he lotú pea mo ha 'ū pepa ki he akó. Na'á ku to'otama ma'u pē

AKO NGĀUE

“‘Oku finangalo ‘a e ‘Eikí ke ke ako‘i ho ‘atamaí mo ho nimá, ‘o tatau ai pē pe ko e hā ‘a e tafa‘aki ‘okú ke filí. Tatau ai pē pe ko e ngaohi ‘aisi, pe hoko ko ha taha faitafa ‘iloa, kuo pau pē ke ke ako‘i koe. . . Te ke ‘omi ai ha lāngilangi ki he Siasí pea ‘e tāpuekina lahi koe tu‘unga ‘i ho‘o akó.”

Palesiteni Gordon B. Hinckley (1910–2008), “Ko ha Fale‘i mo ha Lotu ‘a e Palōfítá ma‘á e To‘u Tupú,” Liahona, ’Epeleli 2001, 35.

ma‘á e kāingalotu ‘o e Siasí peá u ma‘u ai ha pa‘anga lahi ange ‘i ha toe taimi kimu‘a. Na‘e mei faingofua pē ke u hē mei he ongoongoleí he na‘á ku kei si‘i. Ka na‘á ku tu‘u mālohi ‘i he tui ne u toki ‘ilo fo‘ou koe‘uhí ko e poupou ‘a e kāingalotu ‘o e Siasí.

Na‘e liliu mo‘oni ‘e he ongoongooleí ‘eku mo‘uí. Hili hoku papaitaisó, ne u ongo‘i na‘e toe lahi ange hoku iví ke u ako. Ne u ako ha me‘a lahi peá u hoko ko ha tiuta. Kapau na‘e

ngāue. Na‘á ku ‘ilo‘i ‘e liliu ‘e he me‘á ni ‘a ‘eku mo‘uí ‘o ta‘engata. Na‘á ku ‘ilo‘i na‘e ‘afio‘i au ‘e he‘eku Tamai Hēvaní pea na‘e ‘i ai ‘Ene palani pau ma‘aku. Ko e faingamālie ko ‘eni ke hoko atu ‘eku akó ko ha tali ia ki he‘eku ngaahi lotú.

Ne u ‘ilo‘i ‘e faingata‘a hono ako ha lea fakafonua ‘e taha, ka ne u ‘ilo‘i foki ‘e lava pē kapau te u ngāue mālohi. Na‘á ku ako ‘i he Senitā Lea Faka-Pilitānia ‘i he ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongí peá u fakamoleki ‘o a‘u ki he houa ‘e 10 he ‘aho ‘i he laipelí. Na‘e fokotu‘u mai ‘e ha taha ‘o ‘eku kau faiakó ke ma lotu ke u ma‘u ‘a e me‘afoaki ‘o e ngaahi lea kehekehé, ko ia ne u lotu ai ‘i he pō kotoa pē ‘o kole ‘a e me‘afoakí ni ki he Tamai Hēvaní. Ko e mo‘oni na‘á Ne tokoni‘i au.

Hili e kakato ‘eku ako ‘i he Senita Lea Faka-Pilitāniá, na‘e tali au ki he ngaahi ‘univēsiti lahi. Ne u pehē ke u hū ki he ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongi-Aitahoó ‘o tohi kole ki he polokalama ako nēsi. Ne u fanongo ai ‘oku faingata‘a e hū ki he polokalamá, tautaufitō ki he fānau ako mulí. Ko ia ne u ako ‘aki hoku mālohi tahá. Na‘e fakamatalili‘i au ‘e hoku ngaahi kaungāme‘á ‘o talamai na‘e totonu ke u hiki au ‘o nofo ‘i laipeli koe‘uhí ko e taimi lahi na‘á ku fakamoleki aí. Na‘a mo ‘ene tāpuní, ne u foki ki ‘api ‘o hoko atu pē ‘eku akó.

Na‘á ku manatu‘i e ngaahi lea ‘a Palesiteni Kōtoni B. Hingikelií (1910–2008) ‘i he ngaahi taimi faingata‘á: “Te ke fie ma‘u ‘a e ako kotoa te ke lava ‘o ma‘u. Feilaulau‘i ha kā; feilaulau‘i ha me‘a pē ‘oku fie ma‘u ke feilaulau‘i ke ke taau ai ke fakahoko ‘a e ngāue ‘o e māmaní.”¹ Na‘á ku ‘ilo‘i ko ha ngaahi lea ia ‘a ha palōfita ‘a e ‘Otuá pea na‘á ku tui fakamātoato ki ai.

Na‘e fonu hoku lotó ‘i he fakamālō mo e fiefia ‘i hono tali au ki

‘I hono tali au ki he polokalama nēsi, na‘á ku ‘ilo‘i ‘e faingata‘a, ka na‘á ku ‘ilo‘i ‘e iate au ‘a e ‘Eiki.

‘INISITITIUTÍ

Tatau ai pē pe ko e fē feitu‘u ‘okú ke ako aí, ‘e lava ke ke kau fakataha mo e kakai lalahi kei talavou kehē ki ha taha ‘o e ngaahi ‘inisititiuti fakalotu ‘e 500 tupu ‘i māmaní kotoa. Fetu‘utaki ki ho‘o kau taki lakanga fakataula‘eiki fakalotofonuá ke ‘ilo ha ‘inisititiuti ofi atu kiate koe pe ko ha‘o hū ki he www.lds.org/institutes.

‘ikai ke u ‘ilo‘i ha lēsoni, na‘á ku ake ‘oua leva pē kuó u ‘ilo‘i lelei ia pea lava ke u ako‘i ia. Na‘á ku ngāue ‘aki e pa‘angá ke tokoni ki ‘api.

Na‘á ku ma‘u hoku tāpuaki fakapēteliaké pea na‘e fale‘i ai au ke u ngāue fakafafeikau he na‘e tuku fakatatali mai ‘e he ‘Eikí ha tāpuaki makehe ‘i he‘eku ngāue fakafafeikaú ‘a ia te ne liliu ‘eku mo‘uí ‘o ta‘engata. Na‘e ‘ikai ke u ‘ilo‘i hono ‘uhingá, ka ne u ‘ilo‘i ‘e ‘i ai e taimi ‘e mahino ai kiate au kapau te u talangofua.

Ngaahi Faingamālie Fo‘ou

Na‘á ku ngāue ‘i he Misiona Palāsila Kulitipá mei he 2000 ki he 2002. Na‘e lava ke u ‘alu ‘o ako ‘i he ‘Iunai-teti Siteití ‘o fakafou ‘i haku hoa he

*"Feilaulau i ha me'a pē
'oku fie ma'u ke feilau-
lau i ke ke taau ai ke
fakahoko 'a e ngāue 'o e
māmaní." Na'á ku 'ilo'i
ko ha ngaahi lea ia 'a ha
palōfita 'a e 'Otuá pea
na'á ku tui fakamātoato
ki ai.*

he polokalama nēsí. Na'á ku 'ilo'i 'e faingata'a pea 'e fie ma'u ke kei hokohoko atu 'eku ngaahi feilaulau, ka na'á ku 'ilo'i 'e 'iate au 'a e 'Eikí.

Ne u fetaulaki mo hoku husepānití he'eku 'i he akó, pea na'á ma mali 'i he 2007. Na'e kau foki 'eku fa'eé ki he Siasí 'i he ta'u pē ko iá. Na'á ne talamai na'e 'ikai 'aupito pē ke ne 'ilo'i hono 'uhinga na'á ku fiefia aí, neongo e ngaahi me'a fakamamahi kotoa ko ia ne hoko mai kiate kinautolú. Ka na'e mahino kiate ia 'i he taimi na'e kau ai ki he Siasí. Kuo tāpuaki'i hoku fāmilí 'e he ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí, pea 'oku ou fiefia ke sio kuo tāpuaki'i 'eku fa'eé hili ange 'a e ngaahi feilaulau na'á ne fakahokó. Te u fakamālō ma'u ai pē kiate ia.

Ne u teuteu ki he polokalama 'osí 'i he kamata'anga 'o e 2010—pea na'á ku feitama'i ai 'eku pēpē 'uluakí. 'I he uike 'e ua kimu'a peá u 'osí mei he polokalama nēsí, na'e 'i ai e ngaahi palopalema 'i he'eku feitamá, pea na'e tafa 'o to'o e pēpeé. Na'e talamai 'e he'eku kau faiakó 'oku totonu ke u ki'i mālōlō mei he akó 'o toki 'osí 'amui ange. Ka kuo ofi

'aupito—toe pē māhina 'e ua!

Ko ia ne ma fokotu'utu'u fakalelei mo hoku husepānití 'a homa taimí koe'uhí ke potupotutatau e ngaahi me'a na'e mahu'ingá pea lava ke faka'osi 'eku akó. Ne u fakataimitepile'i hoku taimi akó kae lava ke 'orange ha taimi ki hoku husepānití mo homa fohá. Taimi 'e ní'ihi na'e nofo 'eku mātu'a 'i he fonó mo homa fohá ka u 'alu 'o kalasi. Na'e tokoni mai ha toku ua 'i he'eku kalasi ki hono toe fakamanatu e ngaahi lēsoni he kalasi. Ne u ongo'i kuo fekau'i mai 'e he 'Eikí 'a e kakai kotoa ko 'ení ke tokoni'i au 'i he taimi faingata'a ni.

Ko ha Mo'ui 'Oku Toe Lelei Ange

Hili 'eku 'osí mei he akó na'á ku paasi he sivi tohi fakamo'oni 'a e siteití peá u kamata ngāue fakaneesi ke tokoni ki homa fāmilí kae faka'osi 'e hoku husepānití 'ene akó. Neongo 'oku 'ikai te u palani ke ngāue 'i he taimi 'e kamata ngāue ai hoku husepānití, ka 'oku tokoni 'eku akó ke u ongo'i mateuteu ke u ngāue 'i he kaha'ú kapau 'e hoko ha fakatamaki pe ha faingata'a fakapa'anga 'o fie ma'u ai ke u ngāue.

Na'e mo'oni pē 'eku fa'eé: 'oku malava 'e he akó ke liliu e mo'uí. Kuó ne liliu 'eku mo'uí, pea te ne liliu e mo'uí 'a 'eku fānaú. 'Oku ou 'amanaki pē te nau 'ilo'i na'á ku lava'má he na'á ku muimui 'i he palani 'a e 'Eikí ma'akú. Ko Hono finangaló ke u ako, pea na'á Ne tokoni'i au 'i he me'a kotoa pē ne u faí. 'Oku ou 'amanaki pē 'e ako 'eku fānaú ke nau ngāue 'o hangē ko aú pea nau mahu'inga'ia lahi 'i he akó 'o hangē pē ko aú. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Gordon B. Hinckley, "Ko ha Fale'i mo ha Lotu 'a e Palōfita Ma'á e To'u Tupú," *Liahona*, Epeleli 2001, 34.

KO HONO PAOTOLOAKI 'O E AKÓ

Na'e fokotu'u e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'u (PTFT) 'i he 2001 ke tokoni'i e kāingalotu 'o e Siasí ke fakahoko 'a e ako mo e ako ngāue 'oku fie ma'u ke nau mo'ui fakafalala ai pē kiate kinautolú. 'Oku ma'u 'e he kāingalotu 'o e Siasí kuo tali ki he polokalamá ha nō ke tokoni ki hono totongi 'enau akó. Ko 'ene ma'u pē ha'anau ngāue pea nau totongi fakafoki leva e noó. Kuo pau ke fakahoko 'e he tokotaha kole noó 'a e ngaahi me'a lahi kae lava ke ma'u ha nō mei he PTFT, kau ai e ngaahi me'a ko 'ení:

- Hoko ko ha mēmipa mo'ui taau mo ngāue mālohi 'o e Siasí 'o Sīsū Kalaisí 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Kuo pau ke 'osí ngāue fakafaifekau e kakai tangata te'eki mali 'oku kole noó pe tali ke fakaongoongolelei'i makehe mai pea 'i he vaha'a 'o e ta'u 19 mo e 26.
- Fakamo'oni ki ai e kau taki lakanga fakataula'eikí.
- Lesisita 'i ha 'inisititiuti fakalotu tuku kehe kapau kuo 'osí mali pe motu'a hake he ta'u 30.
- Nofo, ngāue, pea ako 'i ha fonua kuo fakangofua ai 'a e PTFT. 'Oku lava ke nō mei he PTFT ha kāingalotu 'i ha ngaahi fonua 'e 40 tupu.
- Tukupā ke totongi e ngaahi fakamole fakaakó ki he lahi taha 'e lavá 'aki 'a e pa'anga fakatāuhaha pē, 'osí mei he akó pea ma'u ha ngāue lelei ange, pea totongi fakafoki kakato 'a e noó.

Kapau 'okú ke fie kole nō 'o fakafou 'i he PTFT, fakafetu'utaki ki ho'o taki lakanga fakataula'eiki fakalotofonuá. 'Ilo lahi ange ki he polokalamá 'aki hā o hū ki he pef.Ids.org.

“E anga fēfē ha'aku lava 'o tala 'oku 'uhinga hoku ngaahi faingata'a'iá ke tokoni'i au ke u hoko 'o lelei ange pe ko e founiga fakatokanga mai ia 'a e Tamai Hēvaní 'oku ou hu'u ki ha hala 'oku ta'e-totonu?”

Flava ke tokoni'i koe 'e he ngaahi faingata'a ke ke hoko 'o lelei ange—pe ko e hā pē honau tupu-'angá—'o kapau te ke faka'aonga'i kinautolu ke ke tupulaki fakalaumālie ai.

'E fakahā atu ho konisēnisí kapau 'okú ke fou 'i he hala 'oku 'ikai totonú. Kapau te ke ongo'i ta'efiemālie 'i ha me'a na'a ke fai, lotu 'o kole ki he Tamai Hēvaní ke Ne fakamolemole'i koe. Feinga ke fakalelei'i ha palopalema pē na'a ke fakatupu. Te ke ala feinga foki ke ma'u ha fale'i mei ho'o mātu'a mo e kau taki lakanga fakataula'eikí. 'E tokoni atu e ngaahi sitepú ni ke ke ongo'i lelei ange ai peá ke fononga atu 'i he feitu'u totonú.

'E toe tokoni foki mo e ngaahi faingata'a na'e 'ikai tupu mei he faiangahalá ke ke hoko 'o toe lelei ange. 'E lava ke sivi'i 'e he fa'ahinga faingata'a pehení 'a ho'o tuí mo e kātakí pe lava ke ne ako'i koe ke ke 'ilo'i lelei pē koe. Ke faka'aonga'i e faingata'a ko 'ení ke ke tupulaki ai, fehu'i hifo kiate koe 'a e me'a 'e lava ke ke ako mei aí mo e me'a 'e lava ke ke fai 'o toe lelei angé.

'E lava ke fakamāloha ho'o tuí lolotonga e ngaahi faingata'a 'o kapau te ke kole ke tokoni mai e Tamai Hēvaní. 'E lava ke ke lotu "fakamātoato ange" 'o hangē ko ia na'e fai 'e he Fakamo'u'i 'i he taimi na'a Ne mamahi aí (vakai, Luke 22:44). Mahalo pē na'a to'o atu 'e he Tamai Hēvaní 'a e faingata'a, pe ko Ha'anē fakamāloha koe ke ke kātakí'i ia (vakai, Mōsaia 24:14–15).

'E Lava ke Tokoni 'a e Kaungāme'a mo e Fāmilí

Ko e taha 'o e ngaahi founiga 'oku fakatokanga mai ai 'a e Tamai Hēvaní kiate au 'i he'eku fou 'i he hala 'oku 'ikai totonú ko 'Ene ue'i 'a e ngaahi kaungāme'a pe kau mēmipa 'o e fāmilí ke vahevahe mai 'enau fakamo'oní pe ngaahi me'a ne nau a'usia fakatūtahá. Kapau te u ongo'i halaia pe ma'u 'a e holi ke liliu 'i he'enau vahevahe mai e ngaahi me'a 'oku nau ongo'i, 'oku ou 'ilo 'oku fie ma'u ke u fakatomala mo fai ha ngaahi liliu 'i he'eku mo'u.

Lui S., ta'u 17, Fololita, USA

Fekumi 'i ho Lotó

Fekumi 'i ho lotó ke ke 'ilo'i pe ko e me'a 'okú ke fai ko e me'a ia 'oku finangalo 'etau Tamai Hēvaní ke ke fai. 'Oku tau ma'u 'a e Laumālie Mā'oni'oní 'i he'etau mo'uí ke ako'i kiate kitautolu 'a e leleí mei he koví. Kapau te ke fekumi ki he 'Otuá peá ke kole, 'e fakahā atu 'e he Laumālie Mā'oni'oní 'a e me'a kuo pau ke ke fai. Tatau ai pē pe ko e faingata'a ke ako'i koe pe ke fakatokanga atu, ko e taumu'a tatau pē: ke tokoni'i koe ke ke tupulaki pea hoko 'o haohaoa ange 'ia Kalaisi 'o kapau te ke ngāue 'aki 'a e tui mo e falala ki he 'Eikí.

Emeli B., ta'u 18, Kalefōnia, USA

'E Fakafiemālie'i Koe 'e he 'Eikí

Na'e fakataumu'a e Tamai Hēvaní ke hoko 'a e ngaahi faingata'a kotoa pē ko ha me'a ke ne fakamāloha mo ngaohi koe ke ke hoko ko ha taha lelei ange. 'Oku fakafalala pē kiate koe 'a e me'a ke ke fai. 'Oku ou 'ilo 'e ngali fu'u lahi e ngaahi faingata'a 'e ni'ihi ke tau lava'i, ka kapau te tau tui, 'e 'i ai e taimi te ne tāpuaki'i ai kitautolu. 'Oku ou feinga ma'u pē ke manatu'i e folofola 'a e 'Eikí: "'E 'ikai te u tuku ke tuēnoa 'a kimoutolu: te u ha'u kiate kimoutolu" (Sione 14:18). 'I ho'o ma'u 'a e 'ilo ko 'ení, te ke lava 'o ikuna'i ha faingata'a pē te ke fehangahangai mo ia, pea te ke tupu 'o mālohi ange. Kapau 'okú ke ongo'i 'oku fai atu 'e he Tamai Hēvaní ha fakatokanga pea 'okú ke fou 'i he hala 'oku 'ikai totonú, tui pea fakaongoongo ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālie koe'uhí ke ke lava 'o piki ki he va'a ukameá. 'Okú Ne 'ofa 'iate koe pea ko Hono finangaló ke ke fai 'a e lelei taha te ke ala lavā lolotonga 'Ene tokoni'i koe 'i ho'o mo'uí.

Olivia B., ta'u 18, Minnesota, USA

Fakakaukau ki Ai

'Oku ou ongo'i ko e founга lelei taha pē ke 'ilo'i ai e taumu'a 'o e faingata'á ke 'aukai pea lotua fakamātoato ia. Feinga foki ke ke 'ahi'ahi fakakaukau ki ai. Kapau te ke lava'i 'a e faingata'á, te ke hoko nai ko ha taha lelei ange pe he 'ikai pē ke ke liliu koe? Kapau 'okú ke pehē 'e ngaohi koe 'e he faingata'á ke ke lelei ange mo fiefia ange, ta 'okú ke 'i he hala totonú. *Amoni K., ta'u 16, Iutā, USA*

Nofo 'i he Hala Totonú

'Oku totonu ke tau lau 'etau folofolá mo lotu faka'aho, pea kapau 'oku tau fai e ongo me'a ko iá pea feongoongoi mo e Laumālie Mā'oni-'oní, 'e fakahā 'e he 'Otuá kiate kitautolu 'a e ngaahī fili ko ia 'oku totonu pea 'ikai totonu ke tau faí. Kapau 'okú ke pehē he 'ikai fili 'e ho'o Tamai Hēvaní 'a e hala ko ia 'okú ke fou aí, foki. Nofo ma'u pē 'i he hala lausii'i mo fāsi'i.

Ilisapeti P., ta'u 15, Penisolovēnia, USA

Lotu ke Ke Ako mei he Ngaahī Faingata'a

'Oku tuku mai ma'u pē 'e he'etau Tamai Hēvaní 'a e ngaahī faingata'á ki he'etau mo'uí, pea 'oku nau 'i aí ke fakamālohaia kitautolu 'i He'ene ongoongoleleí pea mo 'etau tuí. Kapau 'oku tau 'i ha hala kovi, ko e nunu'a ia 'o e ngaahī fili na'a tau faí. Lotu ma'u pē ke fakamālohaia koe 'e he 'Otuá mo tokoni atu ke ke 'ilo'i 'a e lelei 'oku ma'u mei he faingata'a ko iá. 'Oku 'i ai 'eku fakamo'oni mālohi ko e taumu'a 'o e ngaahī faingata'a 'oku tuku 'e he Tamai Hēvaní 'i hotau halá ko e 'ai ke fakamāma'i kitautolu, ke fakatupulaki 'etau fakamo'oni, ke tokoni'i kitautolu ke tau ako ke 'oua na'a tau toe tō, pe ke tokoni'i ha ni'ihi

kehe 'o fakafou 'i he me'a kuo tau a'usiá.

Luti R., ta'u 17, Kaiasi, Ekuatoa

'E Lava ke Fakatokanga Mai e Ngaahī Faingata'á

'Oku ou pehē 'oku 'uhinga 'a e ngaahī faingata'a kotoa pē ke tau mālohi ange, neongo 'e 'ikai ngali pehē 'i he taimi 'e ni'ihi. 'I he'eku ta'u 14, na'a ku puke peá u nofo ai he akó 'i ha māhina 'e valu 'o ako pē mei 'api. Na'e tokoni e faingata'a ko 'ení ke u hoko ai ko ha taha lelei mo mālohi ange. Na'e tokoni ke u hounga'ia 'i he me'a na'a ku ma'u. 'Oku lava ke hanga 'e he ngaahī faingata'á 'o ngaohi kitautolu ke tau toe fakafu-fua'i 'a e feitu'u 'oku tau hanga ki ai 'i he mo'uí, ko ia 'e lava ke nau hoko ka ha fakatokanga lelei.

Senifā P., ta'u 17, Motu Noaté, Nu'u Sila

Fa'a Kātakí

Kapau ko e tupu 'a e ngaahī faingata'á mei hano maumau'i 'o ha fekau, ta ko e fakatokanga ia. Ka 'o kapau 'oku 'ikai te ke mapule'i 'enau hokó, mahalo ko 'enau 'i aí ke tokoni atu ke ke tupulaki. Te u lotu 'o kole ki he Tamai Hēvaní 'o kapau 'oku 'i ai ha fa'ahinga me'a 'oku fie ma'u ke ke liliu mei ai pe ako mei he me'a ko 'ení 'oku hokó, kapau 'oku 'i ai, kole kiate Ia ke Ne

FEHU'I HOKÓ

"'Oku ou ongo'i lōmekina 'i he'eku fakakaukau atu ki he ngaahī me'a kotoa ko ia 'oku fie ma'u ke u fakahoko ke mo'uí 'aki e ongoongoleleí. Te u kamata 'i fē?"

fakahā mai ke ke 'ilo'i pe ko e hā. Lotu ke ma'u ha mālohi mo ha fakafiemālie. Peá ke fa'a kātakí; mahalo pē 'oku mei ma'u mai e talí.

Mikaela P., ta'u 17, Aitahō, USA

KE HOKO 'O HANGĒ KO E FAKAMO'UI

"'Oku 'ofa kakato mo haohaaoa 'etau Tamai Hēvaní 'iate kitautolu, pea 'okú Ne faka'atā kitautolu ke tau a'usia ha ngaahī me'a te nau lava 'o fakatupulaki ai 'a e ngaahī 'ulungāanga 'oku tau fie ma'u ke tau hoko 'o hangē ai ko Kalaisí. 'Oku hoko mai hotau ngaahī 'ahi'ahí 'i ha ngaahī founга kehekehe, ka 'oku hanga 'e he me'a takitaha ko iá 'o 'ai ke tau hangē ai ko e Fakamo'ui 'i he'etau ako ke 'ilo'i 'a e lelei 'oku ma'u mei he me'a takitaha 'oku tau fouá. 'I he mahino kiate kitautolu 'a e tokāteline ko 'ení, 'oku tau toe 'ilo'i fakapapau ange ai e 'ofa 'a e Tamai. Mahalo pē he 'ikai ke tau 'ilo 'i he mo'uí ko 'ení 'a e 'uhinga 'oku tau fetaulaki ai mo ha ngaahī me'a pehení, ka te tau ongo'i fakapapau 'i hotau lotó 'e lava pē ke tau tupulaki mei he me'a ko ia 'oku tau fouá."

'Eletā James B. Martino 'o e Kau Fitungofulú, "'Oku Fengāue'aki 'a e Me'a Kotoa Pē ke Lelei," Liahona, Mē 2010, 101.

'Omi ho'o talí kimu'a 'i he 'aho 15 'o Siulai 2011, ki he:

Liahona, Questions & Answers, 7/11

50 E. North Temple St., Rm. 2420

Salt Lake City, UT 84150-0024, USA

Pe 'i-meili ki he: liahona@ldschurch.org

'E lava ke fakanounou'i 'a e ngaahī talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'i-meili pe tohí 'a e ngaahī fakamatala ko 'ení mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'ele'i, (3) uōti pe koló, (4) siteikí pe vahefonuá, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātú'a kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'i-meili) ke paaki ho'o talí mo e taá.

*'Oku 'ikai ngata pē hono
fakamālohaia koe 'e he
ongoongoleleí ka mo e
ni'ihi kehé foki.*

Oku ou faka'ofo'ofa'ia mo faka'apa'apa ki he kau talavou 'oku nau faka'apa'apa'i a e Lakanga Taula'eiki Faka-'Eloné. Te u talanoa atu kau ki hanau toko tolu mei he Siteiki Nailopi Kēniá 'i 'Afliká.

Hoko 'a Māteni 'o Mālohi

I he ta'u 14 'a Māteni 'o e Kolo Uesilení, na'e mama'o mei hono 'api 'i Nailopí 'o ako 'i ha 'apiako nofoma'u pea ko ia toko taha pē ai na'e kau ki he Siasí. Na'e 'i ai e ngaahi 'aho pau ko e tī pē mo e mā 'a e kai pongipongi 'i he 'apiakó. Na'e toko 700 e fānau akó, ko ia na'e 'ikai ke lava 'e he kau pule he akó 'o 'ai ha me'akai makehe ma'á ha toko taha pē, ko ia na'e fili 'a Māteni ke inu vai pē mo kai mā.

Na'á ne ma'ulotu fakataha pē mo hono toe 'o hono kaungā-akó 'i he ngaahi 'aho Sāpaté. Na'á ne fanongo ai ki ha ngaahi akonaki fakalotu 'a ia

Māteni

'Oku Mahu'inga Ho'o

Hoko ko e Fa‘ifa‘itaki‘angá

na‘á ne ‘ilo na‘e fa‘a fakakehe‘i. Na‘e fa‘a ‘i ai e taimi na‘e toutou hila mai ai hono kaungā-akó ki ai mo fefanafanahi ‘o kau ki he ngaahi tui “faikehe” na‘á ne ma‘ú. Na‘e fa‘a ui foki ia ‘e ha ni‘ihi ko ha tokotaha ‘oku lotu ki he tēvoló.

Na‘e ‘ikai vaivai ‘a Māteni tupu mei he ngaahi faingata‘a ko ‘ení ka na‘e fakamālohia ia ai. Na‘e fakalotolahī ia ‘e he ‘a‘ahi faka-māhina ange ‘ene ongomātū‘a mo e ngaahi pōpoaki na‘e ‘oatu ma‘u pē mei he‘ene palesiteni fakakoló, ‘a ia na‘á ne ‘ave ma‘u pē ki ai e tatau fakamuimuitaha ‘o e *New Era*. Na‘e tokoni ‘ene lau iá ke toe lahi ange ai ‘ene loto-to‘a ke tali e ngaahi ‘ahi‘ahi ko ‘ení.

‘Oku ‘Ikai ‘Aupito ke Li‘aki Lotu ‘a Siosefa

‘Oku ma‘u ‘e Siosefa ‘o e Uooti Lilutá ‘a e tu‘unga ko e akonaki ‘i he Lakanga Taula-‘eiki Faka-‘Eloné. ‘Okú ne tui faivelenga ki he ongoongolelé neongo ko ia toko taha pē na‘e kau ki he Siasí ‘i ha fu‘u ‘apiako tokolahi na‘e ngāue ‘aki ai ‘e hono to‘ú ‘a e faito‘o kona tapú mo fakahoko e ngaahi kovi kehe. Kuo te‘eki ai ‘aupito li‘aki lotu ‘a Siosefa. ‘Okú ne ‘i ai ma‘u pē kimu‘a, pea ‘okú ne ma‘a mo mateuteu ke ngāue ‘i ha me‘a ‘e vahe ki ai ‘e he‘ene palesiteni fakakolomú mo e pīsopé. ‘Okú ne tokoni ke teuteu ‘a e sākalamēnīti ‘i he meimeī ‘aho Sāpate kotoa pē.

Meili ‘e Hamifilī ‘Ene Ngaahi Ngāue

Ko e akonaki foki mo Hamifilī ‘o e Uooti ‘Apa Hilá. Na‘e papitaiso ia ki he Siasí he ta‘u ‘e ua kuo hilí. ‘Oku lolotonga ako ‘a Hamifilī ‘i ha ‘apiako nofoma‘u ‘o hangē pē ko Mātení. Ko e konga ‘o e ‘uhinga na‘e tupulaki lahi ai ‘ene tuí talu ‘ene kau ki he Siasí ko ‘ene ma‘u ‘i he meilí ‘ene ngaahi ngāue ke fai ‘i he seminelí, fakakakato ia, pea toe fakafoki vave ia ki he‘ene faiako seminelí.

‘I he tutuku ‘a e ako nofoma‘ú, na‘e lue lalo ‘a Hamifilī ‘i ha miniti ‘e 45 he ngaahi ‘aho Sāpate ke ma‘u ha me‘alele ke ‘alu ai ki he lotú. Neongo ia, na‘á ne a‘u ma‘u pē ki mu‘a mo mateuteu ke fai e me‘a ‘e vahe angé.

‘I he taimi kotoa pē na‘e vahe ai kia Hamifilī ke lea, ‘okú ne teuteu fakamātoato ki ai. ‘Oku mahino ki he tokotaha kotoa pē ‘oku fanongo ki he‘ene leá na‘á ne ngāue lahi ke teuteu ia.

Ko Hono Mo‘ui ‘Aki e Ngaahi Tu‘unga Mo‘ui

‘Oku kei hokohoko ai pē ‘a e hōloa ‘o e ngaahi tu‘unga mo‘ui angama‘á ‘i he ngaahi feitu‘u lahi ‘o māmani he ‘ahó ni. ‘Oku fa‘a kumi e to‘u tupú ki ha me‘a lelei mo faka-‘ofa kae ‘ikai ke nau ‘ilo‘i pe ‘e ma‘u ia mei fē. Kuo ‘omi ‘e he ngaahi ako‘angá ‘a e ngaahi fakakaukau hala ‘o pehē ko e me‘a fakatāutaha pē ‘a e ngaahi tu‘unga mo‘ui angama‘á ia pea ‘oku kehekehe pē.

Siosefa

**Fai ‘e ‘Eletā
Joseph W. Sitati**

‘O e Kau Fitungofulú

Hamifili

Ka 'i ho'o mo'ui 'aki e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e tui 'okú ke kau ki aí, te ke lava 'o tokoni'i ho to'ú ke nau 'ilo'i 'a e ta'eliliu, loto-falala, melino, mo e fiefia 'oku ma'u mei he ongoongolelei. 'E lava ke tokoni ho'o hoko ko e fa'ifa 'itaki'angá ki hono teuteu'i 'o e níhi kehé ke nau fie fanongo ki he ngaahi akonaki 'a e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí. 'E lava ke tokoni'i koe 'e he Fatongia ki he 'Otuá ma'á e kau talavoú mo e Fakalakalaka Fakatāutahá ma'á e kau finemuí ke ke toe ofi ange ki he 'Otuá pea falala atu kiate koe 'a e kakai lalahí mo ho to'ú.

Ko e Fa'ifa 'itaki'anga Taupotutahá

Tatau ai pē pe ko e talavou pe finemuí koe, 'okú ke faka'apa'apa'i 'a e lakanga fakataula'eikí 'i ho'o mo'ui 'aki ha founiga ke 'ilo ai 'e ho to'ú mo kinautolu 'oku mou feohí 'okú ke muimui mo'oni 'i he Fakamo'uí. 'Okú tā 'e he mo'ui 'a e Fakamo'uí 'i he'ene kei talavoú ha fa'ifa 'itaki'angá faka-'ofo'ofa ma'au. 'I he'ene kei ta'u 12, na'á Ne fai 'a e ngāue 'a 'Ene Tamai Hēvaní, 'o hangē pē ko 'Ene faka'apa'apa'i 'Ene ongomātu'a fakaemāmaní. 'Okú pehē 'e he folofolá na'á ne akonaki ki ha ni'ihi kehe 'i he temipalé. Na'e ofo 'a e kakai matu'otu'a ange mo potó 'i he mahino kiate Ia 'a e tokāteliné (vakai, Luke 2:42–52). Na'e faka'ali'ali 'e he Fakamo'uí 'oku 'ikai fu'u kei si'i 'a e ta'u 12 ke kamata mahino 'a e ngaahi me'a 'uhinga loloto 'o e ongoongolelei kapau 'oku tau fe'unga ke ma'u 'a e Laumalié. ■

'Oku 'omi 'e he folofolá mo ha toe ngaahi sipinga lahi 'o ha kau talavou na'a nau loto-to'a 'i he'enau tuí: ko Siosefa, foha 'o Sékopé; Taniela; Nifai; mo ha ni'ihi kehe. 'Ikai ko ia pē, te tau lava 'o sio ki he kau palōfita mo e kau 'aposetolo 'o e ngaahi 'aho kimui ní ke nau hoko ko ha ngaahi sipinga 'i hotau kuongá ni.

Ko hono toe fakafoki mai 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-'Éloné ko ha fakamo'oni ia 'oku falala mai 'a e Tamai Hēvaní ki he kau talavou mo e kau finemuí 'o e Siasí. 'Okú Ne 'amanaki mai 'e ngāue 'aki 'e kimoutolu kau talavoú 'a e lakanga fakataula'eikí ke tāpuaki'i 'Ene fānaú, 'a e talavou mo e motu'a. 'Oku mou fakahoko ia 'aki hono ako'i 'o e ongoongolelei, fai papitaisó, tāpuaki'i mo tufa e sākalamēnití, tokoni ki he mahamahakí mo e faingata'a'iá, 'a'ahi ki he ngaahi 'apí ke fakamālohaia e ngaahi fāmilí, mo ngāue 'o fakatatau ki hono vahe atu 'e ho'omou pīsopé pe palesiteni fakakoló. 'I he ngāue 'oku mou fai 'i he Lakanga Taula'eiki Faka-'Éloné, 'oku ongo'i ai 'e he kakaí e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní kiate kinautolu. 'I he founiga tatau pē, 'oku lava ke mou muimui ai kimoutolu kau finemuí 'i he fa'ifa 'itaki'angá 'a e Fakamo'uí 'aki ha'amou mo'ui taau ke ò ki he temipalé, tokoni kiate kinautolu 'oku mou feohí, tokanga'i 'a kinautolu 'oku faingata'a'iá, pea fakatupulaki homou ngaahi māloholingá mo e ngaahi talēnití.

Kuó u mamata 'i hono fakahoko 'e ha kau talavou 'i he ngaahi iuniti lahi 'o e Siasí 'a e ngaahi fatongia ko 'eni 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he 'apasia mo e anga faka'e'i'eiki. Kuó u mamata foki ki he ngāue 'a e kau finemuí 'aki e kotoa honau lotó mo e laumālié. 'Oku hanga 'e he ngāue tokoni peheé mo e founiga 'oku fakahoko 'akí 'o fakamālohaia ho'o tui ki he 'Otua ko e Tamaí pea ki Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí. 'Okú ne lava foki 'o langa hake 'a e tui 'a kinautolu 'oku mou tokoni'i. ■

'OKU FALALA'ANGA 'A SULIETI

Ekau finemuí, 'oku mou tā ha sīpinga 'i he founiga tatau pē mo e kau talavoú: 'aki ho'omou mo'ui 'aki 'a e ongoongolelei. 'I ho'omou ngāue ki he Fakalakalaka Fakatāutahá, te mou ako ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni te ne tokoni'i kimoutolu ke mou 'ilo'i ko e ngaahi

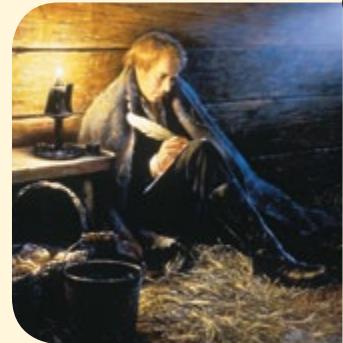
'ofefine kimoutolu 'o e 'Otuá mo e me'a 'oku 'amanaki mai 'a e Tamai Hēvaní ke mou fakahokó.

Ko e fakatātā 'e taha 'a Sulieti. Ko e mēmipa ia 'o e Kolo Uesiléní, pea na'e papitaiso ki he Siasí ko ha fānau 'o e le-kötí. Neongo e ngaahi tükunga faingata'a, kau ai hono 'ohake toko taha pē ia 'e he'ene fa'eé pea 'ikai ha'ane pa'anga hū mai paú, ka na'e ma'u 'e Sulieti ha ngaahi tu'unga 'ulungāanga mā'olunga 'a ia na'e fu'u sai'ia ai e kau taki 'o e akó 'o fili ia ko e matāpule lahi 'o e 'apiakó. 'Oku mo'oni ko e ta'ahine ako falala'anga taha pē ia 'i he 'apiakó.

Na'e ako 'e Sulieti 'o 'ilo'i 'okú ne kau 'i hono faka'apa'apa'i 'o e lakanga fakataula'eikí 'aki 'ene mo'ui 'aki e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongolelei. 'Oku faka'ali'ali mai 'e he'ene hoko ko e fa'ifa 'itaki'angá 'oku hōifua 'a e 'Otuá mo e fa'ahinga 'o e tangatá ki he kau talavou mo e kau finemuí 'oku nau faka'apa'apa ki he lakanga fakataula'eikí.

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 121:41–43

Na 'e ako i 'e Siosefa Sāmita 'a e founiga 'a e 'Eiki ki hono faka'aonga i e mafai 'o e lakanga fakataula'eiki.

Feifeinga'i

Feifeinga'i—ko hono fakaloto-lahi'i ha ni'ihi kehe ke tui pe fai ha fa'ahinga me'a 'i he faka'uhinga pe fakakolekole kinautolu.

Kātaki Fuoloá

Kātaki fuoloá—fa'a kātaki.

"Koe'uhí 'oku fa'a kātaki'i kitautolu 'e he 'Eikí, tau fa'a kātaki'i 'a kinautolu 'oku tau tokoni'i. 'Ai ke mahino kiate koe 'oku 'ikai ke nau haohaoa, 'o hangē pē ko kitautolú. 'Oku nau fehālaaki pē 'o hangē ko kitautolú. 'Oku nau fie ma'u ke fakakaukau lelei ange 'a e ni'ihi kehe kiate kinautolu 'o hangē pē ko kitautolú.

"Oua na'a ke teitei fo'i 'i hono tokoni'i ha tahá. Pea 'oua na'a ke fo'i 'i ha me'a 'okú ke fai."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni 'Uluaki, "Fai Atu Ai Pē 'i he Fa'a Kātaki," *Liahona*, Mē 2010, 58.

Angavaivai mo e Angamalū

Ko e ni'ihi 'eni 'o e ngaahi me'a 'oku ako'i mai 'e he folofolá fekau'aki mo e angavaivaí mo e angamaluú:

- 'Okú na kau 'i he ngaahi 'uluaki fua 'o e Laumālié (vakai, Kalētia 5:22–23).
- Ko e angavaivaí ko ha faka'ilonga ia 'o e kau tamaio'eiki 'a e 'Eikí (vakai, 1 Tesalonaika 2:7; 2 Timote 2:24).

41 'Oku 'ikai lava, pe 'oku 'ikai totonu, ke ngāue 'aki ha mālohi pe ivi 'i he mafai 'o e lakanga fakataula'eiki, kae ngata pē 'i he feifeinga'i, 'i he fa'a kātaki fuoloa, 'i he angavaivai mo e angamalū pea mo e 'ofa ta'emālualoi;

42 'I he anga'ofa, mo e 'ilo haohaoa, 'a ia 'e fu'u faka-fuofuolahī 'a e laumālié ta'e 'i ai ha mālualoi pea ta'e-ha-kākā—

43 Pea valoki'i 'i hono taimí, 'i he lea māsilā, 'o ka ue'i ke fai pehē 'e he Laumālié Mā'oni'oní; pea hili iá ke toki fakahā ange 'a e 'ofa lahi ange kiate ia kuó ke valoki'i, telia na'a ne lau koe ko hono fili.

- 'E ma'u 'e he angamaluú 'a e fonuá (vakai, Saame 37:11; Mātiu 5:5).
- Ko e angamaluú ko ha faka'ilonga ia 'o e tui kia Kalaisí (vakai, Molonai 7:39).
- 'Oku tupu mei he angamaluú 'a e 'a'ahi mai 'a e Laumālié Mā'oni'oní (vakai, Molonai 8:26).

'Ofa Ta'emālualoi

'Ofa Ta'emālualoi—mo'oni; 'ikai ko e loi pe fakangalingali.

Kuo fakahā atu 'e ha taha 'a e 'ofa mo'oní kimuí ni mai? Te ke lava fēfē 'o fakahā 'a e fa'ahinga 'ofa ko iá ki he ni'ihi kehé? Hiki ia 'i ho'o tohinoá.

Ta'e 'i ai ha Mālualoi pea ta'e-ha-Kākā

Mālualoi—fakangalingali ko koe ia ka 'oku 'ikai.

Kākā—anga kākā; olopoto.

Valoki'i 'i Hono Taimí 'i he Lea Māsila

Valoki'i—tafulu'i pe fakatonutonu fakalelei; fakahā 'o e loto ta'efiemālié.

Taimi totonú—vave; kei taimi; kimu'a pea tōmui.

Lea māsilā—lea mahinó.

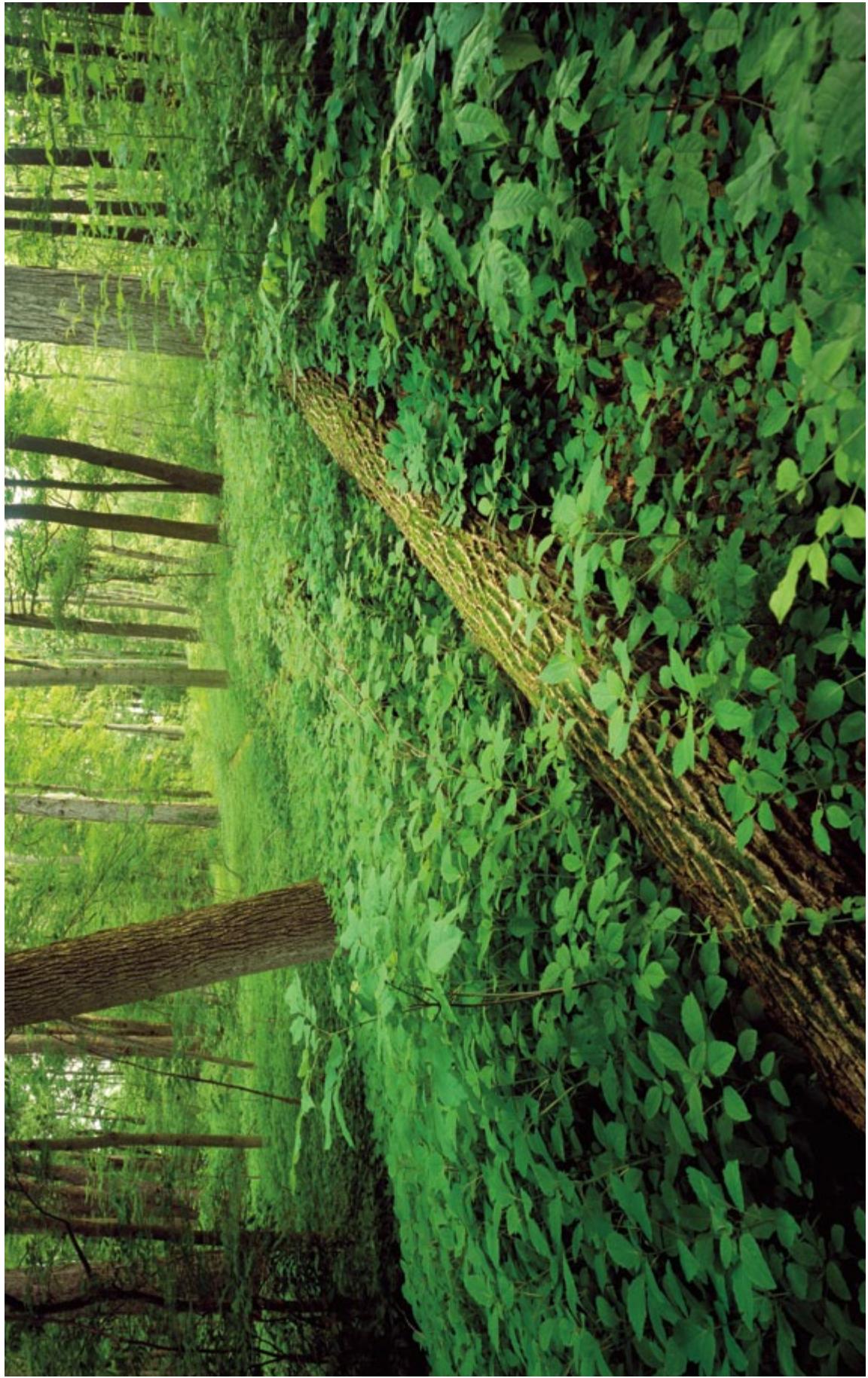
'O ka Ue'i ke Fai Pehē 'e he Laumālié Mā'oni'oní

"E lava ke hoko ha valoki 'oku fai 'i he 'ofa pea fakatatau mo e ue'i 'a e Laumālié, ko ha fakaafe ki he ouuangatahá. Kapau he 'ikai ke fai ia 'i he taimi 'oku ue'i ai kitautolu 'e he Laumālié Mā'oni'oní, 'e tupu ai ha moveuveu."

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesiteni 'Uluaki, "Ke Mou Taha Pē," *Liahona*, Sepitema 2008, 6.

Fakamatala 'a e 'ētitā: 'Oku 'ikai fakataumu 'a e pēsi ni ke fakamatala'i faka'āuliliki e potufolofola kuo fili, ka ko ha kamata'anga pē ki ho'o ako 'a'aú.

KOEVĀAO'AKAUAUTAPÚ'

Nae'iliu 'a māmani 'e he me'a na'e hoko hení. Tuku ke ne liliu ho'o mo'ui.

NGAAHI FAKA'ILONGA 'O E

LAUMALIE

Fai 'e Pedro Ovalles

Na'a ku ngāue fakafafekaú 'i he Lepupelika 'o Tomeniká, pea ne u tokī hiki pē ki ha feitu'u na'e lau 'oku faingata'a hono ma'u ai ha kakai ke ako'i. 'I he'eku a'u atú, ko e fiefanongo pē 'e toko taha na'e 'i aí. Ko hono hingoá ko 'Olivaetesí. Na'a ne ma'ulotu pē kimu'a, ka na'e 'ikai lava ke ako'i ia 'e he kau faifekau kimu'a tupu mei he'ene tulí pea ko e fetu'utakí na'e fai 'aki pē 'a e talanoa louhi'inimá.

Ne u fakakaukau mo hoku hoá 'i he 'aho 'e taha ke ma 'aukai mo lotua ke hoko ha mana 'o lava ai ke ma ako'i 'a 'Olivaetesí. Na'a ma ale'a'i ke ma 'a'ahi ange 'i ha taimi 'e 'i ai ha taha hono fāmilí ke tokoni 'i he fakatonu leá, he na'e 'ikai ke ma poto mo hoku hoá 'i he talanoa louhi'inimá.

Ka 'i he'ema a'u atu ke talanoa mo 'Olivaetesí, na'e 'ikai ke 'i ai ha taha ia 'o hono fāmilí. 'I he taimi na'e mavahe taimi nounou atu ai 'a 'Olivaetesí ke 'omi hano seá, na'a ma faka'aonga'i mo hoku hoá 'a e faingamálie ko iá ke ma lotu ke tataki kimaua 'e he Laumālié. Ne u ongo'i mālohi 'a e Laumālié kimu'a pē ia 'oku te'eki ai ke 'osi 'ema lotú.

Na'e kamata ke hiva 'a 'Olivaetesí, ka na'e 'ikai ke mahino kiate kimaua 'ene hivá. Na'a ma malimali ange pē mo fesiofaki, mo feinga ke fakakaukau'i e me'a na'e totonu ke ma faí. Na'a ma fakakaukau ke fai ha ki'i tohi 'o talaange ai ha taimi ki he'emauf fe'iloaki hokó, mo 'ema 'amanaki 'e 'i ai ha taha he taimi hoko maí ke fakatonulea. Ka na'e fakafokifá 'ema fakatou ongo'i mālohi 'oku totonu ke ma nofo 'o

feinga ke ako'i ia. Ne u talaange ki hoku hoá, "Ai pē ke ta ki'i feinga—'e tokoni'i kitaua 'e he Laumālié."

Na'a ma feinga ke ngāue 'aki ha ngaahi tā fakatātā mo fai ha ngaahi faka'ilonga 'aki homa nimá 'i he'ema ako'i e lēsoní. Na'e faifai pē pea kamata ke mahino kiate kimaua e ngaahi faka'ilonga nima na'e ngāue 'aki 'e 'Olivaetesí pea na'e lava leva ke ma faka'ilonga atu 'ema talí ki ai. Hangē na'e mahino lelei pē ia ki aí.

Na'a ma ongo'i hono ue'i kimaua ke vahevahé mo ia 'ema fakamo'oní. Na'a ma faka'ali'ali ange ha fakatātā 'o e 'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Maí, peá u tohi'i 'i ha la'i'ipepa, "Oku ou 'ilo 'oku mo'oni ia."

Na'e faka'ilonga mai leva 'a 'Olivaetesí, "Oku ou 'ilo 'oku mo'oni ia—na'e fakahā mai ia 'e he

'Otuá. Na'a ku lotu peá u 'ilo'i 'oku mo'oni."

Ne ma fakatē lo'imata mo hoku hoá 'i he'ema mavahe mei aí. Na'a ku 'ilo'i na'e tuku 'e he 'Otuá ke ma fakamo'oni'i 'a hono toe fakafoki mai 'o e ongoongolelé ki he fiefanongo ko 'ení pea kuo fakaa'u 'e he Laumālié Mā'oni'oní 'ema pōpoakí hono lotó (vakai, 2 Nīfai 33:1). Ne u aka 'o 'ilo'i 'oku 'ikai fie ma'u ia ke haohaoa 'etau leá pe ke tau le'o afea 'i he'etau vahevahé 'o e ongoongolelé mo e ni'ihi kehé—taimi 'e ni'ihi, 'oku 'ikai fie ma'u ia ke tau lea.

'Oku fakaofo 'a e lava ke faka-hoko 'e he fanga ki'i me'a faingofua hangē ko e 'aukaí, lotú, mo e tuí 'a e ngaahi mana lalahi 'i he'etau mo'ui pea 'i he mo'ui 'a kinautolu 'oku tau tokoni'i. ■

Ako'i ha Tangata ke Toutai

Fai 'e Adam C. Olson

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'e tuku 'e 'Ēsela 'ene 'a'alo hono ki'i pōpaó kae sio ki he tō hifo 'a e la'aá ki he Pasifikí 'i he tafa'aki 'e taha 'o e matāfangá. Kuo lau ta'u 'ene toutai mo 'ene tamaí 'i he feitu'u tahi ko 'ení, ka 'i he 'aho ní na'e faingata'a ke ne sio ki he me'a na'a ne anga ki aí koe'uhí ko 'ene tangí.

Na'a ne toko taha pē he 'ahó ni.

'I he ngaungaua 'a e pōpaó he tahí, na'e lava ke ne fanongo ki he ngaahi lea na'e fa'a lea 'aki 'e he'ene tamaí: "Sio fakalelei, 'Ēsela. 'E 'i ai e 'aho kuó u 'alu ai pea 'e fie ma'u ke ke 'ilo'i e founiga ke tauhi 'aki e fāmilí."

Ko e 'aho 'eni na'e fakatokanga ki ai 'ene tamaí mo feinga ke teuteu'i ia ki aí. Ka 'oku fu'u vave 'ene hokó. Ko hono ta'u 16 pē 'eni. Na'e te'eki ai ke ne maau ki ai.

Ko e Fatongia

Na'e mo'ui 'aki 'e 'Ēsela 'ene tamaí. Kuo ta'u lahi e tatali 'a 'Ēselá pea toki talaange 'e he'ene tamaí kuó ne matu'otu'a fe'unga 'i hono ta'u fitú ke tokoni ki hono lī mo 'a'ahi 'o e ngaahi kupengá.

Na'e 'ikai ma'u ha pa'anga lahi mei he toutaí, ka na'e fe'unga ia ke fafanga 'a 'Ēsela, hono tuofāfine 'e toko onó, mo 'enau fa'eé, tokoni ki hono tuofefine lahi tahá 'i he'ene ngāue fakafaifekau 'i he 'Iunaiteti Siteítí; mo tokoni ki honau kaungā'apí. Na'e lava ke kamata tātānaki foki 'e 'Ēsela ha pa'anga ki he'ene ngāue fakafaifekaú.

Ko 'eni kuo mālōlō 'ene tamaí. Na'e fakafokifa 'ene mālōlōo, pea na'e mamahi lahi e loto 'o 'Ēselá. Na'e hoko e mālōlō 'ene tamaí ko e mole 'a 'ene mo'unga'i tangatá, 'ene pisopé, mo 'ene faiakó.

Ka na'e fakalahi atu 'aki ki he'ene loto mamahí 'a 'ene 'ilo e me'a ko 'ení: kuo 'a'ana

fakafokifa 'a e fatongia ko ia na'e feinga 'ene tamaí ke teuteu'i ia ki aí. 'E fie ma'u ke tokanga'i 'e 'Ēsela 'a e fāmilí he taimí ni.

Ko e Lotú

Na'e 'ikai pē fakakaukau ia ke fai ha toutai 'i he 'uluaki uiike hili e mālōlō 'ene tamaí. Na'e kei fu'u loto mamahi pē. Na'e 'ikai ke ne lava 'ene fakakaukau atu ke 'alu 'i he pōpao 'a 'ene tamaí, faka'aonga'i e kupenga 'a 'ene tamaí, mo fai e ngāue 'a 'ene tamaí ta'e te ne kau aí.

'I he uiike hono hokó na'a ne 'ilo'i na'e fie ma'u ia 'e hono fāmilí ke 'alu, ka na'a ne fu'u ongo'i 'ene mafatukitukí. He neongo e fie ma'u lahi 'e 'Ēsela ke tatau mo 'ene tamaí, ka na'a ne 'ilo'i 'a 'ene taumama'o mei hono lava'i 'o e taumu'a ko iá.

'Okú ne pehē, "Ne u ongo'i na'e 'ikai ha 'amanaki lelei. 'I he 'uluaki taimí pē ne u faingata'a ia ke fai e ngaahi me'a na'e fai 'e he'eku tamaí. 'I he'eku toho e pōpaó ki tahí, ne u ongo'i 'a e 'ikai ke ne 'i aí. Ne foki mai ki he'eku manatú e ngaahi lea 'a 'eku tamaí, pea ne u ongo'i 'a e mafatukituki 'o hoku fatongia ki hoku fāmilí."

'I he'ene tu'u 'i he potu mamaha 'o e Pasifikí, na'a ne kole tokoni ki he Tokotaha pē ko ia na'e lava ke tokoni angé—'a e Tokotaha na'e ako'i ia 'e he'ene tamaí ke falala ki aí.

Na'e lotu 'a 'Ēsela 'o pehē, "Fakahinohino mai kiate au 'a e feitu'u na'e tu'u ai 'a 'eku tamaí. Tokoni mai ke u fakahoko 'a e me'a na'e faka'amu 'eku tamaí ke u faí."

Ko e Talí

'I he lōngonoa 'o e efiafí 'i he 'osi ange 'a e lotu 'a 'Ēselá, na'a ne ongo'i ha liliu na'e hoko. Na'e tataki atu ia ki he feitu'u na'e

*I he taimi na'e
fie ma'u tokoni
ai 'a e tamasi'i
ta'u 16 ko 'Ēsela
mei Ha'amoá,
na'á ne kole ki
he tokotaha na'e
ako'i ange ki ai
'e he'ene tamaí:
ki he'ene Tamai
Hēvaní.*

*Ko e foki mai 'a 'Ēsela
mo hono kaungāme'a
ko Fetú 'i ha pōpao
hili hono fusi hona
kupengá.*

fa'a li kupenga ai 'ene tamaí, pea na'e ha'u ki hono 'atamaí 'a e ngaahi me'a ko ia na'e ako'i ange 'e he'ene tamaí 'i he taimi na'a ne fie ma'u aí.

'Okú ne pehē, "Na'a ku ongo'i ha toe ivi lahi ange hili 'a e lotu ko iá. Na'a ku 'ilo'i 'e tokoni'i au 'e he Tamai Hēvaní."

Na'e ma'u foki 'e 'Ēsela ha tokoni 'o hangē ko hono fakahā 'e he Fakamo'uí ki He'ene Kau 'Apostetolo 'o e kuonga mu'a 'a e feitu'u ke li ki ai 'enau kupengá. "Ne u ma'u ha ika lahi 'i he 'aho ko iá," ko 'ene laú ia.

Hangē pē Fohá ko 'Ene Tamaí

Neongo na'e 'ikai tui 'a 'Ēsela 'e lava ke ne fai e me'a na'e fai 'e he'ene tamaí, ka na'a ne ako 'o 'ilo'i 'e lava ke ne fai ha me'a lahi ange 'i he me'a na'a ne fakakaukau te ne lavá.

'Oku pehē 'e 'Ēsela, "Ko ha liliu lahi ia 'i he'eku mo'uí—'a 'eku founiga fakakaukaú, 'eku vakai, mo fakahoko e ngāue. Ne u 'ilo'i te u lava 'o fai e me'a na'e fai 'e he'eku tamaí."

Kuo hoko 'a 'Ēsela 'o tatau mo 'ene tamaí 'o lahi ange ia he me'a na'a ne tui te ne lavá. Na'a ne molomolomuiva 'e 'i he'ene tamaí 'i he'ene hoko ko ha tangata toutaí—mo ha faiakó.

'I he uike hono ua 'o e 'alu 'a 'Ēsela 'o toutaí, na'e kole ange hono kaungāme'a ko Fetú pe 'e lava ke na ò ke poto he toutaí. Na'e ako'i 'e 'Ēsela 'a Fetu 'i he toutaí, pea na'e tokoni 'a Fetu kia 'Ēsela 'i he'ene ngāue mo na kaungā ò.

'Oku pehē 'e 'Ēsela, "'Oku ou fakamālō 'i he faingamālie ke ako'i ai ha ni'ihi kehe 'o hangē ko hono ako'i au 'e he'eku tamaí. 'Oku ou fiefia he 'ilo'i 'oku 'ikai ngata pē 'i he'eku hoko ko ha tangata toutai hangē ko 'eku tamaí ka 'oku ou toe hoko foki ko ha faiako."

Ako'i ha Tangata ke Toutai

'Oku 'i ai foki e lea 'oku pehē, kapau te ke 'oange ha ika ki ha tangata, te kefafanga pē ia 'i ha 'aho 'e taha, ka 'o kapau te ke ako'i ia

*'I hono fetongi 'e 'Ēsela 'ene tamaí
'i hono fatongia ke tauhi e fāmilí,
'okú ne pehē ai, "Na'e faingata'a
kiate au 'a e fuofua taimi ke u fai
ai e me'a na'e fai 'e he'eku tamai."*

ke toutai, te kefafanga ia 'i he kotoa
'o 'ene mo'uí. Ko e fika uá na'e fai ia
'e he tamai 'a 'Ēselá.

Neongo ia, na'e lahi ange 'a e me'a
na'e ako 'e 'Ēsela mei he'ene tamaí
'o ikai ko e toutaí pē. Na'á ne ako
'o 'ilo'i 'e lava ke ne falala ki he'ene
Tamai Hēvaní. 'E tokoni lelei ange 'a
e 'ilo ko 'ení kiate ia 'i he'ene mo'uí
kotoa 'i he'ene malava ko ia ke toutaí.

'I hono 'ilo'i 'e 'Ēsela 'ene fie ma'u
lahi e tokoni 'a 'ene Tamai Hēvaní,
'okú ne tokanga ke taau 'ene mo'uí
ke ne fakahoko hono ngaahi fatongia
ko e taula'eikí, 'a e tu'unga ko ia na'e
fakanofa ia ki ai 'e he'ene tamaí 'i
he uike kimu'a pea mālōloó. Na'á ne
fakataimi-tēpile'i foki mo hono taimi
toutaí ke 'oua na'a fepaki mo e akó
pea mo e seminelí

'Ikai ko ia pē, ka 'okú ne tātānaki
'a e pa'anga 'e lava ke tānaki mei
he'ene toutaí ke lava 'o hoko ai ko
ha toutai tangata 'i ha 'aho (vakai,
Mātiu 4:19).

'Okú ne pehē, "Lolotonga 'emau
efiafi fakafāmili 'e taha, na'e talamai ai
'e he'eku tamaí 'ene fie ma'u ke mau
ō kātoa 'o ngāue fakafaifekau. Ko
'eku taumu'a 'uluakí ia."

'Oku manatu'i 'e 'Ēsela na'e tali
mai 'e he 'Eikí 'a 'ene uí. "Oku ou
loto ke u lava 'o tali kiate *Ia* 'i he
taimi 'okú Ne ui ai *aū*." ■

Ko e Me'a Ne u Ako Mei he KAKAÚ

Ne ako'i au 'e he kakaú ke u 'ilo'i na'e 'ikai kovi 'a e mālohi fakato'ú.

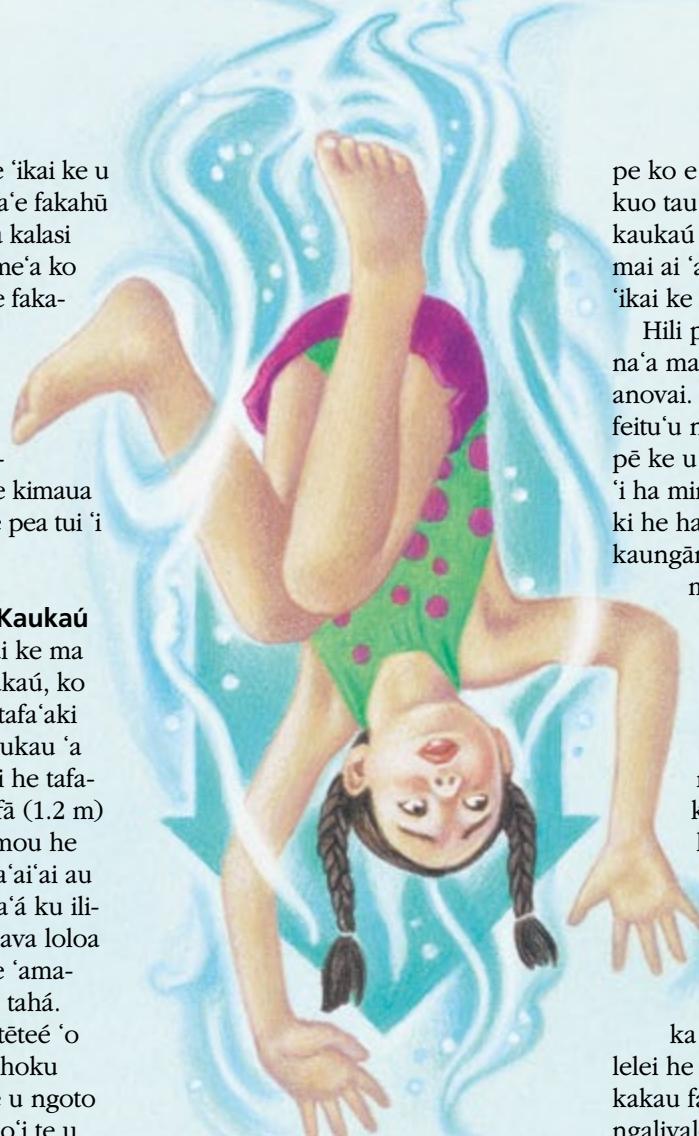
'Oku fa'a tokoni ia he taimi 'e ni'ihi ke ke lavame'a.

Fai 'e Marissa Thompson

Na'a ku ta'u fitu pea na'e 'ikai ke u poto he kakaú, ko ia na'e fakahū au 'e he'eku fa'eé ki ha kalasi ako kakau mo hoku kaungāme'a ko 'Enisi'i 'i he taimi ho'ataá. I he faka'osinga 'o e lēsoni kotoa pē, na'e 'ave kimaua 'e he'ema faiakó ki loto-mālie he vai kaukaú ke ako 'ema kakaú. Na'a ma malu ma'u pē 'i loto-mālie he na'e pukepuke hake kimaua 'e he'ema faiakó 'i homa keté pea tui 'i homa tu'a 'a e leta kakaú.

Mālohi Fakato'ú 'i he Vai Kaukaú

I he 'aho 'e taha na'e 'ikai ke ma tui ai mo 'Enisi homa leta kakaú, ko ia na'a ma pikipiki pē ki he tafa'aki 'o e vai kaukaú. Na'e fakakaukau 'a 'Enisi ke ne 'ahi'ahi kakau ki he tafa'aki 'e tahá 'a ia na'e fute 'e fā (1.2 m) hono mama'ō. Ne u ki'i momou he kamata'angá, ka na'a ne faka'ai'ai au ke ma kakau. Pea neongo na'a ku ilifia, ka na'e 'ai 'eku fu'u mānava loloa peá u 'alu hifo 'i he vaí mo e 'amanaki te u a'u ki he tafa'aki 'e tahá. Na'e 'ikai ke faingofua 'eku tēteé 'o hangē ne hoko 'i he'eku tui hoku leta kakaú, kae kamata ia ke u ngoto ki lalo. Ne u ilifia. Na'a ku 'ilo'i te u melemo. Na'a ku manatu'i hake leva e me'a na'e talamai 'e he'eku faiakó 'i he ngaahi uiike si'i kimu'á: "Kapau 'e hoko ha me'a lolotonga ho'o kakaú, hiki hangatonu hake pē hao nima 'e taha ki 'olunga pea 'e 'alu atu ha taha 'o tokoni'i koe."

'I he'eku manatu'i 'ení, ne u hiki hake hoku nimá ki he feitu'u ne u fakakaukau ko 'olunga iá. Na'e 'ikai ke u ongo'i ha 'ea. Na'a ku li takai holo hoku nimá 'o 'ikai pē ke u 'ilo'i

pe ko e fē 'a 'olunga. 'Ohovale pē kuo tau hoku 'ulú he tafa'aki 'o e vai kaukaú he taimi ko iá. Na'e talitali mai ai 'a 'Enisi kiate au. Mahalo na'e 'ikai ke ne 'ilo'i 'e ia 'eku "melemó."

Hili pē mei ai ha ngaahi uiike si'i, na'a mau ō mo hoku fāmilí ki ha anovai. Na'a ku a'a holo pē 'i he feitu'u na'e mamahá he na'e te'eki ai pē ke u poto he kakaú. Na'a ku 'i ai 'i ha miniti nai 'e 10 mo 'eku sio atu ki he ha'u ha taha 'o hoku ngaahi kaungāme'a ki he anovaí. Na'a ku manavasi'i. Ne u fakakaukau,

"Fefē ka 'ilo 'e Sitefini 'oku 'ikai te u poto he kakaú?" 'E mate hoku maá. Ko ia ne u peluki hoku ongo tuí 'o 'ai pē ke pehē 'oku ou kakau—ne u 'alu 'aki pē hoku nimá kae tātā hoku ongo va'é. Na'e hopo 'a Sitefini ki he vaí 'o kamata kakau. Ne toe 'āsili ai pē 'eku maá. Taimi si'i pē na'a ne ha'u 'o talanoa mai kiate au. Hili pē iá na'a ne kakau ki ha feitu'u kehe,

ka u sio atu pē ki he 'ene poto lelei he kakaú. Na'e toe hoku atu 'eku kakau fakangalingalí, mo 'eku ongo'i ngalivalé.

Hili ha ngaahi miniti si'i, ne u fakakaukau ke tuku 'eku ilifiá ka u ki'i 'ahi'ahi kakau. Na'a ku 'i he feitu'u na'e 'ikai ke loloto, ko ia ne u to'o hake hoku nimá 'o kamata ke u kakau fakakulí. Na'e lava. Na'a ku tētē. Neongo ko ha lau sekoni pē ka

na'a ku tētē. Ne u toutou fai 'eni he efiafi kotoa. 'I he taimi ne mau 'alu aí, kuó u 'osi lava 'o kakau fakakuli holo 'i he anovaí.

'Oku Mālohi e Fusi Fakato'ú

'I he'eku fakakaukau atu ki he ongo me'a ko 'eni na'e hokó, ne u ofo 'i he mālohi 'o e fusi fakato'ú. Na'a ne meimeime 'ai au ke u melemo 'i he 'aho 'e taha; pea 'i he 'aho 'e taha na'a ne faka'ai'ai au ke u lava 'o kakau. 'Oku anga pehē 'a e mālohi fakato'ú—'e lava pē ke kovi pe lelei, ka 'oku mālohi ma'u pē.

Ko e 'uhinga ia 'e taha na'e 'ikai tui ai e kau Fālesí ki he ngaahi folofola 'a Kalaisí, ko e mālohi fakato'ú. "He na'e lahi 'enau manako ki he fakamālō 'a e tangatá 'i he fakamālō 'a e 'Otuá" (Sione 12:43). Na'e mamaata 'a Lihai 'i he'ene misí ki he kakai na'a nau maa'i e Eikí koe'uhí ko kinautolu na'e manuki mo tuhu mai mei he fu'u fale lahi mo 'ata'ataá (vakai, 1 Nīfai 8:26–28).

'Oku ou maheni mo e tafa'aki ko 'eni 'oku kovi ai 'a e mālohi fakato'ú—"a e tafa'aki 'okú ne 'ai e kakaí ke nau tafoki mei he me'a 'oku nau 'ilo'i 'oku totonú. Na'e manukia au koe'uhí ko e ngaahi tu'unga mo'ui 'a e Siasí. Na'e 'i ai haku ngaahi kaungāme'a na'a nau loto ke u kaiha'a vala mei falekoloa, kākā he siví, mo anga kovi ki he kakai kehē. Na'e 'ikai ke nau loto ke u tētē mo lava 'o kakau, ka na'a nau hangē ha ngaahi taula ke

nau fusi hifo au ki lalo mo feinga ke u melemo.

Ka ne 'i ai pē foki mo hoku ngaahi kaungāme'a na'a nau faka'ai'ai au ke u fai ha ngaahi me'a na'e lelei—ha ngaahi me'a na'e lelei ange ai 'eku mo'ui, kae 'ikai kovi ange. 'I he'eku 'i he kalasi valú, na'e fakaloto'i au 'e hoku kaungāme'a ko 'Alí ke u 'ahi'ahi ke kau 'i he timi laka 'a e akó ki he ta'u hoko maí. Na'e 'ikai ko ha me'a faingofua 'eni, he na'a ku ilifia ke

fakakaukau atu ki ha'aku feinga ke kau 'i ha fa'ahinga me'a 'i hoku 'uluaki ta'u 'i ha fu'u ako'anga mā'olunga lahi pehē. Na'e fakaloto'i au 'e 'Ali ke fai ha me'a 'aonga 'a ia na'e 'ikai ke u mei lava ta'e kau ai 'a e fakalotolahi mei haku kaungāme'a. Pea tupu mei he mālohi fakato'ú ko 'eni 'i he anga fakakaume'a, na'e faingofua ange ai 'eku fetongi ki he fa'ahinga mo'ui 'i he ako'anga mā'olungā.

Ne faka'ai'ai au 'e haku ngaahi kaungāme'a lelei 'i he ako'anga mā'olungā 'o a'u ki he'eku hū ki he kolisi, peá u ma'u ai ha loto-to'a ke u feinga ke kau 'i he fakataha alēlea 'a e fānau akó, ngāue ke lelei hoku mākā, pea fakatupulaki ha fakamo'oni ki he ongoongoleleí. Ko ha ngaahi ivi tākienna ki he lelei e ngaahi kaungāme'a ko 'ení 'i he'eku mo'ui. Na'a nau fie ma'u ke u lavame'a, pea na'a nau tokoni'i au ke u tupulaki.

Kuo ako'i au 'e he ngaahi me'a ko 'eni na'e hokó ke u 'ilo 'oku 'ikai kovi kotoa 'a e ngaahi mālohi fakato'ú, 'o hangē ko e fakakaukau 'a e tokolahī. 'Oku fakafalala pē ia ki he fa'ahinga mālohi fakato'ú pea mo e feitu'u 'oku ha'u mei aí. Kuó u 'ilo'i ko e taimi 'oku ou feohi ai mo e ngaahi ivi tākiekina totonú, he 'ikai ke ma'u au 'e he ngaahi founiga 'a e māmaní. Kuo hangē 'a e ngaahi mālohi lelei mei he Siasí mo hoku ngaahi kaungāme'a 'oku mā'olunga 'enau tu'unga mo'ui ko ha leta kakau ki he'eku mo'ui, 'o ne 'ai au ke u tētē. ■

N a'e foaki mai
n'e he'eku
tamaí ha me'a'ofa
makehe ma'aku
'i he Kilisimasi
kimu'a peá ne
mālōloó. Ko ha
kahoa 'oku tautau
ai ha k'i'i fafangu siliva. Na'á ne
fakamanatu mai ke u fakaongoongo
ma'u pē ki he Laumālié pea ke u kei
mo'ui ma'a. Ko ha koloa mahu'inga ia
kiate au.

FALALA ki he 'Eikí'

**Mei ha 'initaviu mo Elaine S. Dalton,
palesiteni lahi 'o e Kau Finemuí; fai 'e
Megan Withers Roxas**

*"Falala ki [he 'Eikí] 'aki ho lotó
kotoa" (Lea Fakatātā 3:5).*

He'eku kei si'í ne u muimui 'i
he'eku tamaí 'i he feitu'u kotoa
pē na'á ne 'alu ki aí. Na'á ku
sai'ia ma'u pē 'i he'ene mo'ui l'i'oa
ma'a e 'Eikí. Na'á ne fokotu'u ha
tu'unga mo'ui mā'olunga 'o e ngāue
ta'esiokitá ma'aku. 'I he ta'u kotoa
pē na'á ne mālōlo ai mei he ngāue
'i ha uike 'e taha. Na'e 'ikai ke 'alu
ia ai 'o mālōlo 'eve'eva, ka na'á ne
kole ki hoku fāmilí ke tokoni ange
'i hono vali e fale 'o e uitou hoko
ange ki 'apí. Ko ha fakatātā pē 'eni
'e taha 'o e ngaahi ngāue tokoni lahi
na'á ne faí. Na'á ne fakakaukau'i
ma'u pē 'a e ní'ihī kehé.

Na'e puke lahi 'eku tamaí lolotonga
'eku 'i he ako'anga mā-'olungá. Na'á ku lotua ma'u pē 'o

kole ki he Tamai Hēvaní ke tāpu-
aki'i 'eku tamaí ke ne sai. Na'á ne 'i
falemahaki 'i ha māhina 'e taha peá
ne toki mālōlo.

Ko ha me'a fakamamahi 'eni ki
homau fāmilí. Na'e 'ikai 'uhinga-
mālie 'eni kiate kitautolu he na'a
mau fie ma'u 'emau tamaí. Na'á
ku lotua ke mahino kiate au hono
'uhinga na'e hoko ai 'ení mo hono
'uhinga na'e 'ikai tali ai 'e he Tamai
Hēvaní 'eku ngaahi lotú. Hangē
kiate au na'e fakalongolongo pē
'a langí he na'e 'ikai tali mai 'eku
ngaahi lotú. Na'á ku ongo'i kuo
tuku au 'e he Tamai Hēvaní ke u
tuēnoa. Ka na'e kei hokohoko atu
pē 'eku lotú.

Hili mei ai ha ta'u 'e taha, na'á ku
'i ha houalotu sākalamēniti 'a ia na'e
lau ai 'a e tokotaha na'e leá mei he
tohi Lea Fakatātā:

"Falala ki [he 'Eikí] 'aki ho lotó
kotoa, pea 'oua na'á ke fa'aki ki ho
poto 'o'oú."

"Ke ke fakaongoongo kiate ia 'i
ho hala kotoa pē, pea 'e fakatonu-
tonu 'e ia 'a ho ngaahi 'alungá." Lea
Fakatātā 3:5–6

Na'e fakamo'oni kiate au 'e he
Laumālié ko e tali 'eni ki he'eku
lotú! Na'e fie ma'u ke u falala ki
he 'Eikí. Na'e 'osi ha taimi fuoloa
peá u toki ma'u 'a e tali ko ía, pea
na'e 'ikai ko e tali ia ne u fie ma'u,
ka ko e tali faka'ofa'ofa *taha* ia ki
ha lotu. Na'e 'ikai fie ma'u ia ke
mahino kiate au hono 'uhinga na'e
hoko ai 'ení. Na'e fie ma'u ke u
falala ki he 'Eikí.

Te ke lava 'o fai ha fa'ahinga
me'a pē 'i he taimi 'okú ke falala ai
ki he 'Eikí—o'a'u pē ki he taimi 'e
fu'u faingata'a mo'oni aí—he 'okú
Ne fakatonutonu ho halá. Te Ne
'i ho tafa'akí. Te Ne pukepuke ho
nimá. Te Ne fekau'i mai 'Ene kau
'āngeló ke takatakai 'iate koe. Ko
'eku fakamo'oni ia. Pea 'oku mo'oni
ia kiate kitautolu hono kotoa. ■

Fakamo'oni Makehé

Ko e vahevahe 'e

'Eletā L. Tom Perry 'o e
Kōlomu 'o e Kau 'Apose-
tolo 'e Toko Hongofulu
Mā Uá ha ngaahi faka-
kaukau fekau'aki mo e
tefito ko 'ení.

Ko e hā e **ngaahi tāpuaki** 'oku tau mā'u 'o fakafou 'i he Siasi kuo toe fakafoki mai?

*Mei he "Ko e Pōpoaki 'o Hono Toe Fakafoki Mai 'o e Oongoongolei," Liahona, Mē 2007,
85–88; "Ko e hā 'Oku Mou Kumī?" Liahona, Mē 2005, 84–87.*

*'E lava ke ke faka'aonga'i 'a e lēsoni mo e
'ekitiviti ko 'ení ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki
he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.*

'Oku lava 'e he Ngaahi Tefito'i Mo'oni mo e Ngaahi Ouau 'o e Ongoongolelei

'o 'Omi ha Faingamālie Kiate Au Ke u Toe
Nofo Fakataha ai mo e 'Otuá.

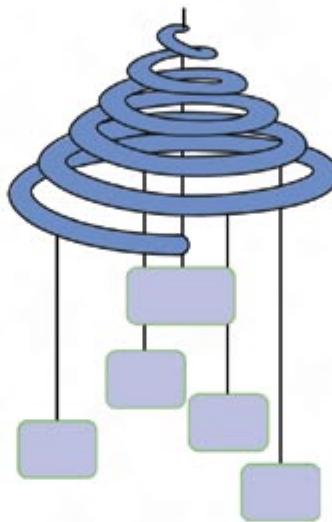
Fai 'e Ana Maria Coburn
mo Cristina Franco

*"Oku mau tui ko e ngaahi 'uluaki
tefito'i mo'oni mo e ngaahi ouau 'o e
Ongoongolelei ko e: 'uluaki, Tui ki he
'Eiki ko Sisū Kalaisí; uá: Fakatomalá;
tolú, Papitaiso 'i he fakauku ke faka-
molemole'i 'a e ngaahi angahalá,
faá, Hilifaki 'o e nimá ke ma'u 'a e
me'a-foaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní"
(Ngaahi Tefito 'o e Tuí 1:4).*

Oku fakamatala 'a e tefito 'o e tui hono faá ki he ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi ouau 'o e ontoongolelei 'e fá 'oku fie ma'u ke ke muimui ai kae lava ke ke toe nofo fakataha mo e Tamai Hēvaní.

'Uluaki, 'oku fie ma'u ke ke tui kia Sisū Kalaisi. 'Oku 'uhinga 'a e tui kia Sisū Kalaisí ki ho'o tui 'okú Ne mo'ui, ko e Fakamo'uí Ia, pea 'okú Ne 'ofa 'iate koe neongo kuo te'eki ai ke ke mamata 'iate Ia. 'I he taimi 'okú ke tui ai kia Kalaisí, te ke loto ke fai 'a e me'a kuó Ne kole atú, hangē ko e lotú, ma'u- lotú, anga'ofá, mo hono tauhi 'o e ngaahi fekaú.

Ko e me'a mahu'inga 'e taha kuo kole mai 'a Sisū ke ke faí ko ho'o papitaiso 'i he taimi 'okú ke ta'u valu aí (pe motu'a ange ai). 'E papitaiso koe 'i he fakauku—'o hangē pē ko Sisú. 'A ia ko hono

'uhingá 'e puli kotoa ho sinó ki lalo 'i he vaí. 'E fakahoko ho papitaisó 'e ha taha 'okú ne ma'u e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí ke fai papitaiso. 'I he taimi 'oku papitaiso ai koé, 'okú ke fai foki ha palōmesi mo e Tamai Hēvaní. 'Okú ke palōmesi te ke tauhi e ngaahi fekaú, pea kapau te ke fai 'eni, 'okú Ne palōmesi te ke ma'u e takaua 'o e Laumālie Mā'oni'oní.

Hili ho papitaisó, te ke ma'u 'a e me'afoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní. 'E hilifaki 'e ha taha 'okú ne ma'u 'a e lakanga fakataula'eikí 'a hono onto nimá 'i ho 'ulú ke foaka atu 'a e me'afoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní. 'E tataki, ako'i, mo fakafiemālie'i koe 'e he Laumālie Mā'oni'oní mo fakamo'oni kia Sisū Kalaisi.

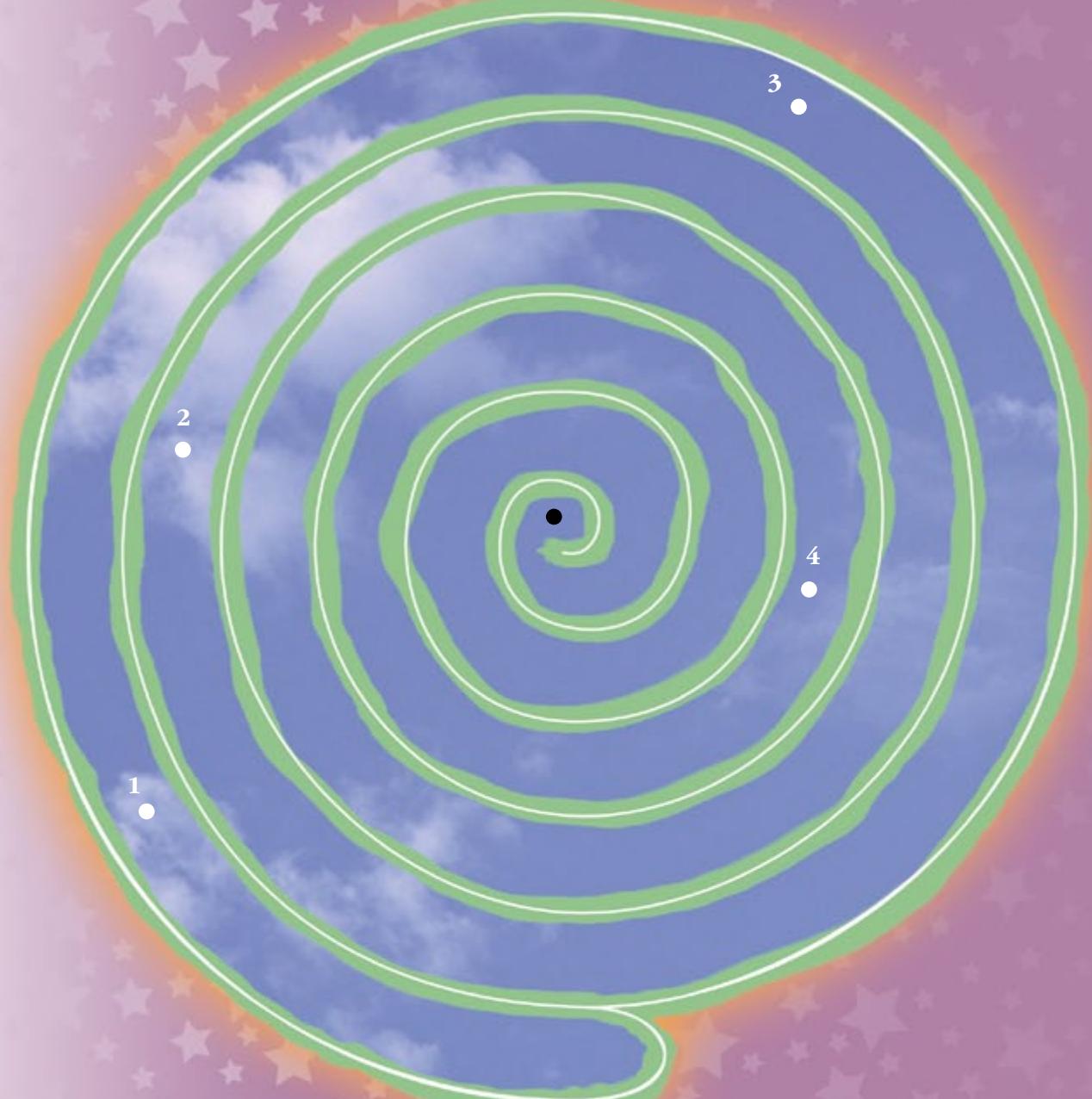
'Okú ke ma'a mo ta'ehalaia mei he 'aho na'e fá'ele'i ai koé 'o a'u

ki ho ta'u valú, koe'ahi pē ko e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. Hili ho'o ta'u valú pea papitaiso koé, 'e fie ma'u ke ke fakatomala mei ha fa'ahinga fehālaaki pē na'a ke fai. Ko e fakatomalá ko ha'o onto i tautea peá ke kole ki he Tamai Hēvaní ke fakamolemole'i koe pea mo ha taha pē na'a ke fakalavea'i. Hili ho'o fakatomalá, 'e fie ma'u ke ke feinga mālohi ke 'oua na'a ke toe fai 'a e fehālaaki tatau pea ke ke talangofua ange ki he ngaahi fekaú. Koe'ahi ko e Fakalelei, 'oku lava ai ke ke toe ma'a kapau te ke fakatomala.

'Oku mahu'inga 'a e tui kia Sisū Kalaisí, fakatomalá, papitaiso 'i he fakauku, ma'u 'a e me'afoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní he te nau tokon'i koe ke ke nofo fakataha mo ho fāmilí 'o ta'engata, pea mo e Tamai Hēvaní mo Sisū Kalaisi. ■

'Ekitiviti'

Te ke lava 'o ngaohi 'a e me'a ko 'ení 'o tautau ke ne fakamanatu'i atu 'a e ngaahi 'uluaki tefito'i mo'oni mo e ngaahi ouau 'o e ontoongolelei. Fakapipiki 'a e peesi 63 ki ha pepa fefeka. Kosi 'o to'o 'a e 'ū faka'ilonga 'e nimá; hili iá pea kosi 'a e me'a ke tautau 'i he 'ū laine 'oku 'ikai motumotú. Kosi pe lomi'i 'i he feitu'u 'oku fakahā atú. Tautau 'aki e 'ū faka'ilongá ha afo pe loufau mei he pepa matolú.

1.

2.

4.

3.

Ko e ngaahi 'uluaki tefito'i
mo'oni mo e ngaahi ouau
'o e ongoongoleleí ko e:

1. Tui ki he 'Eiki
ko Sīsū Kalaisí

2. Fakatomalá

3. Papitaiso 'i
he fakauku ke
fakamolemole'i 'a e
ngaahi angahalá

4. Hilifaki 'o e
nimá ke ma'u
'a e me'afoaki
'o e Laumālie
Mā'oni'oní

Tāmate‘i Fakahā^{PEA}

An illustration of a person's head in profile, facing right. The head is light pink with a large, brown, textured brain visible inside. A yellow starburst effect surrounds the brain. In the background, there is a computer monitor showing a red and orange interface, and a keyboard.

Te u tauhi hoku
‘atamaí mo e sinó
ke topupatu mo ma‘a.”
Ko Hoku Ngaahi Tu‘unga
‘Ulungāanga ‘i he Oongoongolei

Fai ‘e Danielle Kennington

Makatu‘unga ‘i ha talanoa mo‘oni

“Faitōnunga pea ‘oua ‘e tukulolo
ki ha ‘ahi‘ahi” (T&F 9:13).

Na‘e tangutu hifo ‘a Kona ‘i he komipiuta fakafāmilí ‘o taipe ‘i he tu‘asila he uepisaití na‘e ‘oange ‘e hono kaungāme‘á. He na‘e talaange ‘e hono kaungāme‘á, “Oku totonu ke ke sio hení!”

Ka ‘i he ‘asi hake pē ‘a e uepisaití, na‘e ongo‘i ta‘efiemālie ‘a Kona. Na‘á ne feinga fakavavevave ke tāpuni‘i e pēsí, ka ko e lahi ange ‘ene lomí, ko e lahi ange ai pē ia e ngaahi fakatātā kovi na‘e ‘asi haké. Na‘e hanga ‘e Kona ‘o lomi‘i ‘e me‘a ke tāmate‘i ai e komipiutá peá ne lele ki hono lokimohé.

Na‘e ongo‘i tautea ‘a Kona he‘ene sio he ngaahi fakatātā ko iá. Talu mei hono papitaisó ‘i he ngaahi māhina si‘i kuo hilí mo e kamata ke ne ongo‘i ‘a e nonga makehe ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oní. Ka ‘i he hili ‘ene sio ‘i he ngaahi fakatātā ko ‘ení, na‘e ‘ikai ke ne ma‘u ha nonga. Na‘á ne ongo‘i halaia mo ilifia na‘a ‘ilo‘i ‘e ha taha ‘a e me‘a na‘á ne sio aí.

Na‘e fakalongolongo pē ‘a Kona he taimi kai efiafí. Na‘á ne feinga ke fanongo ki he talanoa ‘a hono fāmilí, ka na‘e ha‘u pē ki hono ‘atamaí ‘a e ngaahi fakatātā ko ia na‘á ne

sio aí. Na‘e ‘ikai mavahe meiate ia ‘a ‘ene ongo‘i faikehe ‘i hono keté.

I he lotu ‘a Kona he pō ko iá, na‘á ne fakahā ki he Tamai Hēvaní ‘a e ngaahi fakatātā na‘á ne sio aí. Na‘á ne kole fakamolemole pea he ‘ikai ke ne toe fai ia. Hili ‘ene lotú na‘á ne ki‘i ongo‘i nonga ange, ka na‘á ne toe ongo‘i pē ‘oku totonu ke ‘alu ‘o talanoa mo ‘ene fa‘eé. Na‘e ‘ikai fie ma‘u ‘e Kona ia ke ne talaange ki ai e me‘a na‘e hokó. Fēfē kapau te ne ‘ita pe loto māmahi ai?

Na‘e faifai pē pea fakapapau‘i ‘e Kona ‘e talanoa mo ia. Na‘á ne ‘alu ki he loki ‘ene fa‘eé ‘o tangutu hifo ‘i hono mohengá ‘a ia na‘á ne lauthoi ai.

“Fine‘eiki, ‘e lava ke ta talanoá?” ko ‘ene fehu‘i ange ia.

Na‘e pehē ange ‘e he‘ene fa‘eé, “Io. Ko e hā e me‘a ‘oku hokó?”

Na‘á ne talaange e me‘a hono kotoa. Na‘á ne fakahā ange e me‘a na‘e talaange ‘e hono kaungāme‘á, mo e me‘a na‘á ne sio ai ‘i he saití. Na‘e siofi pē ia ‘e he‘ene fa‘eé, ka na‘e ‘ikai hangē ia ‘oku ‘itá.

Na‘e talaange ‘e Kona, “Na‘e ‘ikai ke u ‘ilo‘i e me‘a ke faí. Ko ia na‘á ku tamate‘i pē ‘a e komipiutá peá u lele mei ai. Kātaki fakamolemole, fine‘eiki. Na‘e totonu pē ke ‘oua te u taipe‘i ‘a e tu‘asila ko iá, ka na‘e

‘ikai ke u ‘ilo‘i ‘e au na‘e kovi.”

Na‘e fā‘ofua ‘a e fine‘eikí ‘ia Kona. Na‘á ne pehē ange, “E Kona, ‘oku ou fakame‘apango‘ia ho‘o sio ‘i he ngaahi fakatātā ko iá. ‘Oku feinga e kakai ia ‘e ni‘ihi ke kākāa‘i e fānaú ke nau sio ‘i he ngaahi me‘a ‘oku koví. Ka na‘á ke fai ‘a e me‘a totonú. ‘I ho‘o sio pē ‘i ha ngaahi fakatātā kovi ‘i he komipiutá, ‘oku fie ma‘u ke ke tāmatei pea fakahā.” ‘A ia ko hono ‘uhingá ke ke lomi‘i e me‘a ke tāmate‘i ai e komipiutá peá ke ha‘u ‘o fakahā kiate au he taimi pē ko iá. Ko e me‘a totonú pē ‘ena na‘á ke faí.”

Na‘e ongo‘i fiemālie ‘a Kona!

Na‘e talaange ‘e he fine‘eikí, “E Kona, ‘oku ou loto ke ke ‘ilo‘i ‘oku ‘ikai ko e fo‘ui ia ‘o‘ou. Ko ha fehālaaki ia, pea ‘oku ‘ikai totonu ke ke ongo‘i halaia ‘i he me‘a na‘e hokó.”

“Fine‘eiki, kapau na‘á ku fai e me‘a totonú, ko e hā ne u ongo‘i ta‘efiemālie pehē ai?”

Na‘e fakamatatala‘i ange ‘e he‘ene fa‘eé, “I he taimi ‘oku hoko ai ha me‘a fakatu‘utāmaki, ‘oku fakahā mai ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oní ke tau ‘ilo‘i. Ko e ongo ko ia na‘á ke ma‘u, ko hono talaatu ia ‘e he Laumālie

NGAAHI TOKONI KE MALU AI MEI HE 'INITANETÍ

- Ma'u ha ngofua mei he mātu'á peá ke tok faka'aonga'i e 'Initanetí.
- Toki faka'aonga'i pē 'a e 'Initanetí 'o ka 'i ai ha kakai kehe—hangē ko ho'o ongomātu'á—mo koe.
- 'Oua 'aupito na'á ke 'orange ki ha taha ho hingoa totonú, ta'u motu'á, tu'asilá, fika telefóni, pe ha toe fakamatala fakatāu-taha kehe tuku kehe ka toki fakangofua atu 'e he mātu'á.
- Faka'ilonga'i e ngaahi uepisaiti 'okú ke manako aí koe'uhí ke 'oua na'á ke toe kumi kinautolu.

Ke ke mavahe mei ha uepisaiti 'oku ta'efe'ungá:

1. Tāmate'i e komipiutá.

2. Fakahā ki ha tokotaha lahi.

3. 'Oua 'aupito na'á ke toe hū ki he saiti ko ia.

4. Kapau 'e faka'ali'ali atu 'e ha taha ha saiti 'oku ta'efe'unga, 'oua na'á ke manavasi'i ke ke 'alu mei ai.

Kapau 'okú ke fie ma'u ha uepisaiti 'oku malu pea fakafiefia ke ke hū ki ai, vakai'i 'a e friend.lids.org. 'Oku 'i ai e ngaahi talanoa, ngaahi peesi ke valivali, vitiō, 'ū filimi fakatātā, fanga ki'i va'inga, mo ha ngaahi me'a lahi ange ai.

Mā'oni'oní ke ke mavahe mei ai. Te u 'ai ki he'etau komipiuta ha me'a sivi ke ne ta'ofi 'a e hū ki he ngaahi saiti 'oku koví, ka 'e lava pē ke hū mai ha ngaahi me'a kovi ia he taimi 'e nī'ihī. 'Okú ke 'ilo pē me'a ke faí 'o ka toe hoko ha me'a peheni, ko ia?"

Na'e talaange 'e Kona, "Tāmate'i e komipiutá pea fakahā atu kiate koe."

"Ko ia!" ko e Fine'eikí ange ia. Kimu'a pea foki 'a Kona ki hono mohengá, na'á ne lotu 'o fakamālō ki he Tamai Hēvaní 'i he ongo'i fiemālie 'okú ne ma'ú. Lolotonga 'ene lotú, na'á ne ongo'i 'a e nonga mei he Laumālie Mā'oni'oní. Na'á ne 'ilo'i 'e lelei e me'a hono kotoa. ■

Ko 'Etau Pēsí

'Oku sai'ia 'a Maikolo G. (to'omata'u), ta'u 11, mei Panamaá, 'i he'ene ngaahi kalasi kalaté pea ako mālohi i'apiako. Na'e tu'o taha 'ene hoko ko e "pule ako 'o e 'ahó" i hono 'apiakó koe'ahi koe lelei hono māká.

'Oku 'osi hoko 'a Maikolo ko ha faifekau loto-to'a. I he taimi na'e fokotu'u ai 'e he Siasi ha palepale ma'u'anga fakamatala i'he fea fakavaha'apule'anga ofi ki he 'api 'o Maikoló, na'a ne tu'u mo 'ene ongomātu'á 'i he hú'anga ki he feá 'o tufa ki he kakai 'a e fanga ki'i tohi tufa kau ki he Siasi, mo fakaafe'i kinautolu ke nau 'a'ahi ki he palepale 'a e Siasi. Na'a ne 'orange foki ha kaati tufa ki he fāmili 'o hano kaungāme'a, pea na'e ako'i kinautolu 'e he kau faifekaú fekau'aki mo e Siasi. 'Okú ne hanganaki fiefia atu ki ha'ane ngāue fakafaifekau taimi kakato.

KO HA LOTU KE MA'U HA FAKAFIEMĀLIE

Ne tu'o ua 'eku misi he pō 'e taha na'e vela homau falé pea vela ai e me'a hono kotoa. Ne u manavahē 'aupito hili ange 'eku misi. Ko ia ne u lotu ki he Tamai Hēvaní ke 'oua mu'a te u toe misi pehē. I he'eku toe mohé, ne u misi 'oku ou 'i ha feitu'u faka'ofo'ofa. Ne u ongo'i nonga 'aupito pea 'ikai ke u kei manavahē.

Nivia 'Eniselika A., ta'u 10, Mekisikou

Na'e fiefia e fānau Palaimeli 'o e Uooti Vile-Malié mei he Siteiki Monituliolo Kuepekí, mo 'enau kau faiakó mo e kau takí he 'a'ahi ki he Temipale Monituliolo Kuepekí. Na'a nau angalelei mo 'apasia 'i hono talitali lelei kinautolu 'e he kau palesitenisi 'o e temipalé mo takimamata kinautolu 'i he kelekele 'oku tu'u ai e temipalé. Na'a nau sai'ia 'i he sio ki he ngaahi matala'i-'akau lanu kehekehé mo e temipale faka'ofo'ofá. Na'a nau toe sio foki 'i he fo'i filimi kau ki he temipalé, pea na'a nau takitaha ha ki'i kaati na'e tu'u ai e fakatātā 'o e temipalé.

T-meili ha'o tā fakatātā, ha tā, me'a ne hoko, fakamo'oni, pe tohi ki he liahona@ldschurch.org, 'o fokotu'u 'a e "Our Page" 'i he laine ki he kaveingá. Pe meili mai ki he:

Liahona, Our Page

50 E. North Temple St., Rm.2420
Salt Lake City, UT 84150-0024, USA

Ko e me'a kotoa pē 'oku fakahū mai kuo pau ke fakakau mai ai 'a e hingoa kakato 'o e fānaú, tangata pe fefine, mo hono ta'u pea fakataha mo e hingoa 'o e mātu'á, hono uōti pe koló, siteiki pe vahefonuá, pea mo e tohi fakangofua 'a 'ene mātu'á ('e tali pē kapau 'e 'ī-meili mai) ki hano faka'aonga'i e tā 'o e fānaú mo e me'a na'e fakahū mai. 'E lava pē ke 'ētitia'i 'a e me'a 'oku fakahū mai ke mahino mo lōloa fe'unga.

Ko e Fili Mahu'inga Ne u Faí

Fai 'e Rebecca Shaw

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Pea 'e papitaiso 'enau fānaú ki he fakamolemole 'o 'enau ngaahi angahalá 'i he taimi 'oku nau ta'u valu aí, pea ma'u 'a e hilifaki 'o e nimá" (T&F 68:27).

Ne pehē mai e Fine'eikí, "Nikolai, 'oku toe Ó mai e ongomātu'a Sionesoní he pooni. Kuó ke lotu 'o hangē ko 'ena kole atú?"

Ne u pehē ange, "Te'eki ai."

Ko e ongo faifekau matu'otu'a 'a 'Eletā mo Sisitā Sionesoni 'i homau uotí. Na'á na fa'a Ó mai ke ako'i kiate au e ngaahi lēsoni 'a e kau faifekaú 'i he efiafi fakafāmili 'i 'apí.

Na'e 'ikai ke fa'a ma'ulotu ma'u pē hoku fāmilí pea na'e 'i ai e ngaahi me'a na'e 'ikai mahino kiate au. Kuo mei hoko hoku ta'u valú, pea talamai 'e he'eku Fine'eikí ke u fili pe 'oku ou fie papitaiso.

Ne ako'i kiate au 'e 'Eletā mo Sisitā Sionesoni he uike kuo 'osí 'a e lotu 'a Siosefa Sāmita ke ne 'ilo'i 'a e mo'oní. Hili ko iá ne na kole mai ke u lotua hano papitaiso au.

Na'e talamai 'e Sisitā Sionesoni, "Hanga 'o fakatokanga'i 'a e ongo 'okú ke ma'ú. Ko e fouga ia 'oku tokoni mai ai e Laumālie Mā'oni'oní ke tau 'ilo'i e me'a 'oku mo'oní."

Ne u fakakaukau mahalo 'e lava pē ke u tatali ki hoku ta'u 14 'o hangē ko Siosefa Sāmita.

T he'emaupi lēsoni he pō ko 'ení na'e fokotu'utu'u fakahokohoko ai ki 'olunga 'e 'Eletā Sionesoni ha 'ū ipu ke fa'u ha taua. Na'á ne talamai

kapau 'oku 'ikai lelei 'a e fakava'é, 'e holo e tauá.

"Okú ke pehē ko e hā hono 'uhinga 'oku ma'u ai 'e he Siasí 'a e

fakava'e fefeka pe-heé?" ko 'ene fehu'i mai ia.

Na'á ku manatu'i e lēsoni 'o e uike kuo 'osí. "Mahalo pē ko e tupu mei hono fakahā 'e he Tamai Hēvaní mo Sisitā Sionesoni 'a e fouga ke ne toe fakafoki mai ai iá."

Na'e pehē 'e 'Eletā Sionesoni,

"Mo'oni. Pea 'oku tau ma'u ha kau palōfita mo ha kau 'aposetolo mo'ui ke nau tataki ia 'i he founga tononú."

Na'e 'uhingamālie 'eni. Na'á ku ongo'i lelei ma'u pē 'i he taimi ne u fanongo ai kau kia Palesiteni Tōmasi S. Monisoní.

Na'e toki fai mai 'e Sisitā Sionesoni 'a e fehu'i na'á ku fakatu'otu'a ki aí.

"Kuó ke 'osi lotua hono papitaiso koé?"

Ne u talaange, "Te'eki ai."

Na'e fehu'i mai 'e Sisitā Sionesoni, "Okú ke fie papitaiso?"

Faka'amu ange 'e au na'e lava ke u tali ange, ka u faka'ilonga ange pē 'oku 'ikai te u 'ilo.

'Oku pehē 'e hoku ki'i tokoua si'i ko 'eku ilifiá 'i hono fakauku au he loto vaí he ko e me'a ia 'e ilifia ai iá. Ka 'oku ou manako au ki he vaí, ka na'e 'ikai ke u fakapapau'i pe ko e hā e me'a ne u hoha'a ki aí.

Na'e 'eke mai 'e Sisitā Sionesoni, "Okú ke manavasi'i ki he fatongia 'oku ha'u mo iá?"

I hono lea 'aki pē 'eni 'e Sisitā Sionesoni, na'á ku 'ilo'i ko e mo'oní. Na'e talamai 'e he'eku fa'eé te u ha'isia ki ai. 'A ia ko e pehē te u fatongia 'aki 'a e me'a 'oku ou filí. Kuo pau ke u tokanga ke tauhi e ngaahi fekau 'a e 'Otuá. 'Oku 'ikai te u fakapapau'i pe kuó u

Na'e 'afio'i 'e he Tamai 'i Hēvaní . . . 'e fie ma'u ke mou fai ha ngaahi fili 'e mahulu hake ia 'i he me'a totonu te mou lava 'o fili ki aí. . . Na'a Ne fakakau mai ai ha founiga tokoni'i koe . . . 'o fakafou 'i he Laumālie Mā'oni'oní."

'Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ke Ma'u ha Tataki Fakalaumālie," *Liahona*, Nōv. 2009, 6.

mateuteu ki he fatongia ko iá. Fefē ka 'ikai ke u toe 'alu ki he lotú 'o hangē ko 'eku tama?

Na'e talamai 'e Sisitā Sionesonii, "Ko ho'o ta'u valú pē te ke ha'isia leva ki ho'o ngaahi filí neongo kapau he 'ikai papitaiso koe. Ka 'i he hili ha'o papitaiso pea hilifakinima koé, 'e lahi ange 'a e tokoni te ke ma'u ke fai ha ngaahi fili 'oku lelei. Ko hono 'uhingá he te ke

ma'u 'a e me'afoaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní."

Na'a mau talanoa ki he ni'ihi 'o e ngaahi fekau 'e fie ma'u ke u tauhí. Kuó u 'osi 'ilo'i hono kovi 'o e ifi tapaká mo e kava mālohi mo e faito'o kona tapú, ko ia na'e 'ikai ngali faingata'a hono tauhi e Lea 'o e Potó.

I he 'alu pē 'a e ongo faisekaú na'e 'ikai ke u kei ongo'i manavasi'i

ke u papitaiso. Na'a ku loto ke fai 'a e ngaahi fili totonú mo tauhi e ngaahi fekau 'a e Tamai Hēvaní. Pea na'a ku fiefia 'e tokoni'i au 'e he Laumālie Mā'oni'oní.

Ne u 'alu ki hoku lokí 'o tū'ulutui 'i hoku ve'e mohengá. Lolotonga 'eku lotú, na'a ku ongo'i fakapapau ko e fakakaukau lelei ia ke u papitaiso. Na'a ku 'ilo'i ko e ongo ko iá ko e tali ia ki he'eku lotú. ■

Ko ha Tali Fakavaivai

Fai 'e Laura Hunter

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

1.

"'Oku teke'i atu 'a e houhaú 'e he tali fakavaivai:
ka 'oku fakatupu 'a e 'itá 'i he lea fakamamahí"
(Lea Fakatātā 15:1).

2.

3.

4.

5.

'Okú ke pehē 'e
'aonga kia Lisi?

Ko 'ene toe hoko pē pea
ke 'ahi'ahi'i 'o sio angé
ki he me'a 'e hokó.

6.

'Oku ou fie ma'u e
kapakau 'o e fa'ahi kehē!

7. Na'e manatu'i 'e 'Ālisi e me'a na'e
talaange 'e he tangata'eikí.

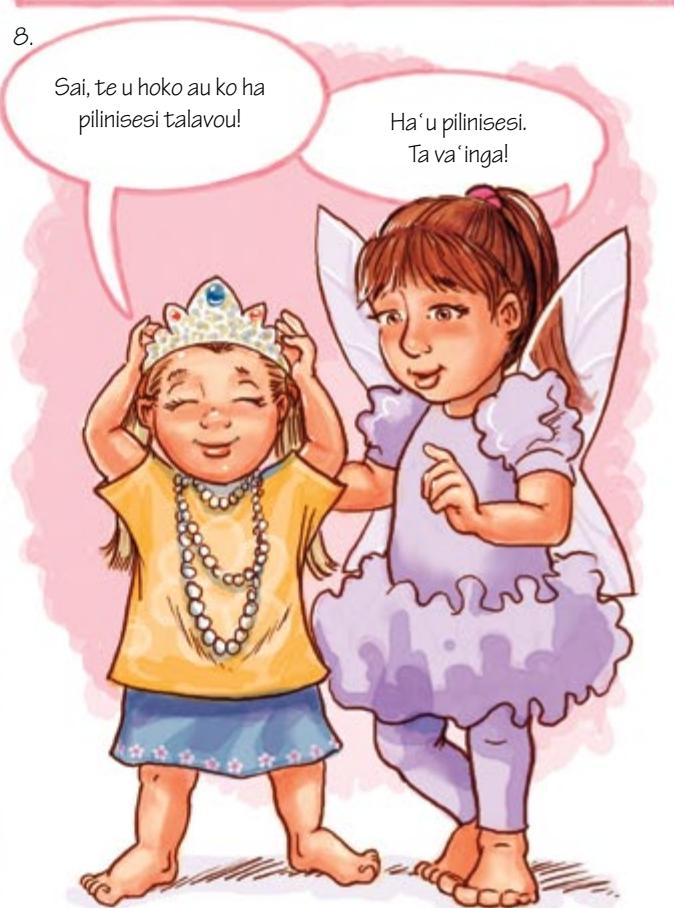
Lisi, te ke fie tui hoku kalauni?
Te ke pilinisesi koe pea ko ho
kaungāme'a fa'ahikehé.

8.

Sai, te u hoko au ko ha
pilinisesi talavou!

Ha'u pilinisesi.
Ta va'inga!

NGAAHI FAKAMANATU

KE TALI FAKAVAIVAI

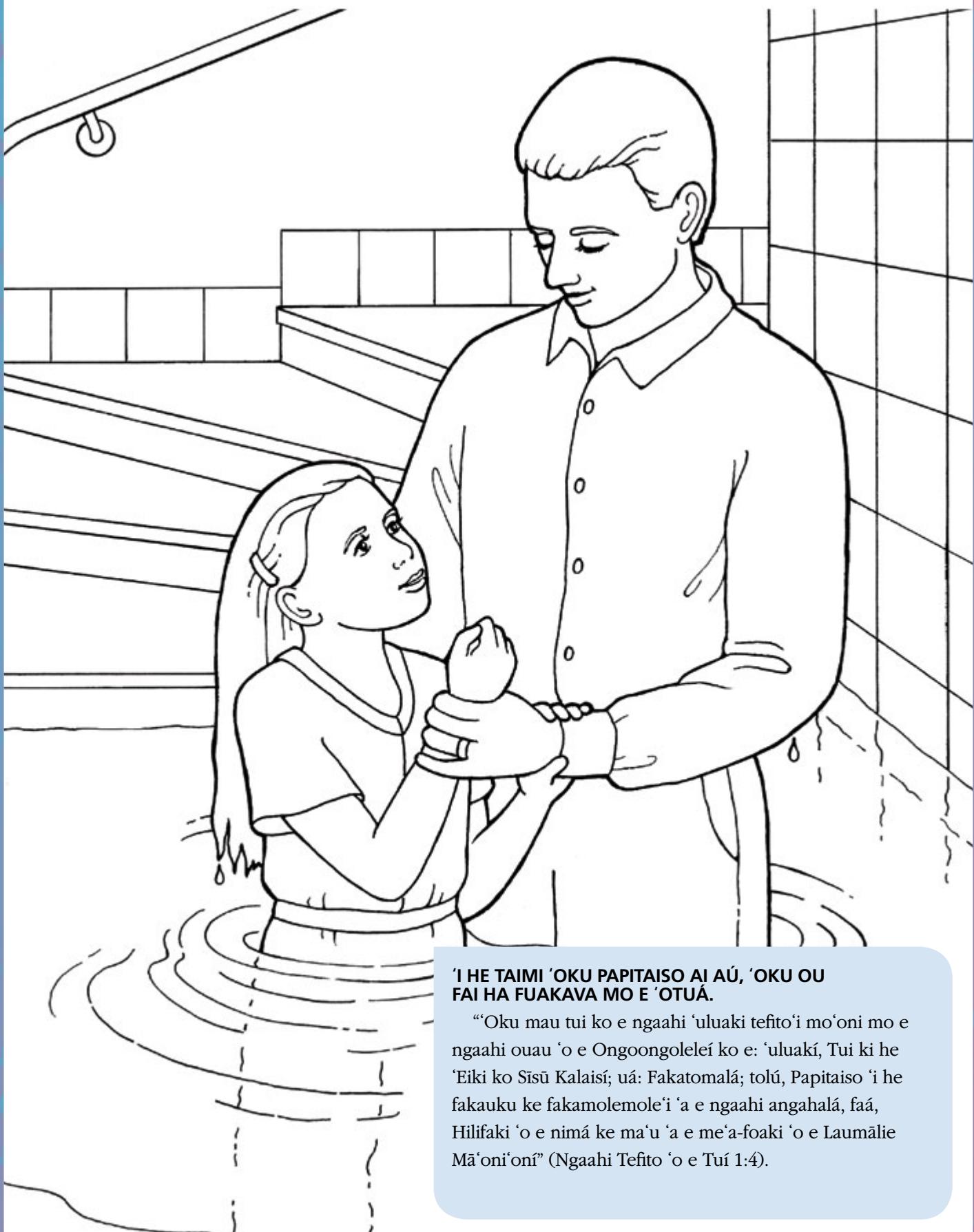

NGAAHI FAKAMANATU

KE TALI FAKAVAIVAI

Taimi 'e ni'ihi 'oku faingata'a ke manatu'i 'i he taimi 'oku tau 'ita aí ke fai ha tali fakavaivai. Kole ki he mātu'á ke tokoni atu 'i hono ngaohi 'a e fo'i mama pe vesa 'oku hā atu 'i he peesi ko 'ení. Tui ia ko ha fakamanatu ke tokoni atu ke ke fai ha ngaahi fili lelei mo tali fakavaivai.

**I HE TAIMI 'OKU PAPITISO AI AÚ, 'OKU OU
FAI HA FUAKAVA MO E 'OTUÁ.**

“Oku mau tui ko e ngaahi ‘uluaki tefito‘i mo‘oni mo e ngaahi ouau ‘o e Oongoongoleí ko e: ‘uluakí, Tui ki he ‘Eiki ko Sīsū Kalaisí; uá: Fakatomalá; tolú, Papitaiso ‘i he fakauku ke fakamolemole‘i ‘a e ngaahi angahalá, faá, Hilifaki ‘o e nimá ke ma‘u ‘a e me‘a-foaki ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oní” (Ngaahi Tefto ‘o e Tuí 1:4).

Ngaahi Oongoongo 'o e Siasí

Fakautuutu Fakavaha'apule-'anga Hono Fie má'u 'o ha Fakahokohoko Fakamotu'alea

Fai 'e Hikari Loftus

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Oku fekumi 'a e kakaí 'i māmani kotoa ki he'e-nau ngaahi kuí.

Pea 'oku tokoni 'a e kakai kehé 'i māmani kotoa ke lava 'o fakahoko 'a e fekumi ko iá.

Na'e kamata hono fokotu'utu'u 'o e FamilySearch 'i he 'Initanetí 'i he 2006 pea 'oku lava 'ení 'i he tokoni atu ki ai 'a e ni'ihi 'oku ngāue ta'etotongi 'i he māmaní kotoa, pea ko e founiga ia hono 'omai 'o e ngaahi lekooti totonú (hangē ko ia 'oku hā 'i he maikoloflimí) 'o fakahū leva 'a e ngaahi fakamatala 'i aí ki ha polokalama fakakomipiuta 'i he 'Initanetí 'a ia 'e lava 'o fai ai ha fakatotolo.

Talu mei he taimi na'e kamata ai hono fakahokohoko fakamotu'alea 'o e FamilySearch mo e 'iloa 'ene ola leleí, 'a ia ne fakakakato ai 'e ha kāingalotu mo ha kakai pē 'oku 'ikai Siasi 'e toko 122,000 na'a nau ngāue ki ha lekooti 'e 547,978,000. Neongo iá, 'oku 'i ai ha taumu'a fo'ou 'anautolu 'oku nau fakafe-kau'aki 'a e fakahokohoko fakamotu'aleá: ke fakahokohoko e 'ū lekōtí 'i ha ngaahi lea fakafonua kehe, mavahe mei he lea faka-Pilitāniá.

Na'e pehē 'e Simi 'Elikisoni, ko e pule fakamāketi ma'a e FamilySearch, "Oku faka'au pē ke toe lahi ange 'a e ngaahi hingoa 'oku mau fakahokohoko fakamotu'aleá 'oku 'ikai ko ha hingoa faka-Pilitāniá. 'Oku mau feinga ke fakakau lahi ange mai ha kakai 'oku nau lea 'aki ha ngaahi lea kehekehé koe'uhí ke toe lelei ange 'emau ngāue ki he ngaahi hingoa 'oku 'ikai ke faka-Pilitāniá."

Neongo 'oku kei hokohoko atu pē 'a e lahi ange hono fakahokohoko fakamotu'alea 'o e ngaahi lekooti faka-Pilitāniá, ka 'oku toe laka mama'o e tupu lahi ange 'a e ngaahi lekooti fakavaha'apule'angá. Na'e pehē 'e Misa 'Elikisoni 'oku ma'u e ngaahi ngāue mei he ngaahi fonua kehekehe 'i hono ilo'i ko ia 'e he ngaahi pule'anga lahi ange mo kinautolu 'oku nau tauhi e ngaahi lekōtí 'a e ngāue 'oku fai 'e he FamilySearch.

'Oku kamata 'aki pē hono to'o 'e he kau ngāue 'a e FamilySearch 'a e ngaahi lekooti mei he ngaahi pule'anga, laipelí, mo e ngaahi ma'u'anga fakamatala peheé 'o faitaa'i hanau ngaahi tatau. 'Oku fakatahataha'i leva e ngaahi tatau ko 'ení ki ha ngaahi kulupu iki 'o ui ko e "batches," 'a ia 'oku lava ke ma'u ia 'i he 'Initanetí 'e he kau ngāue ta'etotongi. 'Oku hū leva e kau ngāue ta'etotongi ko 'ení ki he FamilySearch, download ha batch 'e taha, pea fakahū 'a e fakamatala 'oku nau sio ki ai he komipiutá. 'Oku ala ma'u kimui ange 'a e fakamatala ko ía ma'a e tokolahí 'oku nau fakatotolo ki he hisitōlia fakafāmilí. 'Oku pehē 'e Keiti Keli, ko e Kou'otineita 'o e Ngāue Fakahokohoko Fakamotu'alea ki he FamilySearch, ko e batch takitaha, ko hono fakatahataha'i ia 'o e ngāue 'oku lava ke fakakakato 'e ha tokotaha ngāue 'i ha miniti nai 'e 30.

'Oku ala kau 'i he kau ngāue ta'etotongi ki hono fakahokohoko fakamotu'alea 'o e FamilySearch ha kakai 'oku 'ikai ko 'enau lea fakafonuá 'a e lea faka-Pilitāniá ('oku lolotonga ngāue 'aki 'i he saití ha lea fakafonuá 'e fitu), ka 'oku lava pē foki ke kau ki ai ha kakai 'oku 'i ai ha'anau pōto'i lea fakafonuá mei he'enau ngāue fakafafekau, akó, pe ha toe fa'ahinga ako kehe.

Neongo 'oku 'ikai fakahoko ha ngaahi ngāue 'i ha fonua 'okú ke nofo pe ngāue aí, ka 'e lava pē ke ma'u ia mei he ngaahi fonua 'oku lea 'aki ai 'a e lea fakafonuá tataú.

'I he taimi na'e langa ai e Temipale Kaivi 'Iukuleiní, na'e kamata kau atu 'a e Kāingalotu 'Iukuleiní ki hono kumi mo fakahokohoko fakamotu'alea 'o e ngaahi hingoa ke 'ave ki he temipalé 'i ha 'osi hono langá. 'I he taimi na'e fakatapui ai e temipalé, na'e ngāue ha toko 401 mei 'Iukuleini, Lūsia, 'Amelika Noate mo Saute, mo 'Ulape ki

hono fakahokohoko fakamotu'alea 'o e ngāue ma'a Kaiví, 'o lava ke 'omi ai ha 'ū hingoa 'Iukuleini 'e 200,000 ki he temipalé.

'I he faka'au 'o lahi ange hono fakahoko 'o e ngāue ki he fakahokohoko fakamotu'alea 'i he 'ēliá, 'e 'ilo'i leva 'e kinautolu 'i he FamilySearch 'oku nau 'omai 'a e 'ū batches 'a e ngaahi feitu'u 'oku faka'au ke lahi e ngāue aí, pea te nau tuku atu ke vave ange 'a e ngaahi ngāue fekau'aki mo e vahe ko iá 'o ka lava.

'I he vave 'oku lolotonga fakahoko ai 'a e fakahokohoko fakamotu'aleá, 'e a'u pē ki ha ta'u 'e

hongofulu pea toki kakato ‘a e ngaahi batches kuo tuku atu ki ha ngaahi fonua ‘e ni’ihi—ko ia ‘oku fie ma’u ai ha ni’ihi tokolahi ange ke fai ‘a e fakahokohoko fakamotu’aleá. ‘Oku faka’avalisi ki he ta’u ‘e ua ki he ono ke fakakakato ‘a e ngaahi batches ‘i he ngaahi fonua ‘oku lea fakafonua mavahe mei he faka-Pilitāniá.

‘Oku pehē ‘e Paula Sitoake, Pule Ngāue ki he Fakahokohoko Fakamotu’aleá ‘i he FamilySearch, “Kapau ‘e pehepehē atu ai pē ‘a e ngāue, ‘e ikai mahu’inga ia ki ha taha. Ko e taumu’ā ‘o e fakahokohoko fakamotu’aleá ke ma’u e ngaahi lekooti ko ‘ení (faka’ilekitulōnika) koe’uhí ke lava ‘e he kakaí ‘o ma’u ‘enau ngaahi kuí. ‘Oku mau feinga ke vave hono fai ‘o e ngaahi ngāue.”

‘Oku ma’u ‘e he Siasi ha ngaahi takoinga maikolo-filimi ‘e 2.4 miliona nai ‘oku ‘i ai e ngaahi lekooti fakatohihohoko ‘a ia ‘oku tauhi ‘i he Tauhi’anga Lekooti he Mo’unga Kalānité (Granite Mountain Record Vault). ‘Oku fe’unga ‘eni mo ha ngaahi lekooti ‘e 15 piliona ‘oku kei fakatalati ke fakahokohoko fakamotu’alea. ‘Oku ta’efā alaua hono lahi ‘o e ngaahi

Kamata Fakahokohoko Fakamotu’alea Leva he Taimí ni

Kamata ‘aki ‘a e hū ki he indexing.familysearch.org.

Fili ha taha ‘o e ngaahi lea fakafonua ‘e fitú ke ngāue ki ai mei he fakahokohoko (menu) ‘o ‘alu hifo ki lalo.

Lomi’i ‘i he **Get Started**.

‘E ‘otomētiki pē hono download mo kamata ‘e he polokalama fakahokohoko fakamotu’aleá ‘a e kolé.

Akoako ‘i he batch ako ‘e taha ke ke maheni mo e polokalamá.

Kamata e fakahokohoko fakamotu’aleá! Te ke lava ‘o fili ha batch mei ha fa’ahinga ngāue pē kuo fokotu’utu’u ‘e he ngaahi fonuá. ■

FATAAI’ E WEIDEN C. ANDERSEN, © IRI

lekooti kehe ‘i ha ngaahi feitu’u ‘i he māmaní kotoa.

Na’e pehē ‘e Misa ‘Elikisoni, “‘Oku hanga ‘e he [fekumi ki ha hingoa mo e ngaahi lekooti fakatā-tahá] ‘o liliu e loto ‘o kinautolu ‘oku fai e fekumí ki he’enau ngaahi tamaí. ‘E lava ke faka’aonga ‘i ‘e he kāingalotu ‘o e Siasi ‘a e ngaahi fakamatala ko ia kuo ‘osi fakahokohoko fakamotu’aleá ke hiki e laine ‘o ‘enau ngaahi kuí pea fakahoko e ngaahi ouau fakahaofi ‘o e temipalé.”

Na’e pehē ‘e Sisitā Keli, neongo ‘oku meimeī lava ‘e ha taha pē ‘o faka’aonga ‘i ha komipiuta ke kau ai ki he ngāue faingofua ko ‘eni ‘o e fakahokohoko fakamotu’aleá, ka ‘oku ‘ikai totonu ke fakasi’isi’ia ai hono mahu’ingá. Ka [lava] e kakaí ‘o sio ki he fakahokohoko fakamotu’aleá ko ha ‘ata lahi ange ia ‘o e hisitōlia fakafamilí, ‘e lava ke nau sio ki hono mahu’ingá mo hono fie ma’u ke toe tokolahi ange e kau ngāue ta’etotongí.”

Na’e pehē ‘e Misa ‘Elikisoni, “‘Oku mau fie ma’u ha kakai tokolahi ange ke kau ki hono fai ‘o e fakahokohoko fakamotu’aleá, pea ‘oku mau kole atu ki he kakaí ke nau talanoa ki honau ngaahi kaungāme’á mo e kau mēmipa ‘o e fāmilí ‘o kau ki he polokalamá ni, ‘o tatau ai pē pe ‘oku nau kau ki he Siasi pe ‘ikai. ‘Oku ‘ikai fakangatangata pē ‘eni ki he kāingalotu ‘o e Siasi. ‘Oku fakafiefia ‘a e taimi ‘oku fengāue’aki fakataha ai ‘a e tokotaha kotoa pē ke a’usia ‘a e taumu’ā tatau.” ■

**‘Oku ‘i ai
ha taumu’ā
fo’ou ‘a e kau
kou’otineita ki
he fakahoko-
hoko faka-
motu’alea ‘a e
FamilySearch
ma’anautolu
‘oku ngāue
ta’etotongí: ko
hono faka-
hokohoko
fakamotu’alea
‘i he ngaahi
lea fakafonua
mavahe mei he
faka-Pilitāniá.**

Tupulaki e Mo'ui Fakafalala Pē Kiate Kitá 'i 'Ekuatoa

Fai 'e Heather Wrigley

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'e lea 'a Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoni (1899–1994) Palesiteni hono hongofulu mā tolu 'o e Siasí, 'i he'ene lea fakaava 'o e kau-taha ko e Benson Institute Agriculture and Food Institute and Corporation 'i he 1975, ko ha polokalama Tokoni 'Ofa 'a e Siasí, 'o pehē, "Oku fakafalala 'a e tau'atāina fakafo'ituituú mo e fatongia 'o e tangata'ifonuá ki he tefito'i mo'oni ko ia 'o hono tokoni'i 'o e fakafo'ituituú ke ne tokoni'i pē iá."

Kuo ngāue 'a e 'Inisititiuti Penisoní mo ha kakai 'e toko lauiafe, 'o fakatatau mo e fakakaukau ki he mo'ui fakafalala pē kiate kitá, ke fakalelei'i ange 'a e founa ki hono ma'u 'o e me'akaí, me'akai fakatupu iví, mo e mo'ui leleí, 'o laka ange ai ki mu'a 'a e tu'unga mo'ui 'a e ni'ihi 'o e kakai masiva 'o māmaní.

'I he 2009, ne 'alu atu ha kau mēmipa 'o e 'Inisititiuti Penisoní ki 'Ekuatoa, ko ha fonua mahu 'i he ngoué. Kae fakatatau ki he fakamatala 'a e Kautaha Mo'ui 'a Māmaní, 'i he fonua ko 'eni 'oku meimeī toko 15 miliona hono kakaí, 'oku fasimanava 'a e peseti 'e 23 'o e fānau 'oku si'i hifo 'i he ta'u nimá. 'Oku tokoni e ngaahi ngāue 'a e 'Inisititiuti Penisoní ke holoki hifo 'a e fika ko iá 'o hangē pē ko kinatuolu 'oku ngāue ke fakangata e siakale 'o e mo'ui masivá.

Na'e pehē 'e ha fefine na'e toko ono 'ene fānaú, kimu'a pea a'u ange 'a e Benson Institute, na'e fa'a faingata'a ke tokonaki ma'a hono fāmilí: "Ko e me'a fakamamahi ke ke hoko ko ha fa'ē peá ke fu'u masiva 'o 'ikai ai lava ke ke 'oange ha me'akai pe ha konga mā ma'a ho'o fānaú 'i he 'aho takitaha."

Na'e ako 'e he ngaahi fāmilí na'e ngāue mo e 'Inisititiuti Penisoní e ngaahi founa tō ngoue na'e toe lelei angé, tō fetongitongi 'o e ngoué, fanga ki'i faama monumanu īkí, me'akai palanisí, haisini fakatāutahá, mo e fouga totonu hono teuteu'i 'o e me'atokoní.

Kuo si'isi'i ange 'eni e fiekaia 'a ia ne hoko ko e faingata'a 'ia faka'aho ki he tokolahí 'i hono

faka'aonga'i 'o e ngaahi founa faama fo'oú. Ne mamata e ngaahi fāmilí ki he kake lahi 'i he ma'u 'o e me'akaí 'o nau lava ai ke tokonaki 'o tauhi 'enau me'akai pē 'anautolu mo fakatau atu ke ma'u mai ha pa'anga. 'Ikai ko ia pē, ka na'e toe mo'ui lelei ange e ngaahi fāmilí ko e tupu mei he lelei ange 'enau me'akaí mo e mo'ui fakama'a.

Kuo mamata e ngaahi fāmilí 'oku nau ngāue mo e 'Inisititiuti Penisoní ki ha tu'unga mo'ui lelei ange tupu mei he lelei ange e me'akai 'oku nau kai mo 'enau mo'ui fakama'a.

Kuo nau ma'u ha me'akai fakatupu ivi mei hono kai e ngaahi fua'i akau mei he ngoue ne nau toó, 'a ia ne 'ikai ke nau ma'u ia ki mu'a.

Na'e pehē 'e ha faiako 'i he koló, "Na'e fa'a 'i ai ha fānau ia ne 'ikai ke nau ngāue lelei he akó. Hili ange pē e polokalamá, ne vave ange ako 'a e fānaú. Kimu'a, na'e fa'a mahamahaki e fānaú; hili pē ko iá, ne 'ikai ke nau toe puke. Na'a nau fa'a mohe he kalasí; hili pē ko iá, ne 'ikai ke nau toe mohe he kalasí. Na'e lahi ange 'enau fa'a hā hela'iá, kae hili pē polokalamá na'a nau hā mo'ui lelei ange, pea lahi ange honau iví."

'Oku makatu'unga e ngaahi ngāue fakaelofea kotoa 'a e Siasí 'i he ngaahi tefito'i mo'oni 'o e mo'ui fakafalala pē kiate kitá 'a ia kuo 'osi fakamo'oni'i. 'Oku kei hokohoko atu pē 'ene tokoní fakataha mo e ngāue taukei mo e 'ilo 'a e 'Inisititiuti Penisoní 'i ha ngaahi ta'u lahi ke faitāpuekina e mo'ui 'a ha kakai 'e laumano 'i he funga 'o māmaní. ■

*Sio he 'Initanetí 'i ha vitiō
kau ki he ngāue 'i 'Ekuatoá 'i
he lea faka-Pilitāniá mo faka-
Sipeiní 'i he <http://lds.org/church/news/growing-self-sufficiency-in-ecuador>*

Fakahā 'e ha Ongo 'Apostolo ki he Kāingalotu 'Amelika Lotolotó, Hiki Hake ha Maama ki Māmani

Ne fakahā 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālati mo 'Eletā E. Tooti Kulisitofasoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki he kāingalotu 'i Kuatemalá, Honitulasi, mo Nikalākuá lolotonga 'enau 'i 'Amelika Lotoloto 'i Sānuali 'o e 2011, kuo pau ke fakatupulaki 'e he mēmipa takitaha 'o e Siasí ha tui 'oku lahí kia Kalaisi. Na'a nau kau fakataha mo ha kau taki kehe 'o e Siasí 'i hono fale'i e kāingalotu ke fakamāloha honau ngaahi fāmilí 'i he lotu, ako folofola, ngāue fakatemipale, efaifi fakafāmili 'i 'apí, tauhi 'o e 'aho Sāpaté, talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Eikí, mo e vahevahé 'enau tuí mo kinautolu 'oku nau feohí.

Na'e tokanga'i 'e 'Eletā Kulisitofasoni mo 'Eletā Pālati ha ngaahi konifelenisi 'i ha ngaahi siteiki lahi mo kau atu 'i ha ngaahi faeasaiti ma'á e kau ma'u lakanga fakataula'eiki fakalotofonuá, ngaahi mātu'á mo e kakai malí, kau tāutaha kei talavou, mo e to'u tupú. Na'á na fakataha foki mo ha kau faifekau 'e toko 1,100 'i ha misiona 'e fā, kau palesiteni fakasiteikí, kau pīsopé, mo e kau palesiteni fakakoló.

Foki 'a 'Eletā Sikoti ki Mōsemipiiki

Ne fakahā 'e 'Eletā Lisiate G. Sikoti 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ki he Kāingalotu 'o Mōsemipiiki 'i ha'ane 'i ha 'Elia 'Afiliaka Tonga-hahaké kimui ni mai, "Ko ha ni'ihi kimoutolu 'o e fānau mahu'inga taha 'i he funga 'o e māmaní, pea 'oku 'ofa 'a e 'Otuá 'iate kimoutolu." Hili ha 'i ai 'a 'Eletā Sikoti 'i hono fakatapui 'o e fonuá ni 'i he ta'u 'e hongofulu mā taha kuo hilí ki hono malanga'i ai 'o e ongoongoleleí, na'á ne toe foki hake 'i Sānuali 'o e 2011 'o sio ki he fu'u fakalakalaka lahi 'a e Siasí 'i ái.

Na'e toko 40 pē e kāingalotu 'o e Siasí 'i Mōsemipiiki 'i he 'uluaki 'a'ahi 'a 'Eletā Sikoti, pea ko e konga e fonuá 'o e Misiona 'Afiliaka Tonga Sohanesipéki. 'I he'ene 'a'ahi hono uá, kuo tupu e Siasí 'aki ha kāingalotu 'e toko 5,000 'i ha vahefonua 'e 2, kolo 'e 19, mo ha kulupu 'e 3 na'a nau fakataha 'i he ngaahi feitu'u kehekehe 'o e fonuá. Ko Mōsemipiiki foki ko e hetikuota ia 'o e Misiona Mōsemipiiki Maputó, 'a ia 'oku kau kātoa ki ai 'a Mōsemipiiki mo 'Engikola.

TAA 'I HE ANGALEI A 'ELETĀ NEIL ANDERSEN

**Ko e fe'iiloaki
'a 'Eletā Neil L.
Andersen 'o e
Kōlomu 'o e
Kau 'Apostolo
'e Toko Hongo-
fulu Mā Uá mo
e kāingalotu
mo e kau fai-
fekau 'i he
'Elia Pasifikí.**

Kimu'a pea mavahe 'a 'Eletā Sikotí, na'á ne faka'atā hano taimi ke fe'iiloaki ai mo fakamālō ki he kau toketā 'i he polokalama tokoni 'ofa fakae-tangata 'a e Siasí 'i Mōsemipiiki.

'Oku Fakamāloha 'e 'Eletā Petinā mo 'Eletā 'Enitasoni e Kāingalotu he Pasifikí

Ne toki fakahinohino, tokoni'i, mo fakamāma'i kimui ni e kāingalotu mo e kau faifekau 'o e Siasí 'i he Pasifikí 'e ha mēmipa 'e toko ua 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, ko 'Eletā Tēvita A. Petinā mo 'Eletā Niila L. 'Enitasoni.

Ne fakataha 'a 'Eletā Petinā mo e kau faifekau mo e kāingalotu 'i Tongá, Nu'u Sila, Hauai'i, mo e 'Otu Motu Māsoló. Na'e fu'u mahu'inga e 'a'ahi 'a 'Eletā Petinaá ki he kāingalotu 'i he 'Otu Motu Māsoló, he ko e fuofua taimi 'eni ke 'a'ahi ange ai ha mēmipa 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá.

Na'e fakahoko 'e 'Eletā 'Enitasoni ha ngaahi fatongia 'i 'Aositelélia, Pāpua Niu Kini, Nu'u Sila mo Tahiti.

Na'e pehē 'e 'Eletā Petinā, "Oku mau sio 'i he Siasí 'i he feitu'u kotoa pē 'i he taimi 'oku mau 'a'ahi atu ai ki he 'otu motu 'o e tahí mo e ngaahi feitu'u mama'o 'o māmaní. 'Oku 'osi fokotu'u ma'u ia ai, 'oku tupu tokolahí, pea ko ha kakai lelei mo faivelenga kinautolu. Ko ha mana mo'oni ia." ■

Ke 'ilo ha me'a lahi ange kau ki he ngāue 'a e kau palōfita mo e kau 'apostolo 'o onopōni, hū ki he lds.org/study/prophets-speak-today.

Ue'i 'e he Tuí mo e Fāmilí e Kakai Niu Kaletōniá ke Nau 'A'ahi ki he Temipalé

Na'e 'alu ha kāingalotu 'o e Siasí mei Niu Kaletōnia 'e toko 147 'i Sānuali ki Hamiltoni, Nu'u Sila.

Ko e fuofua taimi 'eni ki hanau tokolahi ke nau lotu ai 'i ha Temipale 'o e Siasí. Ki ha n'i ihi ko ha me'a pē ia 'oku nau fakahoko fakata'u.

Na'e pehē 'e Siaosi Kuiti, ko ha mēmipa 'o e kulupú, "Oku 'ikai ke 'i ai hamau temipale 'i Niu Kaletōnia, pea 'oku omi e tokolahi taha 'o e kāingalotu mei he ngaahi fāmili

loto-fakatōkilalo. 'Oku ngāue e mātu'á 'i he ta'u kakato ke tānaki ha pa'anga ki he folau ko 'ení." 'Oku tu'u e temipalé 'i ha maile 'e 1,000 tupu (km 'e 1,600) mei he ngaahi 'api 'o e kāingalotu ni.

Na'a ne pehē ko e 'uhinga 'o 'enau fie ō ki Nu'u Silá he 'oku fakamāloha 'enau tui kia Sīsū Kalaisí mo fakataha'i honau ngaahi fāmili 'e he ngaahi me'a 'oku nau a'usia aí.

Ne pehē foki 'e Sēlati Mou-Temi, palesiteni fakavahefonua 'i Niu Kaletōnia ko e "ō ki he temipalé ko ha faingamālie ia ki he tokolahi ke fakatupulaki ai 'enau tuí mo nau toe ofi ange ki he 'Otuá." ■

NGAAHI ONGOONGO NOUNOU MEI MĀMANÍ

Foaki ki he Palēmia 'o e 'Otu Motu Solomoné 'a e Fanonganongo ki Māmaní

Na'e foaki 'e he Siasí ha tatau 'o e "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní" (*Liahona* mo e *Ensign*, Nōvema 2010, 128) ki he palēmia 'o e 'Otu Motu Solomoné, ko Teni Filipe, 'i he 'aho Falaite, 21 'o Sānuali 2011.

Na'e fakataha 'a 'Eletā Teki Simaipeeti ko ha Fitungofulu Faka'ēlia, mo e kau fakafofonga kehe 'o e Siasí 'i he 'api 'o e palemiá 'o foaki kiate ia 'a e fanonganongó pea mo e 'imisi fakatātā foki 'o ha fāmili.

Fanonganongo e Ngaahi 'Aho ki he Temipale 'Ele Salavatoá

Kuo fakaafe'i 'e he Kau Palesitenisi 'o e Siasí 'a e kāingalotu mo e kakaí fakalūkufua ke nau 'a'ahi ki he Temipale Seni Salavatoa 'Ele Salavatoá lolotonga 'a e 'oupeni hausí 'e fakahoko mei he 'aho Falaite, 1 'o Siulai 2011, 'o a'u ki he Tokonaki, 23 'o Siulai 2011, tuku kehe 'a e 'aho Sāpaté.

'E fakahoko ha fakafiefia

fakafonua 'i he 'aho Tokonaki, 20 'Aokosi 2011, pea hoko atu ai hono fakatapui 'o e temipalé 'i he 'aho hono hokó.

Fakangofua 'e he Saití 'a e Kāingalotu ke Vahevahé Ngaahi Talēnití ki hono Langa Hake 'o e Siasí

Ko e tokoni 'i he uepisaiti fo'ou 'a e Siasí ko e Vineyard kuo fokotu'u ke tauhi ai e ngaahi ngāue 'oku fakautuutu hono lahí 'a ia 'oku lava ke tokoni ta'etotongi ai e kāingalotu 'o e Siasí. 'Oku kau he ngaahi ngāue 'a e liliu leá, fakahokohoko fakamotu'alea 'i he FamilySearch, fai-taá, fakahingoa 'o e 'ū vitioó mo e ngaahi 'atá, mo e ngāue faka'ētitá pea 'oku ala ma'u kinautolu mei ha fa'ahinga feitu'u pē 'oku lava ai 'o hū ki he 'Initanetí.

'Oku 'amanaki 'a kinautolu 'oku nau fa'ufa'u 'a e Vineyard ke lesisita mo kau mai ha kau ngāue ta'etotongi 'e toko 10,000 'i he 'Initanetí lolotonga e ta'u 2011. 'E lava ke lesisita e kāingalotu ke kau ki ai 'i he vineyard.lds.org, pea ko e lea

faka-Pilitāniá pē 'oku lolotonga ma'u aí.

Fakaava 'i he Musiumé 'a e Faka'ali'ali Fo'ou ma'a e Fānaú

Kuo tatala 'e he Musiume Hisitōlia 'o e Siasí 'i Sōleki Sití ha 'ufi'ufi 'o ha ongo faka'ali'ali fo'ou 'e ua 'oku kau ki he ngaahi 'ātakai 'okú ne fakatupu e akó mo e ngāue faka'aati 'a e fānaú.

'Oku faka'ali'ali 'e he *The Gospel Blesses My Life* ('Oku Faitāpuekina 'e he 'Ongongo-lelei 'Eku Mo'u) ha ngaahi ngāue faka'aati 'a ha fānau mei ha fonua 'e 42 'i māmaní 'oku nau fakatāta'i hono faitāpuekina 'etau mo'u 'i he'etau 'ilo'i 'a e ongo-ongolelei 'o Sīsū Kalaisí

'Oku kau 'i he *A Book of Mormon Fiesta: A Latin American Celebration* (Kātoanga'i e Tohi 'a Molomoná: Ko Hano Fakamanatu Faka'Amelika Latina) ha ngaahi konga 'oku fakamanatu ai 'a e tukufakaholo faka-Latiná 'i he loto'i Siasí mo 'omai ha ngaahi talanoa kau ki he kāingalotu 'Amelika Latiná.

Ki ha fakamatala lahi ange kau ki he ngaahi faka'ali'ali, hū ki he churchhistorymuseum.org. ■

TOHI KI HE 'ĒTITĀ

Loto To'a ke Toe Mālohi Ange

'Oku ou fakakaukauloto faka'aho ki ha akonaki mo e fale'i 'oku ou ma'u i he Liahoná. 'Oku tokoni ia i he ngaahi fili 'oku ou fai faka'ahó, peá u 'ilo 'oku toe lahi ange ai 'eku tukupá ke mo'ui 'aki a e ongoongolelei. 'Oku 'omi e he makasiní ha loto to'a kiate au ke u toe mālohi ange.

**Leimoni Kulisitofá Hipolito Vilaluna,
Filipaini**

Fakalelei'i e Ngaahi Palopalema 'Oku Ta'emalava ke Vetekí

'Oku fakamālohia au e he ngaahi pōpoaki i he Liahoná. I he taimi 'oku fie ma'u ke u fai ai ha ngaahi fili 'oku hangehangé ka 'ikai malavá, 'oku ou toe lau e ngaahi pōpoakí peá u ma'u a e founiga totonú. Kātaki o'oua na'a teitei tuku hono fakakau ai e Pōpoaki a e Kau Palesiteni 'Uluakí mo e Ngaahi Le'o o'e Kau Mā'oní oni i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní.

Evelingi Fōsoni, Kana

Ko e Mo'oní 'Eni

Kuo hoko e Liahoná ko ha fakahinohino ki he'eku mo'ui talu'eku kau ki he Siasí he ta'u e 15 kuo hilí, pea i he'eku lau mei hono ngaahi pēsí, 'oku ue'i mālohi au e he Laumālié. Ko hoku hūfanga'angá ia i he taimi 'o e mamahí. I he'eku lau e ngaahi talanoa ki he Kāingalotu i he māmaní mo e ngaahi lea a e Kau Taki Mā'olungá, 'oku ou ongo'i a e fiemālie, melino, mo hano fakamo'oní mai ko e mo'oní 'eni.

Filipe 'Epina, Kositā Lika

Kātaki o'omi ho'o tokoní pe ngaahi fokotú ki he liahona@ldschurch.org. E lava ke fakanounou'i a e ngaahi talí koe'uhí ke lōloa fe'unga pe mahino.

NGAAHI FAKAKAUCAU MA'A E EFIAFI FAKAFĀMILI 'I 'APÍ

'Oku i he makasini ko ení ha ngaahi fakamatala mo ha ngaahi ekitiviti e lava ke faka'aonga'i ki he efiafi fakafāmili i'apí. Ko ha ngaahi sīpinga pē ení e ni'ihi.

"Ko e Hala Mo'oni ki he Fiefiá," p. 28:

Fakaukauloi e ngaahi fehu'i ko ení hili hono vahevahe o e fakamatalá mo ho fāmilí: 'E uestia fefé e he ngaahi fili 'oku tau fai he taimi ní a etau fiefia i he kaha'ú? 'E lava ke tau fakapapau'i fefé 'oku tau fai ha ngaahi fili 'oku mā'oní oni?

"Ko e Mālohi 'o e Akó," p. 42: Na'e faka'ofo'ofa'ia a e tokotaha na'a ne fa'u e fakamatala ko ení i he lea na'e fai e Palesiteni Kōtoni B. Hingikelí o kau ki he akó: "Te ke fie ma'u a e ako kotoa te ke lava 'o ma'u. Feilaulau'i . . . ha me'a pē 'oku fie ma'u ke feilaulau'i ke ke taau ai ke fakahoko 'a e ngāue 'o e māmaní." Mou alea'i fakafāmili a e feilaulaú mo e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u mei aí.

"Ako'i ha Tangata

ke Toutai," p. 54: Lau pe fakamatala'i fakanounou e fakamatala ko ení mo ho fāmilí. Na'e teuteu fefé a 'Eselā ke fehangahangai mo hono ngaahi 'ahi'ahi? Na'e tokoní fefé ia e he Tamai Hēvaní? Alea'i mo ho fāmilí e me'a te mou lava o fai ke mou teuteu aí?

"Falala ki he 'Eikí," p. 60: Mou lau fakafāmili e fakamatala ko ení. Fakaukauloi ha'o kole ki he kau mēmipa o e fāmilí ke nau vahevahe mai ha ngaahi me'a na'e hoko 'o tali ai 'enau ngaahi lotú. Mou talanoa ki he ngaahi founiga kehekehe 'oku tali ai e he Tamai Hēvaní 'a e ngaahi lotú pea mo e mahu'inga ke falala kiate lá.

Ko e Ngaahi Fehu'i Hoku 'Ofefiné

Ko e pīsope au o homau uōtí, na'a ku poupou'i e ngaahi mātu'a ke 'oange ha ngaahi faingamālie ki he'enau fānaú ke nau faiako ai i he efiafi fakafāmili i'apí. Ne ma fakaukauloi hoku uaifi ke fakahoko e me'a ne u lea 'aki.

Ne 'uluaki faiako homa fohá, pea na'a mau sa'iia i he'ene lēsoni kau ki he lotú. Na'e faiako homa 'ofefiné he Mōnīte hokó. Ne toki papi pē ia he ngaahi māhina s'i kuo hilí. Ko 'ene tefitó ko e fakatupu a e 'Otuá. Na'a ne fai ha ngaahi fehu'i, pea mau tali. Hili ko iá na'e fai 'ene fakamo'oní pea faka'osi 'ene lēsoni.

Ne pehē ange e homa fohá, "Kuo te'eki ai ke ke ako'i kimautolu; ko e me'a pē na'a ke faí ko e fehu'i." Ka ne u talaange ki hoku

fāmilí na'e ongo kiate au a e taimi na'e tali ai e hoku uaifi ha taha 'o e ngaahi fehu'i peá ne pehē, 'okú ne fakamālo ki he 'Otuá i He'ene fakatupu e ngaahi iuniti fakafāmili pe a foaki kiate ia ha fāmili faka'ofo'ofa mo ha husepāniti ofa. Ne u talaange ne fonu hoku lotó i he fakafetá i he tali e hoku 'ofefine s'i s'i tahá 'a e fehu'i "Ko hai na'a ne fakatupu e māmaní?" 'aki 'ene kaila, "Ko Sīsū." Ne u ongo'i a e lahi 'o 'enau 'iló i he'e-nau ngaahi tali kehe na'e faí.

Ko ia neongo na'e ikai "faiako" hoku 'ofefiné 'o hangé ko e me'a na'e 'amanaki ki ai hoku fohá, ka ko 'ene lēsoni—mo e ngaahi lēsoni kehe ko ia ne ako'i e he'eku fānaú—ko e ngaahi lēsoni ia 'oku ou manako taha ai i he ngaahi efiafi fakafāmili i'apí.

Lisiate 'Ikepu, Naisilia

KO E LANGA 'I HA FAKAVA'E PAU

Fai 'e Joshua J. Perkey

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Oku tu'u ha ki'i kolo ko 'Engikolasi 'o 'ikai mama'o mei he Vaitafe 'Ohaio'o 'i he feitu'u 'uta 'o Luisivilá, 'i Kenitaki. Na'e hoko ia 'i he taimi 'e taha ko ha feitu'u faama na'e fakahifo ai 'e he 'eikivaka 'o ha vaka uta koloa 'i he vaitafé 'a 'ene utá, pea kuo hoko he taimí ni ko ha 'api ki ha ngaahi fāmili tui fakalotu kehekehe.

Ko e feitu'u ia ne u ako aí 'i he lotú, 'i 'api, mo 'eku hū holo 'i he lalo 'akau sika-moá, 'oké, māpelí, 'ulu ifí, mo e uiloú, 'o 'ilo'i 'a e taha 'o e ngaahi teftito'i tui faka-Kalisitiané: na'e ha'u 'a Sisú ko e faiako tu'ukimu'a 'o fakahinohino kitautolu 'i he ngaahi hala 'o e angaleleí mo e angatonú.

Ko e ongomātu'a lelei 'a'akú, peá na ngāue faivelenga 'i honau siasí. Na'a na ako'i au ke u hoko ko ha tokotaha lelei, pea 'oku 'i ai mo e ngaahi me'a pau 'oku totonu, hangē ko e anga'ofa ki he kakai kehé, pea 'i ai mo e ngaahi me'a pau 'oku hala, hangē ko e kaiha'a. Na'a na toe ako'i mai foki ko e me'a ko ia 'oku tui ha taha 'oku mo'oní 'oku 'aonga tatau pē ia mo e me'a 'oku tui ha taha kehe 'oku mo'oní, neongo 'oku fai-kehekehe 'a e ongo tui ko 'ení 'i ha ngaahi teftito'i founiga. Ko 'ene mahino kiate aú, 'i he fakakaukau ko 'ení, 'oku 'ikai ha ngaahi teftito'i mo'oní ta'engata ia 'e mo'oní ma'a e tokotaha kotoa pē, ka ko ha ngaahi fakakaukau fakatāutaha pē 'oku 'i ai e totonu 'a e kakai 'atamai potó ke nau fakapapau'i pe 'oku mo'oní ia 'i he'enau laú.

Koe'uhí ko e ngaahi teftito'i tokāteline fekau'aki mo e 'ulungāanga ma'a, na'e faingata'a ai kiate au ke u tui ki he me'a na'e ako'i mai 'e he kau faifekau Māmongá 'o kau ki he fie ma'u 'o ha Fakaleleí, mafai 'o e lakanga fakataula'eikí, mo e kau palōfitá. Ko e mo'oní,

*'E lava pē ke
ta'eue'ia ha
fakamo'oni.*

na'e ta'u lōloa 'e ono hoku fakauluí pea ne u fononga mai ai mo e ngaahi faingata'a pea mo e fehu'i pe ko hai koā au, ko e hā e me'a ne u tui ki aí, pea ko e mo'oní nai 'oku 'i ai ha 'Otua kuó Ne fokotu'u 'a e ngaahi teftito'i mo'oní ta'engata 'o e mo'oní mo e me'a 'oku halá, faiangahalá mo hono nunu'a.

Ko e me'a fakafo hono fakapapau'i mai 'eni 'e he Laumālié, ka ne toki hoko pē ia 'i he taimi na'a ku loto fakatōkilalo fe'unga ai ke tali iá. Ne u 'uluaki ma'u ha fakamo'oni ki he papitaisó, hoko mai ai e Tohi 'a Molomoná, pea ko e palōfitá mo'oní 'a Siosefa Sāmita. Ne hoko mai ai mo ha ngaahi fakamo'oni kehe, ko e 'otu lea ki he 'otu lea, fekau'aki mo e kau palōfitá pea mo e kau 'aposetolo 'o e 'aho ní.

Na'e faifai pē 'o a'u ki ha tu'unga 'i he'eku mo'uí na'e 'ikai ngata pē he'eku tui 'oku mo'oní 'a e ongoongolelé—ka na'a ku 'ilo'i ia. Na'e hanga 'e hono fakatahataha'i mai 'o e fanga ki'i fakamo'oni ikí 'o fakatoka ha fakava'e na'e fakapapau'i ai 'eku tuí, ko ha malu'i 'okú ne ta'ofi 'a e ngaahi faingata'a 'oku fakafepaki'i 'eku fakamo'oni.

Ko e totonu fakalangi ia 'atautolu ke fekumi ki ha ngaahi tali mei he 'Eikí. Pea kuo pau ke tau kei fafanga'i fakalaumālie kitautolu 'i he 'aho kotoa pē ke kei mālohi ai pē 'etau fakamo'oni. Ka 'oku ou 'ilo'i foki 'oku 'ikai 'aonga 'i he polokalama 'a e 'Eikí ke tau fa'a fehu'ia 'a e ngaahi teftito'i mo'oní ko ia kuo fakamo'oni'i kiate kitautolú. Ko hono mo'oní, 'e hoko ai mo ha'atau hē mei he mo'oní.

'Oku 'ikai te u kei fainga mo e ngaahi me'a fekau'aki mo e mo'ui angama'a 'i he'eku kei talavoú. 'Oku ou 'ilo'i ko e taimi 'oku lea ai 'a e palōfitá, ko e ngaahi lea ia mei he 'Otuá. 'I he taimi 'oku hoko ai ha ngaahi me'a 'o fakafepaki'i 'eku fakamo'oni, 'oku ou falala ki he fakamo'oni kuó u 'osi ma'u, hili iá pea fai hoku lelei tahá ke u mo'ui fakatatau mo ia. Ko e hala ia ki he melinó; ko e hala ia 'o e fiefiá. ■

*Ko 'etau tefito'i
taumu'a ke fokotu'u
... ha fa'ahinga
founga ke to'o atu
ai 'a e mala'ia 'o e
nofo noá, ta'ofi mo e
ngaahi kovi 'o e ma'u
ha me'a ta'e ngāue'i,
pea toe fokotu'u 'i
hotau kakaí 'a e mo'ui
fakafalala pē kiate
kitá, fa'a ngāué, mo'ui
fakapotopotó mo e
faka'apa'apa'i kitá. Ko
e taumu'a 'a e Siasi ke
tokoni'i 'a e kakaí ke
nau hanga 'o tokoni'i
pē kinautolu. Kuo pau
ke toe fokotu'u 'a e
ngāué ki hono tu'ungá
'i he'ene hoko ko e
tefito'i mo'oni pule 'i
he mo'ui 'a e kāinga-
lotu 'o hotau Siasi.*

Palesiteni Heber J. Grant
(1856–1945), 'i he Conference Report, Oct. 1936, 3;
vakai foki, Ngaahi Akonaki
'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi;
Hiipa J. Kalānite (2002), 125

FAKAHOKOHOKO 'O E TOHÍ

- 82** Ko ha Tohi mei he Kau Palesitenisī 'Uluakí
- 83** Tokoni'i 'i he Founga 'a e 'Eikí
- 84** Ta'u 'e Fitungofulu Mā Nima 'o e Mo'ui Fakapotopotó
- 85** Ko e Mahino hono Mahu'inga 'o e Mo'ui Fakafalala pē Kiate Kitá
- 92** Ko Hono Fakalahi 'Etau Ngāue 'Ofá 'aki 'etau Muimui 'i he Fakamo'uí
- 93** Ko e Mālohi 'o e Tokolahí
- 96** Ko Hono 'Ai ke Hoko e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Uelofea ko ha Konga 'o Ho'o Mo'ui

Ko e Palani Uelofea 'a e Siasi

FAKAMANATU E TA'U 'E 75 'O E MO'UI FAKAFALALA PĒ KIATE KITÁ MO E NGĀUE TOKONÍ

SIASI 'O SISU KALAISI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NÍ

KO E KÖLOMU 'O E KAU 'APOSETOLO 'E TOKO HONGOFULU MĀ UÁ

47 EAST SOUTH TEMPLE STREET, SALT LAKE CITY, UTAH 84150-1200

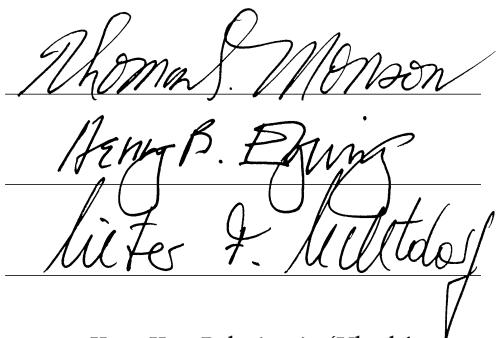
1 Sune, 2011

Si'i ngaahi tokoua mo e tuofāfine:

'Oku faka'ilonga'i he ta'ú ni 'a e ta'u 'e 75 hono kamata 'o e polokalama uelofea 'a e Siasí. 'E fakafe'iloaki atu 'e he ngaahi peesi hoko maí ha ni'ihí 'o e hisitōliá mo e founiga na'e kamata ai 'a e polokalamá. Te nau fakataukei'i foki kimoutolu 'i he ngaahi ngāue uelofea fakavaha'apule'anga 'a e Siasí pea faka'ali'ali atu e ngāue 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e uelofea 'i he mo'ui 'a e kāingalotu 'o e Siasí 'i he funga 'o e māmaní.

'Oku hoko foki hono fakamanatua ko 'ení ko ha fakaafe ia mo ha fakamanatu kiate kitautolu hono kotoa ke tau mo'ui fakafalala ange kiate kitautolu pē pea ke tau muimui 'i he Fakamo'uí 'i hono tokoni'i 'o e kakaí ke nau tokoni'i pē kinautolú. 'Oku mau fakaafe'i kimoutolu mo homou fāmilí ke mou fakakaukau'i 'i he fa'a lotu pea ngāue 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni fakuelofea mo e mo'ui fakafalala pē kiate kitá lolotonga ho'omou toe vakai'i 'a e konga makehe ko 'ení.

Faka'apa'apa atu,

Thomas S. Monson
Henry B. Eyring
Liette F. Meldorf

Ko e Kau Palesitenisí 'Uluakí

Tokoni'i 'i he Founga 'a e 'Eikí

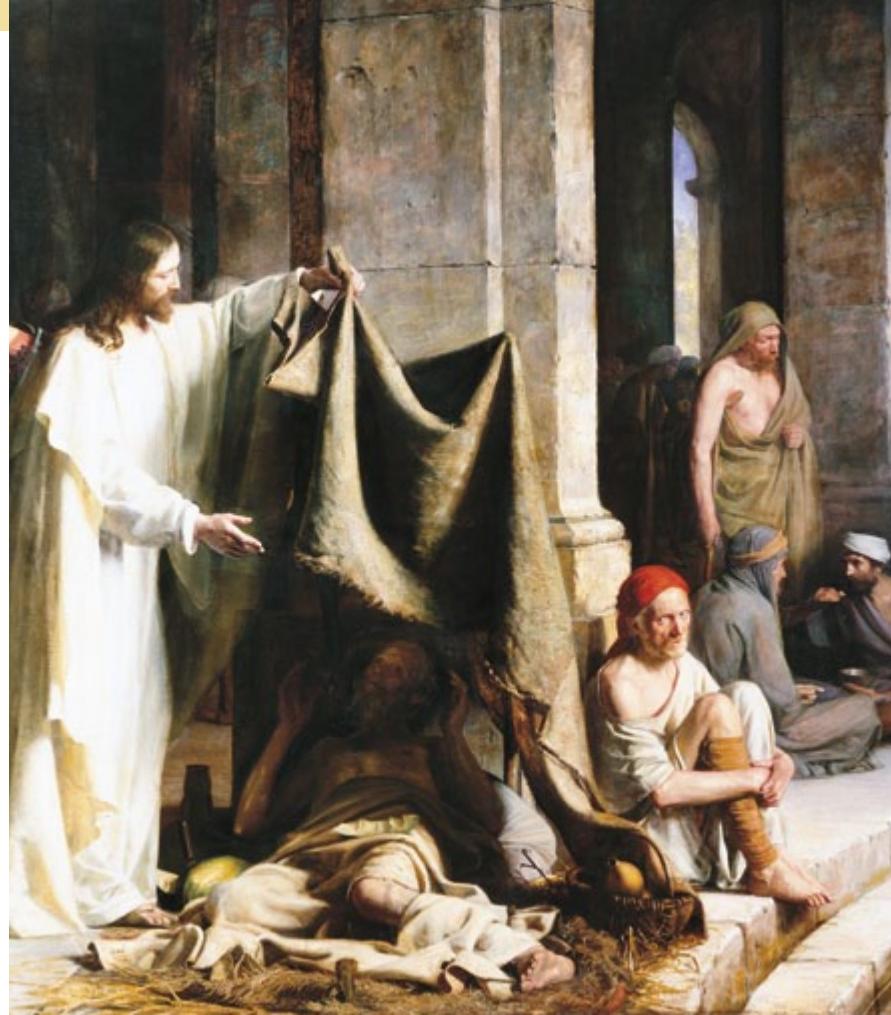
Ko ha taimi 'eni na'e lahi ai e molé he māketí. Na'e mate 'a e ngaahi pangikeé mo e ngaahi kautaha pa'anga kehé. Na'e tokolahi 'aupito 'a e ta'ema'u ngāué. Na'e mole 'a e ngaahi 'api 'o e kakaí. Na'e ngāue fakataha 'a e ngaahi pule'angá mo ha ngaahi polokalama totongi mamafa ko e feinga ke fakakake 'a e tōlalo ko 'ení. Na'e faka'au ke toe tokolahi ange 'a e kakai na'e pau ke nau hanga ki he ngaahi kautaha fakapule'angá ke ma'u mei ai ha me'akai mo e ngaahi fie ma'u kehé.

E lava pē ke 'omai 'a e fakamatala ko 'eni ki he ngaahi ta'u 'o e 1930 'o faka'aonga'i ki he ngaahi ta'u kimui maí. Na'e 'i ai e palani uelofea 'a e Siasí 'i he taimi ko iá—pea pehē pē ki he taimi ni—ke "tokoni'i 'a e kakaí ke nau tokoni'i pē 'e kinautolu 'a kinautolu"¹ 'i he ngaahi taimi 'oku hoko ai ha fakatamakí, 'i he mafola 'a e tōlalo fakapa'angá, pea 'i he fanga ki'i faingata'a iiki ange 'e lava ke fehangahangai mo e ngaahi famili pea mo e fakafo'ituitu'i 'i ha taimi pē.

Neongo na'e toki kamata 'i he 1936 e palani uelofea 'oku tau 'ilo he 'aho ní, ka kuo mo'ui 'aki 'e he Kāingalotu 'i he kuonga fakakosipeli *kotoa pē* 'a e ngaahi tefti'i mo'oni 'o e mo'ui fakapotopotó he ko e Fakamo'ui ko Sisú Kalaisí na'a Ne fokotu'u 'a e palani uelofea. Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monsoni: "Na'e tofa e halá 'e he 'Eikí 'i He'ene folofola 'o pehē, 'Pea 'e tauhi 'a e fale tuku'anga koloá 'aki 'a e ngaahi koloa fakatapui 'o e Siasí; pea 'e tauhi 'a e kau uitoú mo e kau tamai mo e fa'ē maté, kae 'uma'ā foki mo e kau masivá." (T&F 83:6.) Pea hoko mai leva e fakamanatú, 'Ka kuo pau ke fai ia 'i he'eku founga pē 'a'akú.' (T&F 104:16.)

Ke tau tokoni 'i he founga 'a e 'Eikí, kuo pau ke tau kamata mo'ui fakafalala pē kiate kitautolu pea tau toki feinga leva ke tokoni'i e ní'ihi kehé ke nau mo'ui fakafalala pē kiate kinautolu. Na'e pehē 'e Palesiteni Monsoni, "'Oku tokoni 'a e kau tangata mo e kau fafine mateakí ke fakahoko 'a e polokalama lahi mo faka'ofo'ofá ni." Ko hono mo'oni, he 'ikai 'aupito teitei ola lelei 'a e palaní 'i he ngāué 'ata'atā pē, he 'oku ngāue 'a e polokalamáni ia 'i he tuí 'i he founga pē 'a e 'Eikí."³

'Oku 'omi 'e he ta'u 75 'o e palani uelofea—'a ē 'oku fakamanatu he ta'u ní—'a e faingamálie ki he Kāingalotu ke nau fakakaukau ai ki he ngaahi tefti'i mo'oni paú, hangē ko e mo'ui fakafalala pē kiate kitá, tokanga'i 'o e masivá mo e faingata'a iá, mo e tokoni

ki he ní'ihi kehé. I he'etau mo'ui 'aki e ngaahi tefti'i mo'oni ko 'ení, 'oku lava lelei ange ai ke tau fakafiemálie'i 'a e mamahí, fakatupulaki e 'ulungāangá, pea paotoloaki 'a e uouangatahá.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí:* *Hiipa J. Kalanite* (2002), 131
2. Thomas S. Monson, "The Way of the Lord," *Ensign*, Nov. 1977, 7.
3. Thomas S. Monson, *Ensign*, Nov. 1977, 7.

Kuo muimui 'a e Kāingalotu 'i he kuonga fakakosipeli kotoa pē 'i he fa'ifa'itaki'anga 'a e Fakamo'ui 'i hono tokanga'i 'o e masivá mo e faingata'a iá.

Ko e kaveinga tu'uloa taha 'o e palani uelofea, ke fakatupulaki e 'ulungāanga 'o e kāingalotu 'o e Siasí, mo e kau foakí mo kinautolu 'oku nau ma'u 'a e foakí, 'o fakahaoifi 'ia 'oku fisifisimu'a taha 'i honau lotó, pea ngaohi ke matai mo laku fua mai e ngaahi lelei fūfūnaki mo fungani taha 'o e laumālié, he ko e misiona mo e taumu'a mo e 'uhinga ia 'o hono fokotu'u 'o e Siasí ni."

Palesiteni J. Reuben Clark Jr. (1871–1961), Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesiteni 'Uluakí, 'i he Glen L. Rudd, *Pure Religion: The Story of Church Welfare Since 1930* (1995), 301.

'Ū tā he peesi 81–Taupoto ki 'olungá: Ko hono fakahifo e me'akai 'e he kāingalotu 'i he Fale Tuku'anga Koloa Lahi 'a e Kau Pisopé 'i Soleki Siti, 1937. Lotomālié: Ko hono tō 'e ha talavou Filipaini ha ngaahi tengā'i 'akau 'i ha ngoue'anga. Taupoto ki laló: Ko ha kāingalotu 'oku nau ngāue 'i ha faama uelofea fakasiteiki 'i lutā, 1948.

Ta'u 'e Fitungofulu Mā Nima 'o e Mo'ui Fakapotopotó

Neongo na'e te'eki ai fokotu'u 'a e palani uelofea 'a e Siasí, ka na'e 'ilo'i 'e he Kāingalotú 'a hono mahu'inga 'o e mo'ui fakafalala pē kiate kitá, 'a e tokanga'i 'o e masivá mo e faingata'a'iá, mo e tokoni ki he ni'ihi kehé. Na'e pehē 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, "Ko e tangata 'oku fonu 'i he 'ofa 'a e 'Otuá, 'oku 'ikai fiemálie ia 'i hono tāpuaki'i pē hono fāmilí, ka 'oku fe'alú'aki he funga 'o e māmaní, ke tāpuekina 'a e fa'ahinga 'o e tangatá."¹

Ne 'ikai fuoloa mei hono fokotu'u 'o e Siasí, na'e langa ha fanga ki'i fale tuku'anga koloa 'a e kau pisopé mo ha ngaahi 'ōfisi vahehongofulu ke tokoni'i 'a e kau faingata'a'iá. Na'e kamata 'e Siosefa Sāmita hono tānaki 'o e foaki 'aukaí 'i Ketilani, 'i 'Ohaiō, lolotonga e ngaahi ta'u 'o e 1830.² Na'e fakafe'ilooaki foki mo e tefto'i mo'oni 'o e vahehongofulú lolotonga e vaha'ataimi ko 'ení (vakai, T&F 119). Na'e totongi 'a e pa'anga vahehongofulú mo e foaki 'aukaí 'o fakafou 'i he ngāue, koloa, mo e ngaahi me'a kehe pē. Na'e tokanga'i 'e he kau pisopé hono tufaki 'o e ngaahi ma'u'anga tokoni ko 'ení 'i he ngaahi founiga tatau pē mo ia 'oku fakahoko he 'aho ní.³

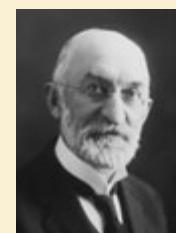
Na'e fāinga e tokolahi 'o e Kāingalotu 'i he kāmata'angá ke tauhi kinautolu. Na'e ngāue fakataha e kau taki 'o e Siasí mo e kāingalotú ke ma'u ha ngaahi founiga ke nau ngāue ai ke tauhi 'aki kinautolu mo ta'ofi ai 'a e nofo noá. Na'e ngāue ha ni'ihi 'i hono langa 'o e ngaahi fale 'o e Siasí mo fakakakato e ngaahi ngāue 'a e pule'angá. Na'e faama 'a e ni'ihi mo fakatau atu e ngaahi koloa ke nau mo'ui ai mo honau ngaahi fāmilí. 'I he ngāue fakataha 'a e Kāingalotú, na'e tāpuaki'i kinautolu 'aki ha me'a fe'unga ke feau 'aki 'enau ngaahi fie ma'u.

Neongo 'oku kehe 'a e ngaahi faingata'a ia 'o hotau kuongá ni, ka 'oku kei hokohoko atu pē 'a e tokonaki 'a e Kāingalotú ma'anautolu mo tokanga'i 'a e paeá mo e faingata'a'iá 'aki 'enau muimui 'i he ngaahi akonaki 'a e Fakamo'uí mo e fa'ifa'itaki'anga kuo tā 'e he ngaahi to'u tangata kimu'á.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmita* (2007), 493.
2. Vakai, Howard W. Hunter, "Fast Day," *Ensign*, Nov. 1985, 72.
3. Vakai, Glen L. Rudd, *Pure Religion* (1995), 2, 4.

Ko e ma'u e fakamatala 'i he fakahoko ko 'ení mei he ngaahi ma'u'anga tokoni ko 'ení, tuku kehe 'o ka tokifakahā atu: Susan Clayton Rather, Supporting the Rescue of All That Is Finest (2005); Glen L. Rudd, Key Moments in Church Welfare Services (2008); Glen L. Rudd, Important Events for Historical Church Welfare (1999); Glen L. Rudd, A Brief History of the Church Employment Program (1998); Glen L. Rudd, Pure Religion (1995).

1936

- 6 'o 'Epeleli: Fakahā 'e Palesiteni Hiiipa J. Kalānite mo hono ongo tokoni'i 'a e palani malu'i 'a e Siasí 'i he konifelenisi lahi.
- 'Okatopa: Fokotu'u 'e he Siasí e Kōmiti Uelofea Fakalukufuá.

*"'Oku tau ongo'i fiekaia he taimi
'oku tau 'aukai aí. Pea 'oku tau
fokotu'u ai kitautolu 'i ha ki'i
taimi nounou, 'i he tu'unga 'o
kinautolu 'oku fiekaia mo masivá.
'I he'etau fai iá, 'oku tau ma'u ai
ha mahino lahi ange ki he ngaahi
ongo'i fakamasiva 'oku nau ma'u.
'I he'etau foaki ki he pīsopé ha
tokoni ke fakafiemālie'i 'aki e
mamahi 'a e ní'ihi kehé, 'oku 'ikai
ngata pē 'i he'etau fai ha me'a
lelei ma'a e ní'ihi kehé, ka 'oku
tau fai ha me'a faka'ofo'ofa ma'a-
tautolu foki."*

'Eletā Joseph B. Wirthlin (1917–2008) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Fono 'o e 'Aukai," *Liahona*, Siulai 2001, 90; *Ensign*, May 2001, 73.

Tokoni e Kāingalotu 'i he Tele'a Lotoloto 'o Kalefōniá 'i ha ngoue kālepi 'a e Siasi 'i Matela, Kalefōnia 'i he USA. 'Oku ma'u mei he ngoue kālepi ha toni fuamelie 'e laungeau ke faka'aonga'i 'e he kakai masivá 'i he funga māmani.

Ko e Mahino hono Mahu'inga 'o e Mo'ui Fakafalala pē Kiate Kitá

Efakakaukau e kāingalotu tokolahi ko e uelofea 'oku 'i ha tükunga faingata'a ia fakataimi. Ka 'oku toe mahulu atu heni 'a e taumu'a 'o e palani fakuelofea 'a e Siasi; 'oku kau foki ai 'a hono poupou'i ke hoko 'a e mo'ui fakafalala pē kiate kitá ko ha founiga ke mo'ui 'aki. Ne akonaki 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'o pehē ko e mo'ui fakafalala pē kiate kitá "ko e malava mo e tukupā, mo e feinga ia ke tokonaki e ngaahi me'a 'aonga 'o e mo'ui ma'ata mo hoto fā-mill"¹—ko ha konga mahu'inga 'o 'etau lelei fakatu'a-sinó mo fakalaumālié.²

'Oku 'ikai fe'unga hono ma'u pē 'o e holi ke mo'ui fakafalala pē kiate kitá. Kuo pau ke tau feinga mālohi ke feau 'etau ngaahi fie ma'u mo ia 'a hotau ngaahi fāmilí. 'Oku fakamanatu mai 'e Pisope H. Tēvita Pētoni, ko e Pisope Pulé, 'i he'etau fai 'a e me'a kotoa ko ia te tau ala lavá ke tau mo'ui fakafalala pē kiate kitautolú, "e lava ke tau tafoki ki he 'Eikí 'i he loto falala 'o kole kiate ia 'a e me'a 'oku tau tōnounou aí."³ 'Oku lava ke tau faitāpuekina e ni'ihi kehé 'i ha'atau mo'ui fakafalala pē kiate kitautolu. 'Oku pehē 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko 'etau toki lava pē 'o mo'ui fakafalala kiate kitautolú ko 'etau toki lava mo'oni ia ke muimui 'i he Fakamo'uí 'i hono tokoni'i mo faitāpuekina e ni'ihi kehé."⁴

'Oku kau 'i he mo'ui fakafalala pē kiate kitá ha ngaahi tafa'aki lahi 'o ha mo'ui 'oku potupotutatau, kau ai e (1) akó, (2) mo'ui leleí, (3) ngäue ma'u'anga

*Taupotu ki 'olunga 'i to'ohemá: Ta'aki
mo fakahēka 'e he Kāingalotu Hōlani ha
pateta ma'a e Kāingalotu 'i Siamané 'i
he 1947. 'I 'olungá: Kuo tokoni ha ako
na'e fai 'i 'Ekuatoa ki hono ma'u mai 'o e
me'akai ke tō 'e he kāingalotu ha ngaahi
ngoue fua mo foha lahi ange.*

1937

- Fokotu'u 'e he Siasi 'a e fuofua Fale Tuku'anga Koloa Lahi 'a e Kau Pisopé 'i Sōleki Siti.

1938

- Fakatau 'a e konga kelekele ko Uelofea Sikueá 'i Sōleki Siti, pea kamata 'a e langá.
- Epeleli: Toe fakahingoa fo'ou 'a e palani malu'i 'a e Siasi ke ui ko e palani uelofea 'a e Siasi.
- 12 'o 'Akosí: Fakaava 'e he Siasi 'ene fuofua falekoloa ma'ama'a ko e Kautaha Teseletí 'i Sōleki Siti.

mo'uí, (4) tokonaki 'o e me'akai 'i 'api ma'á e fāmilí, (5) ngaahi me'a fakapa'anga 'a e fāmilí, mo e (6) mālohi fakalaumālié.

1. Akó

'Oku fekau'i kitautolu 'e he 'Eikí ke tau "fekumi ki he 'iló, 'io, 'i he ako pe'a e tui foki" (T&F 88:118). Na'e akonaki 'a Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) 'o pehē: "'Oku tau tui ki he akó. 'Oku poupou'i 'e he Siasí ni 'a e akó. Ko e fatongia ia 'o e mēmipa kotoa pē 'o e Siasí ni, 'a ia ko ha fekau 'eni mei he 'Eikí, ke fakahoko kotoa 'a e ako te ke malavá. . . . 'Oku fatongia 'aki 'e he Kāingalotú ha fekau mei he 'Eikí tonu ke ako'i hotau 'atamaí mo hotau nimá.'"⁵

Ko e taumu'a ia 'a Lōpeto Filiti Konisálesi 'o e Lepupelika Tomenikaní, 'a ia ne hū ki he kolisi taimi si'i pē mei he'ene foki mei he ngāue fakafaifekaú. Na'e loto lelei 'ene tamaí ke ne totongi e nofo 'a Lōpetó kae lava ke ne tokanga taha pē ki he'ene akó, ka na'e taimi nounou pē kuo mate 'a e tamai 'a Lōpetó, pea na'e faka'ofa 'aupito e tu'unga fakapa'anga 'a e fāmilí.

Na'e nofo 'a Lōpeto mei he akó pea kamata ngāue leva ke tauhi ia, 'ene fa'eé, mo hono tuofefiné. Na'a ne fifili pe 'e toe lava fēfē 'o faka'osi 'ene akó.

Hili mei ai ha ngaahi uike, na'e fakahā 'e Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli 'a e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'uma'u, "ko ha kamata'anga fefeka" 'e tokoni ki

he to'u tupu 'i he ngaahi feitu'u kei langalanga haké ke "nau lava ai 'o fakalaka hake 'i he tu'unga masiva na'a nau 'i ai mo e ngaahi to'u tangata lahi 'i mu'a 'iate kinautolú."⁶ Na'e kole nō 'a Lōpeto ki he PTFT pea na'e tali, pea na'e lava ke hoko atu 'ene akó. Na'e 'ikai ke ngata pē 'a e tokoni 'a e faingamālie ko 'ení 'i he ngaahi fie ma'u fakapa'anga fakavavevavé, ka na'e tokoni foki kia Lōpeto ke ne ma'u 'a e tui ke ma'u pea fa'u ha fāmili ta'engata he na'a ne 'ilo'i te ne lava 'o tauhi kinautolú.

Na'e 'osi e ako fakafaito'o 'a Lōpetó lolotonga 'ene hoko ko e pīsopé pea ko e fuofua mēmipa ia 'o e Siasí ke kau 'i he National Board of Dominican Medical Schools. Ka 'okú ne pehē ko e ngaahi ola lelei tahá na'e hoko ia 'i 'api. "Kuo 'i ai ha ngaahi liliu 'i hoku fāmili pea 'oku mau mavahé 'eni mei he siakale 'o e masivá. 'Oku ou fakamālō he 'ikai mo'ui hoku

*"Te tau toe tu'u mo e me'a kotoa pē
'oku mo'oni 'a ia 'oku lava ke tau ako
lolotonga 'etau 'i he mo'ui ko 'ení, 'i he
Toetu'u. Pea 'e toe lahi ange 'a 'etau ma-
lava ke ngāué koe'uhí ko e me'a kotoa
ko ia 'oku lava ke tau akó."*

Palesiteni Henry B. Eyring, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki, "Education for Real Life," *Ensign*, Oct. 2002, 21.

1939

- Kamata ngāue 'a e 'uluaki fale fa'o'anga me'akai kapa i Uelofea Sikuea.

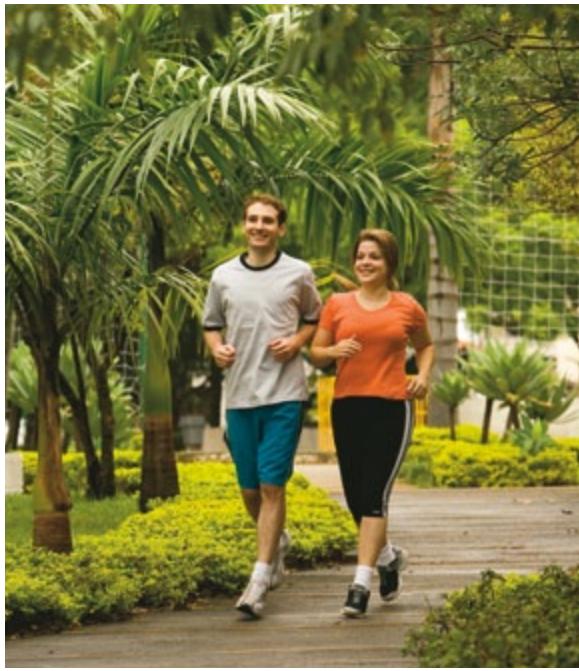

1940

- 27 'o 'Akosí: Fakatapui 'e Palesiteni Tevita O. Makei 'a e fale tuku'anga keleni i Uelofea Sikuea. Na'e ngāue e kāingalotu 'o e Siasí 'i ha houa 'e 70,000 ki hono langá.

1941

- 20 'o 'Epeleli: Kamata ngāue 'a e 'uluaki fale ngaohi'anga hu'akau 'i Uelofea Sikuea.

fohá 'i he founiga tatau mo ia ne u mo'ui aí he kuo mau mavahe ki tu'a mei he siakale ko íá."

Ki ha toe fakamatala lahi ange, hū ki he konga ko e Education and Literacy 'o e providentliving.org pea hū ki he besmart.com, 'a ia ko ha uepisait ia ke tokoni ki he to'u tupu 'o e Siasi ke nau teuteu ki ha polokalama ako má'olunga ange.

2. Mo'ui lelei

Koe'uhí 'oku ngaohi kitautolu 'i he tatau 'o e 'Otuá (vakai, Sēnesi 1:27), ko ia ko e ngaahí temipale hotau sinó pea 'oku totonu ke tau tokanga'i lelei mo faka-'apa'apa'i ia (vakai, 1 Kolinitō 3:16–17).

Ko e Lea 'o e Potó, 'a ia 'oku ma'u 'i he Tokāteline mo e Ngaahí Fuakava 89, ko e lao ia 'o e mo'ui lelei 'a e 'Eikí pea na'e fakahā ia kia Siosefa Sāmita 'i he 1833. 'Okú ne ako mai 'oku totonu ke tau kai 'a e me'akai fakatupu mo'ui leleí pea faka ehi'ehi mei he ngaahí me'a fakatu'utāmakí. Kuo ako'i mai 'e he kau 'apostoló mo e kau palōfítá 'oku totonu ke tau fakamama'o mei he ngaahí me'a mo e ngaahí tō'onga kotoa pē 'oku kovi ki hotau sinó pe 'atamaí 'a ia 'e lava ke nau ma'unimā kitautolú.

Na'e ako 'e Sainimele Palenatangi 'o Fisi 'a e lēsoni ko 'ení 'i he'ene kei finemuí 'i ha mali na'a ne 'alu ki ai mo hano ngaahí kaungāme'a na'e 'ikai ke nau Siasi. Na'e inu kava mālohi mo ifi 'a e kakai tokolahí na'e 'i aí, kau ai e ngaahí kaungāme'a 'o Sainimelé, pea na'a nau fakaafe'i ia ke nau inu. 'Oku pehē 'e Sainimele, "Talu 'eku tupu mo hono ako'i au ke u mo'ui 'aki e

Taupotu taha ki to'ohemá: Na'e lava ke hoko atu e ako 'a ha fānau ako Siasi ke nau mateuteu lelei ange ke fe-hangahangai mo e ngaahí faingata'a 'o e māmaní fe'au'auhi 'o e 'aho ní. To'ohemá: Ko e konga mahu'inga 'a e fakamālohisinó mo e me'akai fakatupu ivi ki hono tokanga'i mo faka'apa'apa'i hotau sinó.

'Oku 'ilo'i 'e Sainimele Palenatangi 'a e ngaahí tāpuangi fakatu'asino mo fakalaumālie 'o e muimui 'i he Lea 'o e Potó.

"Ko e mo'oni ko hotau sino faka-matelié ko e temipale ia 'o e 'Otuá. Ko ia kuo pau ke tau fakakaukau'i fakalelei 'a e me'a 'oku tau fakahū ki loto ki hotau temipalé, 'a e me'a 'oku tau tui'i hotau temipalé, me'a 'oku tau fai ki hotau temipalé, mo e me'a 'oku tau fai 'aki hotau temipalé."

Eletā David A. Bednar 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ye Are the Temple of God," *Ensign*, Sept. 2001, 18.

1948

- 1 'o Mā'asi: Fokotu'u 'e he Siasi ha'ofisi kumi ngāue fakahelahí 'i Sōleki Siti.

1960

- Mā'asi: Kakato hono langa 'o e fale ngaohí anga hu'akau fo'ou 'i Uelofea Sikueá.

1963

- Kāmata ngāue 'a e fale ngaohí anga pasitá mo e fale fa'o'anga me'akai kapa fo'ou 'i Uelofea Sikueá.

Taupotu taha ki 'olungá: 'Oku tokoni'i ha finemui 'i ha senitā ma'u'anga tokoni fakangāue 'i Mekisikou. 'Olungá: 'Oku pehē 'e 'Osaiasi Potineli 'oku 'omi 'e he senitā ma'u'anga tokoni fakangāue 'i Sao Paulo, 'i Palāsilá, "ki he kāingalotu 'oku 'ikai ma'u ngāue ha vakai 'oku toe lelei angé fekau'aki mo e mo'ui."

3. Ngāue Ma'u'anga Mo'u'

Ko e kumi ngāue 'a e fie ma'u lahi taha 'oku fehangahangai mo e kāingalotu 'i he ngaahi uōtī mo e ngaahi kolo lahi 'i he'enau feinga ko ia ke mo'ui fakafalala pē kiate kinautolú. 'E lava ke tokoni'i e kāingalotu ko 'ení 'e he ngaahi kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí mo e kau mēmipa 'o e fakataha alēlea fakaūotó. 'Oku totonus ke nau ngāue vāofi mo e ni'ihī ko 'ení, ke 'ilo'i e ngaahi ma'u'anga tokoni 'aonga 'i he tukui koló, kau faifikahinohino te nau lava 'o tokoni'i fakatāutaha 'a kinautolu 'oku fie ma'u tokoní, mo e ngaahi faingamālie fakangāue 'oku ma'u. 'Oku fa'a tupu mei he mālohi 'o e ngāue fakataha 'a e kāingalotú 'i he tuí ke tāpuekina 'a kinautolu 'oku fie ma'u tokoní 'a e lava ke ma'u ha ngāue.

"'Oku kole mai pē 'e he'etau Tamai Hēvaní ke tau fai 'a hotau lelei tahá—pea tau ngāue 'aki hotau tūkuingatá, neongo pe 'oku lahi pe s'i'si'i."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he Kau Palesiteni' Uluakí, "Tefito'i Mo'oni 'e Ua ki ha Fa'ahinga 'Ekonōmika pē," Liahona mo e Ensign, Nōv 2009, 56.

Kuo 'osi fokotu'u 'e he Siasí ha ngaahi senitā ma'u'anga tokoni fakangāue 'i ha ngaahi feitu'u 'e ni'ihī 'i māmani. 'Oku lolotonga laka hake 'i he ngaahi senitā 'e 300 'i ha fonua 'e 56 'oku nau fakahoko e ngaahi tokoni hangē ko e ngaahi kalasi ako ngāue, fakataha 'a ha ngaahi kulupu fengāue'aki, mo e pale'i fakangāue fakafo'iuituitú. 'Oku ma'u foki mei he uepisaiti fo'ou 'a e Siasí ko e LDSjobs.org 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ma'anautolu 'oku kumi ngāue, kau ngāue, mo e kau takī 'o e Siasí.

Hili hono tukuange 'o 'Osaiasi Potineli 'o Palāsilá mei he ngāue, na'e laka hake he māhina 'e uá 'ene kumi ha ngāue fo'oú. Na'e 'ikai ke ma'u ha'ane ngāue, ko ia na'á ne fakakaukau ke ngāue ta'etotongi ā 'i he senitā ma'u'anga tokoni fakangāue 'i Sao Pauló. Na'e ma'u 'e 'Osaiasi ha faingamālie 'i he'ene tokoni ki he ni'ihī kehē ke kumi ha'anau ngāue ke toe fakalelei'i ange ai 'a hono ngaahi poto 'i hono fai ha 'initaviú mo e kumi ngāue. Na'á ne kau tu'o lahi ki he ako ngāue pea faifai pē 'o ne hoko ko ha faiako. Na'á ne 'ohovale lolotonga 'ene faivelenga 'i hono tokoni'i 'o e ni'ihī kehē 'i he vave 'ene ma'u ha ngaahi telefoni mei ha ngaahi kautaha 'o iku ma'u ai ha ngāue lelei.

'Oku fakamālō 'a 'Osaiasi ki he ngaahi ma'u'anga tokoni 'a e Siasí 'ia 'okú ne 'oange ki he kāingalotu

1973

- Fokotu'u 'e he Siasí 'a e Kautaha Tokoni Fakasōsiale ke tokoni'i 'aki e ngaahi fāmili.

1976

- Mafola 'a e ngaahi fale uelofeá 'i he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata.
- 29 'o Mā'así: Kakato hono langa 'o e fale tuku'anga koloa fo'ou 'a e kau pisopé 'i Uelofea Sikueá.

1978

- Fokotu'u 'e he Siasí 'a e Kōmiti Tali ki he Me'a Fakatu'upakeé ke tokoni ki he kakai 'e lauimiliona 'i māmani 'oku uesia 'e he ngaahi fakatamaki.

'oku 'ikai ma'u ha'anau ngāué ha 'ata lelei ange 'o e mo'u. 'Okú ne pehē, "Oku ou 'ilo ko e taimi 'oku tau feinga aí, 'e fakaava hake 'e he 'Eikí ha ngaahi matapā."

Ki ha toe fakamatala lahi ange, hū ki he LDSjobs.org, employment.lds.org, pe ko ho'omou senitā ma'u'anga tokoni fakangāue ofi tahā.

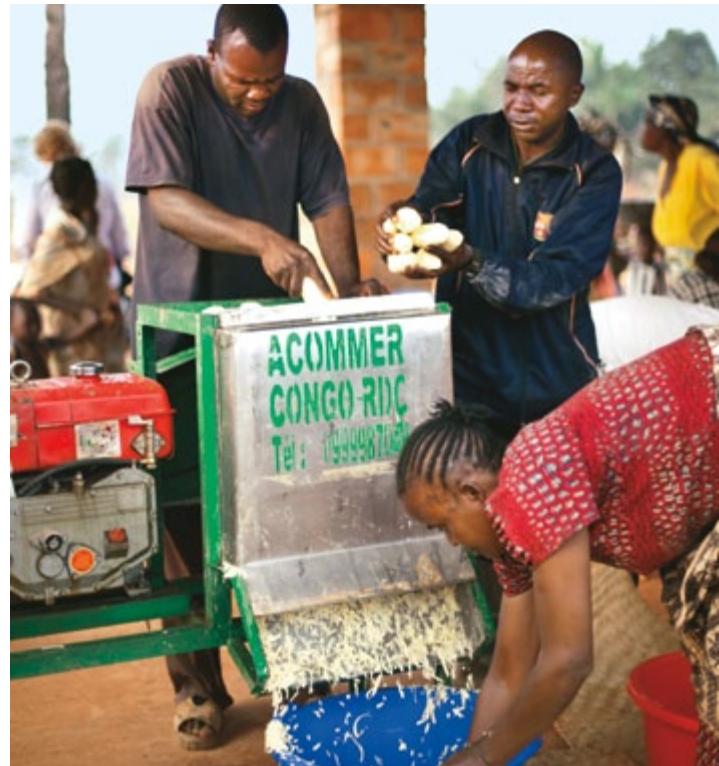
4. Koloa 'a e Fāmilí 'Oku Ngaohi mo Tauhi i 'Apí

Na'e kamata ngāue 'aki 'e he Siasí 'a e tohitufa ko e Teuteu 'a e Me'a 'Aonga Kotoa Pē: Koloa 'Oku Ngaohi mo Tauhi i 'Apí 'a e Fāmilí i he 2007, 'a ia 'oku 'omai ai ha ngaahi founiga faingofua ki hono tauhi 'o e koloa 'a e fāmilí i 'apí. 'Oku poupou'i 'e he Kau Palesitenisi 'Uluakí 'a e kāingalotú i māmani kotoa ke nau tokanga ke tokonaki 'a e tefto'i me'akai 'oku fie ma'u mo ha vai pea fakahū ha pa'anga. 'E lava ke kamata tokonaki pe fakatatau mai 'e he kāingalotú ha ki'i me'akai mo fakahū ha ki'i pa'anga i he uike takitaha 'o fakatatau ki he me'a te nau lavá. Ka muimui e kāingalotú ki he founiga ko 'ení 'i ha taimi lōloa, te nau lava 'o tauhi ha me'akai fe'unga i 'api mo fakahaoifi ha pa'anga talifaki fe'unga ma'a 'enau ngaahi fie ma'u.⁸

Hili e 'ilo 'a e fāmili Luko 'o Valenisia, 'i Venesuelá ki he fale'i ko 'ení, na'e ue'i kinautolu ke kamata tānaki 'enau koloa ke tauhi i 'apí. Na'a nau kamata to'o ha ki'i me'akai, vai, mo ha pa'anga 'o tuku i he uike takitaha. Neongo e si'si'i 'enau ma'u'anga tokoní, ka na'e lava ke nau tānaki ha koloa talifaki fe'unga hili ha ngaahi māhina si'i pē. Na'e tukungāue e kau ngāue 'i Venesuelá he konga kimui 'o e ta'u ko iá pea tu'u fakatu'utāmaki 'eni ki he ngāue 'a e kakai i he fonuá. Ne kau 'a Misa 'Oma Luka he ni'ihi na'e iku mole 'enau ngāue.

Na'e meimeei fe'unga mo e ta'u 'e ua 'a e kumi 'e Misa Luko ha'ane ngāue fo'oú. Lolotonga e taimi ko iá, na'e mo'u pē 'a Misa Luko mo hono fāmilí i he pa'anga na'a nau fakahuu mo e me'akai na'e tānaki. Neongo e ngaahi faingata'a 'o e ta'e 'i ai ha ngāué, ka na'e nonga mo fiemālie pē 'a e fāmili Luko he na'a nau 'osi mateuteu. Na'a nau ma'u ha loto falala 'i he'enau fehangahangai mo e ta'epau 'o e kaha'ú 'i he'enau 'ilo'i na'a nau muimui 'i he fale'i ko ia ke tātānaki 'enau koloa 'oku tauhi i 'apí.⁹

Ki ha toe fakamatala lahi ange, hū ki he konga ko e Family Home Storage 'o e providentliving.org pe vakai ki he tohitufa ko e Teuteu 'a e Me'a 'Aonga Kotoa Pē: Koloa 'Oku Ngaohi mo Tauhi i 'Apí 'a e Fāmilí.

'Oku ngāue fakataha e ngaahi fāmili i he Lepupelika Fakatemo-kalati o Kongokoú ke tō 'a e manioké ko ha me'akai tukupau pea ngaohi ha mahoa'a mei he fohá ke nau faka'aonga'i faka'aho pea fakatolonga 'o tauhi taimi lōloa ange.

"E lava ke muimui 'a e tokotaha kotoa pē ki he ngaahi fakahino-hino i he polokalama fo'ou [tauhi 'o e me'akai i 'apí]. "Ko e sitepu 'uluakí pē ke kamata. Ko hono uá ke hokohoko atu. 'Oku 'ikai mahú'inga e vave 'etau fakakakato 'ení ka ko 'etau kamata pea hokohoko atu 'o fakatatau ki he me'a 'oku tau lavá."

Pisope H. David Burton, Pisope Pulé, 'i he "Tokonaki mo Tauhi 'a e Me'atokoni i 'Apí: Ko ha Pōpoaki Fo'ou," *Liahona*, Mā'asi 2009, 14; *Ensign*, Mar. 2009, 60.

Ngaahi ta'u 'o e 1980

Langa 'a e ngaahi fuofua senitā ki he kumi ngāué mavahe mei he 'lunaiteti Siteití i 'Āsenitina, Silei, Palakuai, mo 'Ulukuai.

1981

- Langa 'e he Siasí ha falekoloa ma'ama'a 'a e Kautaha Teseletí i Uelofea Sikuea.

1982

- 10 'o Sepitemá: 'A'ahi 'a e palesiteni o 'Ameliká ko Lōnolo Leikení ki he ngaahi fale uelofea i 'Okiteni, i 'Iutaá.

'Oku pehē 'e Tivona mo Mikaela Sitiveni na'e tokoni hono fa'u 'o ha patisetí ke na lava 'o "mapule'i lelei" ai 'ena ngaahi me'a fakapa'angá.

5. Ngaahi Me'a Fakapa'anga 'a e Fāmili

Ko e tafa'aki 'e taha 'o e mo'ui fakapotopotó ko hono tokanga'i fakapotopoto 'o e pa'anga hū maí mo e ngaahi fakamolé. Kuo 'omi 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakí hā fale'i:

"'Oku mau na 'ina'i atu ke fai fakafe'unga pē ho'o mou fakamolé; ako'i kimoutolu 'i ho'omou ngaahi fakataú ke mou faka'ehi'ehi mei he fakamo'uá. . . .

"'Oku tau fatongia 'aki kotoa pē ke tau tokonaki ma'atautolu mo hotau ngaahi fāmili 'i he tafa'aki fakatu'asinó mo fakalaumālié. Ke tokonaki fakapotopotó, kuo pau ke tau faka'aonga'i e ngaahi tefito 'i mo'oni 'o e mo'ui fakapotopotó; mo'ui fiefia pē 'o fakatatau mo 'etau pa'anga hū maí, fiemālie pē he me'a 'oku tau ma'u, faka'ehi'ehi mei he mo'ua tōtū'a, pea fakahū ma'u pē ha pa'anga pea mateuteu ki ha 'aho 'uha 'e hoko fakafokifā mai."

'Eletā Robert D. Hales 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostoloi 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Fakapotopotó Fakatu'asinó mo Fakalaumālié," *Liahona* mo e *Ensign*, Mē 2009, 8.

"Kapau kuo totongi homou ngaahi mo'uá pea 'i ai ha pa'anga ke talifaki, neongo 'ene si'isi'i ka te ongo'i malu ange ai mo ho fāmili pea lahi ange 'a e nonga 'a homou lotó."¹⁰

'Oku kamata e ola lelei 'a e ngaahi me'a fakapa'anga 'a e fāmili 'i hono totongi 'o e vahehongofulú mo e ngaahi foakí. 'I he taimi 'oku fakamu'omu'a ai 'e he kāingalotú 'a e 'Eikí, 'oku nau lava lelei ange ai 'o tokanga'i kinautolu mo e ni'ihi kehé.

Ko e konga 'e taha 'o e lava lelei ke tokanga'i e me'a fakapa'angá ko ho'o 'ilo'i ho'o pa'anga hū maí mo e ngaahi fakamolé pea ke mapule'i 'a e pa'angá kae 'ikai tuku ke ne pule'i 'e ia koé. 'I he taimi na'e fa'ufa'u ai 'e Tivona mo Mikaela Sitiveni 'o 'Alesona USA, 'ena patisetí, na'e 'ikai ke na fu'u 'ilo'i 'a e lahi 'o e pa'anga 'okú na fakamole 'i he māhina takitaha. Ka na'e tokoni 'ena fa'u ha patiseti pea fakakalakalasi pau 'ena ngaahi fakamolé, pea hangē ko e lea 'a Mikaelá, ke tuku ā "e faka'apeé kae 'ilo'i e me'a mo'oni 'oku hokó. Na'á ma hoha'a 'i he'ema 'ilo'i na'e si'isi'i ange 'a e pa'anga na'á ma ma'u 'i he me'a ne ma fakakaukau atu ki aí, ka na'e toe fakafiefia foki 'a e fakafokifā 'ema ongo'i kuó ma mapule'i lelei e me'a na'á ma ma'u.

Ki ha toe fakamatala lahi ange, hū ki he konga ko e Family Finances 'o e providentliving.org pe vakai ki he tohitufa ko e Teuteu 'a e Me'a 'Aonga Kotoa Pē: *Tu unga Fakapa'anga 'a e Fāmili*.

1983

- 'Oku vahe ki he Kau Pisopeliki Pulé ke nau tataki 'a e polokalama ueloféa.

1985

- Kamata 'a e polokalama Tokoni 'Ofa Fakaetangata 'a e Siasi.

Ngaahi ta'u 'o e 1990

- Faka'aonga'i 'e he Siasi 'ene Senitā Tokoni 'Ofa Fakaetangatá ke fili ai e ngaahi vala mo e koloa kehe ke uta ko e tokoni ki he ngaahi feitu'u 'i māmaní 'oku masiva mo hoko ai e ngaahi fakatamaki.

1996

- Fokotu'u 'e he Siasi e Ngaahi Kautaha 'Ofa 'oku 'ikai kau ai e pule'angá ke fakahoko e ngaahi ngāue tokoni 'ofa fakaetangata 'i ha ngaahi fonua kuo fili ke fakahoko ai.'
- Langa 'e he Kautaha Tokoni Fakuelofea 'i Mekisikou 'a e fuofua fale tuku'anga koloa 'o e kau pisopé me e ngaahi senitā tuku'anga koloa mavahe mei he 'lunaiteti Siteiti.
- Kamata hono toe fakalelei'i 'o Uelofea Sikueá.

6. Mālohunga Fakalaumālié

'Oku mahu'inga 'a e anga fakalaumālié ki he'etau lelei fakatu'asino mo ta'engatá. 'Oku tau foua ma'u pē 'a e ngaahi faingata'a. 'E tokoni 'etau feinga ke lahi ange 'etau anga fakalaumālié ke tau tali lelei e ngaahi faingata'a ko 'ení pea tau ma'u ai mo ha 'amanaki lelei ki ha ngaahi 'aho lelei ange.

'Oku lolotonga nofo 'a Nilina Sosefasoni Lanili-amalosa 'o Matakasikaá 'i Falanisē 'o ako ai. 'I he'ene 'uluaki tū'uta ki aí, na'á ne ongo'i tuēnoa mo ta'elata. 'Oku pehē 'e Nilina, "Ne u feinga ke ma'u ha fiemālie 'o fakafou 'i he lotú, lau folofolá, mo e fanafana le'o vaivai 'a e Laumālie Mā'oní'oní. Na'e 'omi au 'e he ngaahi me'a ni ke u ofi ange ai ki he Tamai Hēvaní mo e Fakamo'uí, pea ne u ongo'i nonga."

Na'e a'u ki he taimi na'e ma'u ai ha ngaahi kaungāme'a 'o Nilina pea kau 'i he ngaahi 'ekitiviti 'a e Siasí mo tu'a pē, pea na'á ne fiefia. Ka ne a'utaki mai ha ongoongo fakamamahi mei honau 'apí peá ne uesia lahi ia. "Ne u ma'u ha pōpoaki 'i he pongipongi 'e taha kuo mālōlō hoku tuonga'ané. Na'e 'ikai ke u 'ilo te u fu'u loto mamahi pehē. 'I he ngaahi 'aho mo e ngaahi uike hono hokó, ne u fefā'uhí mo ta'elatá, 'itá, mo e loto mamahí. Na'e hānge ha fu'u me'a lahi fēfē faú hono fai 'o e fanga ki'i me'a angamahení."

Hili pē mei ai ha ngaahi māhina si'i, ne toe mālōlō mo hano kaungāme'a ofi. Lolotonga 'ene loto mamahí kuo toe tānaki atu mo 'eni. Na'e fakakaukau 'a Nilina he 'ikai 'alu ki he lotú, ka na'á ne manatu'i hake 'e toe lava pē ke tokoni'i ia 'i he taimi ni 'e he ngaahi me'a tatau na'á ne tokoni'i ia kimu'á.

'Okú ne pehē, "Hange pē ko e fuofua taimi ne u hiki mai ai ki Falaniseé, ne u fekumi ke ma'u ha fakafiemālie 'i he lotú, lau folofolá, mo e Laumālie Mā'oní'oní. Ne u 'ilo i lelei ange hení 'e lava ke 'omi 'e he Laumālie mo e tokāteline 'o e fāmilí ta'engatá, ha fakafiemālie kiate kitautolu pe'a 'oku 'aonga mo'oní 'a e Fakalelei 'a Sisú Kalaisí ki he'etau mo'uí."

"Ko e hā pē ha faingata'a te tau fehangahangai mo ia, 'oku 'ikai pē ha me'a ia ko e "ngata'angá 'eni" 'i he 'Eikí. Ko 'Ene palaní ko e palani ia 'o e fiefiá."

Ki ha toe fakamatala lahi ange fekau'aki mo e mo'uí fakafalala pē kiate kitá pea mo e mo'uí fakapotopotó, vakai, *Tokoni'i i he Founga 'a e Eikí: Fakanounou'i 'o e Tohi Fakahinohino ma'a e Taki ki he Uelofea'*, 'oku ma'u 'i he ngaahi lea fakafonua lahi 'i he providentliving.org.

1997

- Lekooti e fika 'o e ngaahi ohí na'e fakahoko 'e he Kautaha Tokoni Fakasōsiale 'a e Siasí ki he ta'u 'e tahá 'aki 'a e 629—ko e mā'olunga taha kuo lava'i 'e he kautahá 'i he senituli 20.²

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Tokoni'i i he Founga 'a e Eikí: Fakanounou'i 'o e Tohi Fakahinohino ma'a e Taki Ki he Uelofea*(tohitufa, 2009), 1.
2. Vakai, Thomas S. Monson, "Guiding Principles of Personal and Family Welfare," *Tambuli*, Feb. 1987, 3; *Ensign*, Sept. 1986, 3.
3. H. David Burton, "Ko e Tāpuaki 'o e Ngāue," *Liahona*, Tisema 2009, 37; *Ensign*, Dec. 2009, 43.
4. Robert D. Hales, "Ko e Tūkufua 'a e Oongoongoleí ki he Uelofea: Ngāue'i 'o e Tuí," 'i he Ngaahi Teñito i Mo'oni Mahu'inga 'o e Uelofea mo e Mo'ui Fakafalala pē Kiate Kitá (tohitufa, 2009), 1–3.
5. *Teachings of Gordon B. Hinckley* (1997), 724.
6. Gordon B. Hinckley, "Ko e Pa'anga Tokoni Fakaako Tu'u'ma'u," *Liahona*, Siulai 2001, 62; *Ensign*, May 2001, 52.
7. Ke sipinga 'aki, vakai, Russell M. Nelson, "Addiction or Freedom," *Ensign*, Nov. 1988, 6; M. Russell Ballard, "'Oiaue 'a e Palani Olopoto 'a e Tokotaha Angakoví," *Liahona* mo e *Ensign*, Nōv. 2010, 108.
8. Vakai, *Teuteu 'a e Me'a 'Aonga Kotoa Pē: Koloa 'Oku Ngaahi mo Tauhi i Apí a e Fāmilí*, (tohitufa, 2007).
9. Vakai, "Tokonaki mo Tauhi 'o e Me'atokoní i 'Apí: Ko ha Pōpoaki Fo'ou," *Liahona*, Mā'asi 2009, 12–13; *Ensign*, Mar. 2009, 58–59.
10. *Teuteu 'a e Me'a 'Aonga Kotoa Pē: Tu'unaga Fakapa'anga a e Fāmilí* (tohitufa, 2007).

Na'e 'ilo 'e Nilina Sosefasoni-Lanili'amalosa 'e lava 'e hono mo'ui 'aki ma'u pē 'o e ongoongoleí 'o tokoni'i kitautolu 'o a'u ki he ngaahi taimi faingata'a tahá.

"'Oku 'omi 'e he fakamo'oni mālohi e melino, fakafiemālie, mo e 'ilo fakapapaú. 'Okú ne fakapapau'i mai kapau 'e hokohoko atu hono tauhi e ngaahi akonaki 'a e Fakamo'uí, 'e faka'ofa e mo'uí, malu e kaha'ú, pea malava ke lava'i e ngaahi poletaki te tau fetaulaki mo ia. 'Oku tupulaki e fakamo'oni mei he mahino 'a e mo'oní, 'oku tupu ia mei he lotú mo e fakalaululoto ki he tokāteline fakafolofolá. 'Oku lehilehi'i ia 'i hono mo'ui 'aki e ngaahi mo'oní ko ia 'i he tui pea 'i he loto falala 'e ma'u e ngaahi ola kuo tala'ofá."

Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostoloi'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e Mālohi Liliu 'o e Tuí mo e 'Ulungāanga Leleí," *Liahona* mo e *Ensign*, Nov. 2010, 46.

1999

- Mā'asi: Kamata fokotu'u 'e he Kautaha Tokoni Fakasōsialé ha ngaahi senitā fo'ou 'e a'u ki he 50 ki he kumi ngāue 'i ha ngaahi feitu'u 'i māmāni.
- Toe fakahingoa 'a e Kautaha Tokoni Fakasōsiale 'a e Siasí ke ui ko e Tafā'aki Tokoni 'a e Siasí ki he Fāmilí, pea 'oku toe fakalahi atu 'a e ngaahi polokalamá.

Ko Hono Fakalahi 'Etau Ngāue 'Ofá 'Aki 'Etau Muimui 'i he Fakamo'uí

Na'e akonaki 'a e Fakamo'uí 'o pehē, "He ko ia ia 'e kalofaki 'ene mo'uí, 'e mole ia; ka ko ia 'e mole 'ene mo'uí koe'ahi ko aú, ko ia pē 'e ma'u iá" (Luke 9:24).

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'o fekau'aki mo e na'ina'i ko 'enī: "Oku ou tui 'oku talamai 'e he Fakamo'uí ka 'ikai ke tau tokoni ki he ni'ihi kehé, ta 'oku 'ikai ha 'uhingamālie ki he'etau mo'uí. Ko kinautolu ko ia 'oku nau mo'uí siokita peé, 'oku hangē 'oku hōloa pea iku mole 'enau mo'uí, ka ko kinautolu 'oku foaki 'enau mo'uí ke tokoni ki he ni'ihi kehé, 'oku nau tupulaki mo fakalakalaka—pea fakahaoi ai 'enau mo'uí."¹

'E lava ke faingata'a hono kumi 'a e taimi mo e ivi 'oku fie ma'ú ke tokon'i 'aki hotau fāmilí, kaungā'apí, kāngalotu 'o e uōtí pe koló, tukui koló, pea na'a mo e kau mulí. Ko e fē taimi mo e founiga ke tau tokoni aí, tautaufito kapau 'oku fakangatangata pē hotau takitaha taimi? 'E founiga fēfē ha'atau tokoni 'i he taimi 'oku fakangatangata ai 'a e ngaahi me'a 'oku tau malavá ko e tupu mei he ngaahi tūkunga 'oku tau 'i a?

Ko hotau Fa'ifa'itaki'angá foki 'a e Fakamo'ui ko Sisú Kalaisí, 'a ia kuó Ne fakaafe'i kitautolu ke

muimui 'iate Ia (vakai, Mātiu 4:19). Neongo 'oku 'ikai ke tau 'inasi 'i Hono uiui'i fakalangí, ka 'e lava ke tau kau 'i He'ene ngāué. Na'e fakamatala'i 'e he 'Apostolo ko Pitá 'a e ngāue ko iá 'aki 'ene pehē na'e "fa'a fe'alu'aki ['a Sisū] 'o fai lelei" (Ngāue 10:38).

Na 'e fakamo'ui 'e Sisū 'a e mahakí pea tokoni ki he faingata'a íá (vakai, Mátiu 9:20-22; Ma'ake 8:22-25). Mahalo pē he 'ikai ke tau fakahoko e ngaahi mana lalahi tatau mo ia, ka te tau lava 'o fakafiemái'e i mo tokanga'i e ngaahi fie ma'u 'anautolu 'oku mei maté, puké, pe tengihia.

Na'e fakahoko 'e he Fakamo'uí 'a e mana 'o fafanga 'a kinautolu na'e 'ikai ha'anau me'akaí (vakai, Mātiu 14:15–21). Te tau lava 'o foaki ha ngaahi foaki 'aukai lahi fe'unga, ngāue 'i he uelofea 'a e Siasi ke ma'u ha me'akaí, pea tokoni ki he ngaahi ngāue 'a e tukui koló ke fafanga'i 'a e faingata'a'iā.

Na 'e 'afio'i 'e Sisū 'a e tokotaha fakafo'ituitui
peá Ne tokoni ki ai (vakai, Luke 8:45–48). I he'etau
feinga ke muimui 'i He'ene fa'ifa'itaki'angá, 'e fakaava
'e he Laumálié 'a hotau matá ke tau mamata ki he
kakai 'oku faingata'a'iá, tuēnoá, mo mavahe meiate
kitautolú. Pea 'e lava ke tataki 'a kitautolu ke tau

2001

- Fakafe'iiloaki ha kalasi ako ngāue fo'ou i he ngaahi senitā ma'u'anga tokoni fakangāuē. Fakafe'iiloaki e ngaahi nānauā kī he ako ki hono fakaleke ha'ate ngāue pē a'atā i he ta'u hono hokō.
 - 5 'o Sepitemā: Toe fakatupui 'a Uloflea Sikuea i he kakato hono toe fakalelei'.

2003

- 25 'o Sānuali: Kamata 'a e uepisaiti Ko e Mo'ui Fakapotopoto, providentliving.org.
 - Tali ha fokotu'u ke fakalahi e ngaahi fale tuku'anga koloa 'a e kau pisopé 'i he funga māmanī.
 - Kamata 'a e Siasi hā ngaahi tokoni 'ofa fakaatangata lalahi 'e fā: aki ki he fakakahe 'o e pēpē 'oku fai'elei mai kuo matai, vai ma'a, tufaki 'o e ngaahi sea teketeke, mo e faito'o matā.

Taupotu taha ki to'ohemá: 'Oku ngāue 'a Misa Siloki, ko ha palesi-teni 'o e Kau Tala-voú 'i Sulukanasi, 'i Pelū, mo 'Alei, ko ha mēmipa 'o e kōlomu 'o e kau akonakí, ke fa'u ha ongo 'akau ke tokoni ke 'alu 'aki 'e ha tangata 'i honau koló na'e lavea.

'Oku mahu'inga e ngaahi foaki 'aukai, hangē ko ia 'oku tānaki 'e he kau tikóni, ki hono tokoni'i 'o e faingata'a íá.

tokoni 'i hono feau 'enau ngaahi fie ma'u.

Na'e faka'aonga'i 'e Sisū hano taimi mo e ni'ihi kehé, na'a mo e taimi na'e 'ikai ke Ne palani ai ke fai 'ení (vakai, Luke 24:29) **pea na'a mo e taimi na'e 'i ai e ngaahi me'a na'a Ne hoha'a ki ái** (vakai, Mātiu 14). 'Oku fale'i kitautolu ke tau fai 'a e ngāue tokoni 'i ha founa fakapotopoto mo maau pea ke 'oua na'a tau "lele 'o vave ange 'i he mālohi 'oku [tau ma'u]" (Mōsaia 4:27). Kae taimi 'e ni'ihi 'oku tau ma'u 'a e ngaahi faingamālie lelei taha ke tokoni ai mo faitāpuekina ha ni'ihi 'i he taimi 'oku faingatā-maki taha ai kiate kitautolū. 'I he talanoa fakatātā 'a e Fakamo'u, na'e ta'ofi 'e he tangata Samēlia angaleleí 'ene fonongá kae tokoni ki he ngaahi fie ma'u 'a e tangata na'e kafó (vakai, Luke 10:30–37).

Na'e 'ikai ha taha ia na'e ta'efakatokanga i 'e he Fakamo'u pe fu'u mā'ulalo kiate Ia ke Ne tokoni'i (vakai, Mātiu 9:9–13). 'E lava ke tau 'ofeina mo tokoni'i 'a e ni'ihi kehé 'o hangē na'e fai 'e he Fakamo'u, pea ako'i kiate kinautolu ha founa 'oku lelei angé mo fakaafe'i kinautolu ke tau kau fakataha 'i he mo'ui mahutafea 'oku foaki mai 'e he Fakamo'u.

'Oku 'afio'i 'e he Tamai Hēvaní 'a e laulōtaha 'o e ngaahi me'a 'oku lava ke tau faí, hotau ngaahi tūkungá, mo e ngaahi holi hotau lotó, pea 'okú Ne 'afio'i e founa 'e lava ke tau faka'aonga'i ai ia ke faitāpuekina 'a e ni'ihi kehé. 'I he'etau 'unu'unu ofi ange kiate Iá, te Ne tokoni'i kitautolu ke tau 'ilo'i 'a e tokotaha, feitu'u, mo e founa ke tau tokoni aí.

Hū ki he konga ko e Service 'o e **LDS.org** ke ma'u ha ngaahi faka-kaukau fekau'aki mo e ngāue 'i he Siasi, 'i homou tukui koló, 'i he tafa'aki ngāue fakafafekaú, pea 'i he tokoni 'ofa fakaetangatá.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Thomas S. Monson, "Ko e hā Kuó u Fai Ma'a ha Taha he 'Aho ní?" *Liahona* mo e *Ensign*, Nōv. 2009, 85.

"Ko e lotu mā'oni'oni mo ta'e hano mele 'i he 'ao 'o e 'Otua ko e Tamaí, ko 'eni ia, Ke 'a'ahi ki he ngaahi tamai maté mo e kau fafine kuo mate honau 'unohó, 'i he'enau mamahí, pea ke faka'ehi'ehi ia mei māmani ke ta'e hano mele" (Sēmisi 1:27).

2009

- Sune: Fokotu'u ha uepisaiti fo'ou kau ki he kumi ngāue, [ItsAboutLove.org](#).³

2010

- Epelei: Fokotu'u ha uepisaiti fo'ou kau ki he kumi ngāue, [LDSjobs.org](#), 'oku lolotonga 'i he lea faka-Pilitāniá, Sipeiní, mo e faka-Potukalí.
- Tānaki atu ki ai mo hono ngaohi e me'akai ki he ngaahi tokoni 'ofa fakaetangatá.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Vakai, "Humanitarian Activities Worldwide," [providentliving.org/content/display/0,11666,4600-1-2323-1,00.html](#).
- Vakai, C. Ross Clement, "LDS Family Services" (hisitōlia na'e teuteu'i ma'a e Tafa'aki Tokoni 'a e Siasi ki he Famili, 10 Me 2000, ka na'e te'eki ke pulus).
- Vakai, Kimberly Bowen, "LDS Family Services Launches New Web Site," *Ensign*, Sept. 2009, 78.

*'Oku fakatātā 'aki e mālohi makehe 'oku ma'u 'i he taimi
'oku tau kau fakataha ai ke tokoni'i ha ni'ihi kehē, 'a e kau
ma'u lakanga fakataula'eiki 'i Luisiana, 'i 'Amelikā, 'oku
nau tokoni ke tā mo fetuku ha fu'u 'akau na'e holo hili e
Matangi ko Kataliná 'a ia ne tō he 2005.*

*'Oku 'omi 'e he ngaahi ngāue ki hono ngaohi 'o e fua'i pīsī
ha ngaahi me'akai fakatupu ivi kehekehe 'okú ne faka-
tolonga mo fakafiefia'i e mo'ui 'anautolu 'oku fiekaíá.*

mālohi fakalaumālie, ngaahi tāpuaki fakatu'asino, mo ha holi 'oku lahi angé ke tokoni ki he ni'ihi kehē.

Na'e akonaki 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'o pehē: [“Na'e hā pē kimu'a 'i he taimi 'o 'Isaiá 'a e fakakaukau fekau'aki mo e ngaahi foaki 'aukaí 'i he taimi na'a ne lea ai kau ki he 'aukai mo'oní, mo fakalotolahi'i e kakaí ke nau 'aukai pea 'ke tufaki ho'omou maá ki he fiekaíá, pea . . . 'omi 'a e masiva kuo li ki tu'a ki ho falé”] [Isaia 58:7]. Na'e kamata 'e he Palófita ko Siosefa Sāmitá hono tānaki 'o e ngaahi foaki 'aukaí ma'a e masivá 'i Ketilani, 'Ohaiō; pea na'e 'ave atu 'e he Kōlomu 'o e Kau 'Apostetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá kimui ai 'i Nāvū, 'i Ilinois, ha tohi fakakātoa ki he Siasí 'o fakamatala'i hono 'uhinga ' 'o e tefto'i mo'oni 'o e 'aukaí, 'o nau pehē ai: 'Tuku 'a e me'a ni ke hoko ko ha me'a ke fa'ifa'itaki ki ai 'a e kāingalotu kotoa pē pea he 'ikai ke toe 'i ai ha masiva. 'I he taimi 'oku fiekaia ai 'a e masivá, tuku kiate kinautolu 'okú ne ma'u 'a e me'akaí ke nau 'aukai 'i ha 'aho 'e taha pea foaki 'a e me'akai ko ia na'e

totonu ke nau kai 'i he 'aho ko iá ki he pīsopé ke tokoni'i mo fafanga'i 'aki 'a e masivá, pea [ka] pehē 'e fiefia [mo] mākona 'a e tokotaha kotoa pē. . . . Pea kapau 'e tauhi ki ai 'a e kāingalotu mo loto fiefia ma'u ai pē mo fofonga fiefia, 'e lahi ma'u ai pē mo hulu 'a e me'akai te nau ma'u.”²

Ko Hono Ngaohi mo Tokonaki e Me'akaí

Kuo hoko 'a hono tokonaki mo ngaohi 'o e me'akaí ke fafanga 'aki 'a e fiekaí ko ha makatuliki 'o e palani uelofea talu mei he taimi na'e fuofua kamata aí. Kuo hoko 'a e ngaahi ngoue'anga fakamoveteve mo e ngaahi ngāue na'e fakahoko holo 'i Iutaá ko ha ngaahi faama mo ha ngaahi ngāue'anga lalahi 'e 1,000 tupu mo ha ngaahi ngaohi'anga me'akai 'oku fakalele 'e he ngaahi siteiki mo e ngaahi uooti 'o e Siasí. 'Oku fakalele ha ngaahi faama uelofea 'i 'Amelika Tokelau, 'Iulope, 'Aositelēlia, mo Polinisia. 'I he ngaahi ta'u 'o e 1980 na'e fakamālohia, fakalahi, mo fakalei'i ai e ngaahi faama ko 'ení. Na'e fakatau atu leva e ngaahi ngāue'anga iiki angé.

'Oku tokoni'i e ngaahi faama mo e ngaahi ngāue'anga ko 'ení 'e he kāingalotu 'o e Siasí 'a ia 'oku nau fai e konga lahi 'o e ngāue 'o hangē pē ko ia 'i he kuohilí—ko e kau ngāue ta'etotongi kātoa. 'Oku foaki 'e he kāingalotu ha 'aho 'e laungeau mo lauiafe 'i he ta'u takitaha ki hono tokonaki, ngaohi, mo tufaki 'o e me'akai ko ia 'e faka'aonga'i ke tokoni'i 'aki 'a e kakai faingata'a'iá. 'Oku ngaohi ha pauni 'e 100 miliona tupu (kilo 'e 45 miliona) 'o e keleni, piimi, kakano'i manu, fua'i 'akau, vesitapolo, mo ha ngaahi koloa kehe pē ke fakapapau 'i 'oku ma'u 'e he kau pīsopé

"Kapau 'e tauhi 'e he mēmipa kotoa pē 'o e Siasí ni ki he 'aukaí pea foaki lahi, 'e fai-tāpuekina mo tokanga'i 'a e masivá mo e faingata'a'iá—'o 'ikai ko kinautolu pē he Siasí—kau ai mo ha tokolahi kehe foki."

Palesiteni Gordon B. Hinckley (1910–2008), “Rise to a Larger Vision of the Work,” *Ensign*, May 1990, 97.

'Oku fa'o 'e he kau finemui 'i Hong Kongó 'a e koa mo e ngaahi me'a fakahaisini kehe ma'a e kau faingata'a'ia 'i ha fakatamaki na'e hoko, ko ha konga pē 'o e ngāue 'oku fakahoko ke feau e ngaahi tefito'i fie ma'u 'a e kakai.

'Oku hanga 'e he ngaahi ngāue ke tokoni'i 'aki 'a e ni'ihi kehé 'o fakamāloha hotau vaá mo tokoni ke tau fakatupulaki ha ngaahi 'ulungāanga faka-Kalaísi. 'Oku fakama'a hení ha 'api 'e ha to'u tupu 'o e Siasí 'i Mekisíkou, 'a ia na'a nau kau atu ki hono fakalele'i'i honau feitu'u.

ha me'akai fe'unga ke tokoni'i 'aki 'a kinautolu 'oku faingata'a'ia. 'I he ngaahi feitu'u ko ia 'o e Siasí 'oku 'ikai ke 'i ai ha ngaahi fale tuku'anga koloa pe ofi ki aí, 'oku faka'aonga'i leva 'e he kau písopé mo e kau palesiteni fakakoló 'a e foaki 'aukaí ke fakatau 'aki e ngaahi koloa mo e tokoni 'oku fie ma'u.

Ko e Fale Tuku'anga Koloa 'o e 'Eikí

Talu mei hono kamata 'o e polokalamā uelofea 'i he 1936 mo e ngāue fakataha e kāingalotu 'o e Siasí ke fakafiemālie'i e mamahi 'a kinautolu 'oku faingata'a'ia. 'I he ngaahi tōlalo faka'ekonómiká, ngaahi fakatamaki fakanatulá, ta ema'u ngāué, puké mo e faingata'a'ia fakaesinó, pe taimi 'oku hoko ai ha maté, 'oku fie ma'u ke ngāue fakataha kotoa e Kā-ingalotú 'i he fakahinohino 'a e lakanga fakataula'eikí ke fakapapau'i 'oku feau e ngaahi fie ma'u pea 'oku faitāpuekina e fakafo'iituituí mo e ngaahi famili. 'I he ngaahi ta'u kuo maliu atú, kuo foaki loto fiemālie 'e he kāingalotu 'e lauimiliona honau taimí mo e ngaahi talenití ke faitāpuekina e ni'ihi kehé, pea hangē ko e lea 'a Palesiteni Monisoní, ke fetongi "a e vaivai'anga 'o e tokotaha 'oku tu'u 'iate ia peé ['akí] 'a e mālohi 'o e tokolahí 'oku nau tokoni fakatahá."³

'I he lea 'a Palesiteni Hiipa J. Kalaní 'i he 1936 'o kau ki he founa 'o e uelofea, na'a ne pehē he 'ikai fie ma'u "ha ngaahi misini fo'ou ma'a e Siasí" ka 'e "foaki 'e he ngaahi houlotu 'i he siteikí mo e uotí, ngaahi kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí, Fine'ofá, mo e ngaahi houalotu kehekehe 'a e lahi taha 'o e tokoni te [nau] lava 'o fakahokó ki he uelofea fakataoa 'a e Siasí."⁴ Kuo 'osi fokotu'u 'e he 'Eikí 'a e

kautaha 'oku fie ma'u ke faitāpuekina 'aki 'a e masivá mo e faingata'a'ia—'osi fokotu'u e ngaahi kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí, fokotu'u mo e ngaahi kau-taha 'a e Fine'ofá, pea kuo 'i he funga 'o e māmaní 'a e lakanga fakataula'eiki 'o e 'Otuá.

'Oku hoko e kāingalotu 'o e Siasí, fakataha mo 'enau ngāue fakatahá, honau ngaahi talenití mo e ngaahi me'a te nau lavá, ko ha konga mahu'inga 'o e fale tuku'anga kotoa 'o e 'Eikí. 'E lava ke faka'aonga'i 'e he kau taki lakanga fakataula'eikí 'a e taimi, ngaahi talenití, ngaahi me'a 'oku lava, mo e ivi 'o e kāingalotú kātoa ke fakalahi atu 'aki ki he ngaahi foaki 'aukaí 'i hono faitāpuekina 'o kinautolu 'oku faingata'a'ia.

'I he'etau tali 'a e faingamālie ke tokoni'i 'a e ni'ihi kehé 'i honau taimi faingata'a'ia, 'oku tau fakahaa'i ai 'a 'etau 'ofa ki he 'Otuá mo 'Ene fānaú. Ko e uelofea 'eni 'i he haohaoa taha 'o hono māmá, pea 'e hanga 'e hono fakahoko ia 'i he faivelengá 'o fakatou hake-aki'i 'a e tokotaha 'okú ne fai 'a e foakí mo ia 'okú ne ma'u 'a e foakí, 'o hangē ko e me'a na'e vakai mai ki ai 'a e kau palōfita 'o hotau kuonga ní.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Spencer W. Kimball, 'i he Conference Report, Apr. 1974, 184.
2. Thomas S. Monson, "Hoko ko ha Fa'ifa'itaki'anga," *Liahona*, Növ. 1997, 54.
3. Thomas S. Monson, 'i he "Messages of Inspiration from President Monson," *Church News*, Feb. 6, 2010, 2.
4. Heber J. Grant, 'i he James R. Clark, comp., *Messages of the First Presidency of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints*, volume 'e 6 (1965–75), 6:19; na'e fakalele'i'i 'a e fakamata'itohi lalahí.

“Oku ou fakahā kiate kinautolu kotoa pē ‘oku a‘u atu ki ai hoku le‘ō, ko e palani uelofea ‘a e Siasi ‘o Sisū Kalaisi ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ni, ko e ue‘i ia ‘e he ‘Otua Māfimafí. Ko e mo‘oni, ko e ‘Eiki ko Sisū Kalaisi ‘a e Tokotaha na‘á Ne fokotu‘u iá. ‘Okú Ne ui mai kiate koe mo au, ‘Vakai, ‘oku ou tu‘u ‘i he matapaá mo tukituki: kapau ‘e fanongo ‘e ha taha ki hoku le‘ō, mo to‘o ‘a e matapaá, te u hū atu kiate ia’ (Fakahā 3:20).

“Fakatauange ke tau ongo‘i ‘a Hono le‘ō, ‘ofa pē ke tau fakaava ‘a e matapā ki hotau ngaahi lotó kiate la, pea fakatauange ke Ne hoko ko hotau takaua ma‘u ai pē lolotonga ‘etau feinga ke tokoni‘i ‘a ‘Ene fānaú.”]

Palesiteni Thomas S. Monson, “The Way of the Lord,” i he *Basic Principles of Welfare and Self-Reliance* (tohitufa, 2009), 12.

Ko Hono Ngaohi e Ngaahi Tefito‘i Mo‘oni ‘o e Uelofea ke Hoko ko e Konga ‘o Ho‘o Mo‘uí

Oku ‘uhinga ‘a hono mo‘ui ‘aki ‘o e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e uelofea ki he‘etau fakatauange aongai‘i ‘a ‘etau tui kia Sisū Kalaisi—‘o fakatātā ‘aki pē hono ta‘ofi ‘o e ngaahi mo‘ua ‘oku ‘ikai fie ma‘ú, mo‘ui fakatauange pē ki he me‘a ‘oku tau ma‘ú, pea tauhi ha me‘akai ma‘á e famili‘i ‘api mo fakahū ha pa‘anga talifaki. ‘Oku hanga ‘e he‘etau tu‘i ‘o tataki kitautolu ke tau ako‘i hotau ‘atamaí mo hotau nimá pea ke tau ngāue ‘i he ‘aho kotoa pē ‘o ‘etau mo‘ui ke tau mo‘ui fakafalala pē kiate kitautolu. I he hili ko ia ‘etau tokanga‘i ‘etau ngaahi fie ma‘u ‘atautolú, ‘oku tau lava lelei ange ai ke tokonaki ma‘atautolú pea tokoni ki he nī‘ihī kehē. Fakatauange ke tau muimui ‘i he fale‘i ke ‘oua na‘a tau *fai* lelei pē ka ke tau feinga ke *anga* lelei, ‘o ‘ikai ke tau *fai* lelei ange pē ka *ke* tau lelei ange.¹ ‘Oku ‘omi ‘e he talangofua ki he fale‘i ‘a e ‘Eiki ‘a e ngaahi tāpuaki fakatu‘asinō mo fakalaumālié. ‘Oku lava ai ke tau fehangahangai mo e ngaahi faingata‘a ‘o e mo‘ui kuo fakateunga ‘aki kitautolu ‘a e loto to‘a mo e loto falala kae ‘ikai ko e manavahē mo e veiveiuia.

‘Oku fakamanatu mai ‘e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ‘a hotau fatongia ko ia ke tokoni‘i mo faiatapuekina e nī‘ihī kehē:

“Si‘i kāinga ‘ofeina, tau fehu‘i loto pē mu‘a kiate kitautolu ‘a e fehu‘i ko ia . . . : ‘Ko e hā ha

me‘a kuó u fai ma‘á ha taha ‘i he ‘aho nī? ‘Ofa ke mahuuhuhu hotau lotó ‘i he fakalea ‘o ha himi angamaheni pea ke ne nofo‘ia ma‘u pē ia:

*“Kuó u fai ha lelei ‘i he māmanī?
Pe kuó u fai nai ha tokoni?
Ke fiefia ai, ‘a e loto mamahī?
Ka ‘ikai, kuó u vaivai.
‘E ma‘ama‘a pē ‘a e ha‘amongā
Ke ngāue loto taha?
Pe kuó u fakamo‘ui nai ha mahaki?
Ne fie ma‘u pe kuo ‘i ai?*

“Ko e ngāue tokoni ko ia kuo ui kitautolu ki aí, ko e ngāue tokoni ia ‘a e ‘Eiki ko Sisū Kalaisi.”² ■

MA‘U ANGA FAKAMATALÁ

- Vakai, Robert D. Hales, “Ko e Tūkufua ‘a e Oongoongolei ki he Uelofea: Ngāue‘i ‘o e Tu‘i,” i he *Ngaahi Tefito‘i Mo‘oni Mahu‘inga ‘o e Uelofea mo e Mo‘ui Fakafalala pē Kiate Kitā* (tohitufa, 2009), 1–3.
- Thomas S. Monson, “Ko e Hā Kuó u Fai Ma‘á ha Taha he ‘Aho nī?” *Liahona* mo e *Ensign*, Nōv. 2009, 87.

NGAAHI MA‘U ANGA TOKONI KEHÉ

Fie ‘ilo lahi ange ki he ngaahi tefito ne fakamatala ki ai ‘i he ngaahi peesi ko ‘enī? ‘E ala tokoni atu ‘a e ngaahi tohitufa lahi, ‘ū DVD, ‘ū uepisaiti, mo e ngaahi ma‘u‘anga tokoni kehe pē. Hū ki he 75yearsofwelfare.org ke ma‘u mei ai mo ha toe fakamatala lahi ange.

OIA NĀ'A HIKI HANO TATAU

'I He'ene Tokanga Ta'etūkuá, tā 'e Greg Olsen

"Ikai 'oku fakatau 'a e [kihi'i] manupuna 'e nimá 'aki 'a e pa'anga si'i 'e ua? pea 'oku 'ikai ngalo hanau taha 'i he 'ao 'o e 'Otuá?

"Ka ko e ngaahi tu'oni lou 'ulu 'o homou 'ulú

kuo lau kotoa pē. Ko ia 'oua 'e manavahē: he 'oku mou mahu 'inga hake 'i he fanga kihi'i manu lahi" (Luke 12:6–7).

• *I* he 1829, na'e hā ai e kau
‘Aposetolo ‘o e kuonga mu‘ā ko
Pita, Sēmisi mo Sione kia Siosefa
Sāmita mo ‘Oliva Kautele ‘o foaki kiate
kinaua ‘a e Lakanga Taula‘eiki Faka-
Melekisētekī. I he founiga fakanofo tatau
pē, ‘oku lava ke ma‘u mo faka‘aonga‘i
ai ‘e he hou‘eiki tangata mo‘ui taau
kotoa pē ‘o e Siasí ‘a e lakanga faka-
taula‘eiki—‘a e mafai ke ngāue ‘i he
huafa ‘o e ‘Otuā. Vakai, peesi 14, 16,
mo e 19.